

**УКРАЇНСКА ДЕРЖАВА
1917-1920 РОКІВ
У СВІТЛІ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

**Микола
Мельник**

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА 1917-1920 РОКІВ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

**Микола
Мельник**

*Високоватамину Таака
Джеки Богданович Мерчанський
з Омшана
Микола Мельник
24. травня 1973 р.*

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО «Визвольного Шляху»
ЛОНДОН, ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

WOLODYMYR LESKIW
491 Belmont Avenue
Winnipeg, Man. R2V 0Z4

Микола МЕЛЬНИК

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА 1917-1920 РОКІВ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ВСТУП

Справою виступу України, як держави, на міжнародній арені — займалося досить багато українських публіцистів, переважно істориків. В минулих роках появилися різні праці й чужими мовами, а в 50-ліття Української Визвольної Революції в часописах та журналах надруковано на цю тему різні статті.

Підсоветські історики період української державности за часів Центральної Ради, Гетьманського уряду та Директорії УНР цілком прогускають, звівши його до характеру «переходових контрреволюційних виступів» та «ворожих українському народові» актів. Підсоветські видання присвячені тільки т. зв. Українській Советській Соціалістичній Республіці. Власне тому праці у вільному світі на згадану тему цінніші, бо висувають на денне світло те, що московські більшовики намагаються стерти із сторінок історії.

Взявши до уваги 1917-1920 роки, можна ствердити, що владу в Україні творила автохтонна людність і таким способом постала Українська національна держава в різних формах:

а) Українська Народна Республіка, на чолі з Українською Центральною Радою, як найвищим законодавчим органом та її урядом — Генеральним Секретаріатом, а пізніше Радою Народних Міністрів. Це проміжок часу до 29 квітня 1918 року.

б) Українська Держава на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським — до 14 грудня 1918 р.

в) Українська Народна Республіка за часів Директорії.

Рівночасно маємо також справу з творенням на українських землях московської окупаційної влади, яка приховує себе під вивіскою «Української республіки». Ця московська влада під назвою «Народний Секретаріат Української Народної Республіки» прибирала характер другого «уряду України», у протиставленні до «буржуазної» Центральної Ради. Насамперед у формі федерації з РСФСР, а 18 березня 1918 р. для формального виконання договору з 3-го березня 1918 р. проголошено незалежність і змінено назву на «Українська Советська Федеративна Республіка», яка проіснувала до 18 квітня 1918 р., коли на конференції в Таганрозі більшовики розв'язали уряд цієї «республіки».

Вдруге відновлено більшовицьку владу в Україні 28 листопада 1918 року (Маніфест Тимчасового робітничо-селянського уряду України); цей «уряд» під ударами армії УНР та армії Денікіна розв'язався 2 жовтня 1919 року. Остаточо, в грудні 1919 р. більшовицька влада

відновила своє існування в Україні, спочатку як формально самостійна республіка, а від 6 липня 1923 р. (коли запроваджено в життя договір про утворення ССРСР із 30 грудня 1922 р.), як «союзна республіка». Такий стан існує, за виїмком німецької окупації, до сьогодні.

Большевицька влада в Україні, накинена з Москви, творилася для протиставлення правдивому українському урядові. Большевицький уряд мав за завдання маскувати фактичну московську окупацію України. Деякі дослідники намагаються добачати в тому твориві своєрідну форму української держави, як продовження УНР. Але їхні намагання безпідставні, бо УРСР — це витвір московського окупанта, а не українського народу. Фактична влада належить централізованій деспотичній російській комуністичній партії, не зважаючи на назви, що їх вона прибирає. Конституція УРСР змінюється тільки згори (з Москви), відповідно до кожної політичної кон'юнктури.

Ця державна фікція УРСР зарепрезентувала себе двома періодами на міжнародній арені. Питання міждержавного статусу УРСР, як окупаційного московського твору, становить цілком окрему ділянку оцінки й дослідження.

Наша тема «Українська держава 1917-1920 років у світлі міжнародного права» охоплює тільки українську національну державу за часів Української Центральної Ради, Гетьманату й Директорії. До цієї теми не залучено Західньої Української Народної Республіки, проголошеної у Львові 1-го листопада 1918 року.

УКРАЇНА, ЯК ДЕРЖАВА

Наука про держави належить до скомплікованих студій тому, що протягом століть були різні форми держав, різні об'єднання, повністю суверенні, півсуверенні, залежні, федеративні, союзні та інші політичні утвори, що їх важко назвати державами. Щоб цю тему належно висвітлити, насамперед треба з'ясувати, який політичний твір можна назвати «державою».

Історики таким питанням ближче не займаються, бо вважають його справою загальновідомою. Натомість політичне (державне) право ставить докладні вимоги, які мусять бути здійснені, щоб певний політичний твір можна назвати державою. Політичне право під державою розуміє *самостійну й суверенну (первісну) владу, зорганізовану як влада постійна, що керує людністю, яка живе на певній, означеній, території**.

*) «Der Staat ist, völkerrechtlich betrachtet, ein selbständiges, unabhängiges Gemeinwesen, welcher in permanentner Weise auf einem Gebiete organisch eingerichtet ist».

(A. Revier, «Lehrbuch des Völkerrechts», S. 80)

«Pod państwem należy rozumieć:

- 1) niezawisłą i pierwotną władzę nad
- 2) ludnością, pozostającą w pewnym stosunku do
- 3) terytorium».

(L. Ehrlich, «Prawo narodów», st. 102)

Політичне право вимагає, щоб влада була найвища, суверенна (ніким чужим не делегована) і перманентна (організована як постійна). Не можна вважати за державу навіть найвищу владу над людьми, що живуть на певній означеній території, якщо ця влада має тимчасовий характер. Нема держави, існування якої обмежене часом. Згідно з тим, 1918 року в Криму не постала самостійна держава, хоч і було зорганізоване Крайове правительство Криму, бо це правительство видало 18 червня 1918 р. декларацію, яка підкреслювала тимчасовість його існування.

«Крайове правительство Криму ставить собі задачею оберігати самостійність кримського півострова аж до *вияснення його міжнародного становища*, і законність та порядок в краю» (т. зн., доки не відбудується єдина-неділима Росія).

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 209-210)

Нема жодних правних підстав уважати Крайове правительство Криму за самостійну державу. Для деяких дослідників промовляють і деякі факти, що заіснували під час російської революції:

24-25 травня 1917 р. З'їзд делегатів кримсько-татарських організацій висунув домагання територіальної автономії цілої Таврії, до якої входили три повіти континенту на північ від Криму, заселені в більшості українцями.

Коли 20 листопада 1917 р. Центральна Рада проголосила Третім Універсалом Українську Народну Республіку, залучивши до її території Таврію, без Криму, це викликало протести кримських москалів та татарів.

Д-р Едіге Кіріман твердить, що в днях від 24 листопада до 7 грудня 1917 р. Курултай проголосив Кримську Народну Республіку.

1-го січня 1918 р. Генеральний Секретаріат звернувся нотою до Крайового правительства Криму, щоб Крим вислав своїх представників на мирові переговори в Берестю, або уповажив українську делегацію заступати також його інтереси.

Під час переговорів в Берестю О. Севрюк склав заяву, що український уряд не має жодних претенсій до Криму, однак заперечив право советській делегації заступати інтереси Криму, Дону і Молдавії.

Центральна Рада видала 2-4 березня 1918 р. закон про територіальний поділ України, не залучивши до території України Криму. Ще в квітні Любинський заявив, що Україна не має претенсій до Криму.

Брак постанови відносно Криму в мировому договорі з 3-го березня 1918 р. із Советською Росією (РСФСР), дав аргумент москалям вважати Крим за російську територію.

Коли гайдамацька бригада ген. Натієва 19 квітня 1918 р. перейшла кордони Криму, а український уряд одночасно іменував

отамана Меснікова комендантом охорони Криму і Севастопільської фортеці, це викликало протести Всеросійської Мусулманської Військової Ради в Одесі й протести до Центральних Держав від Татарсько-Башкирської Республіки Казахстану, Автономного Туркестану, Мусулманських Республік північного Кавказу і Закавказзя та большевицького уряду в Москві (Нота Комісара закордонних справ РСФСР Чічеріна з 22 квітня 1918 р.).

В травні 1918 р., за згодою німців, утворився тимчасовий уряд, на чолі із змосковщеним литовським татариним ген. Сулькевичем, який оперся на татарських федералістах та російських неділимцях і ставив спротив союзів Криму з Україною. В Криму запроваджено російську мову як урядову, оповіщено дійсність законів російської імперії до 25 жовтня 1917 р., церкву підпорядковано московському патріархові, пізніше заборонено приймати з України урядові телеграми українською мовою. Це привело до зірвання всякої співпраці України з Кримом та економічної блокади.

Уряд Сулькевича мусів скатітулювати, а до Києва прибула делегація кримського населення, яка й погодилася на залучення Криму до території Української держави на засаді територіальної автономії. Виготовлено прелімінарну угоду. Крим діставав внутрішню територіальну автономію в складі Української держави, свій крайовий сейм, своє територіальне військо, свою адміністрацію і свого статс-секретаря у справах Криму при Раді Міністрів Української держави.

Цю умову мали ще затвердити Курултай та З'їзд національних і громадських організацій Криму. Делегація запевнила, що на тих з'їздах не буде жодної опозиції проти злуки Криму з Україною.

Тим часом німці погодилися передати Україні Чорноморську флоту, що означало фактичну владу України над Кримом.

Повстання проти Гетьмана не дало завершити цієї злуки. Наступного дня після повстання, 15 листопада 1918 р., Добровольча армія окупувала Крим, який вже не вернувся під українську владу. Сили Директорії УНР були ослабі, щоб опанувати Крим. Директорія УНР приймала територію України в рамках Третього Універсалу, з поділом на 30 земель, замість губерній, відповідно до закону ЦР з березня 1918 р.

Подана тут коротка історія подій, зв'язаних з Кримом, вказує неоднозначно, що Крим не існував, як самостійна держава. *Правительство Криму мало тільки тимчасовий характер, доки не відбудеться російська держава, що вже само собою суперечить поняттю держави.* Українська держава ніколи не визнала самостійности Кримської держави, не нав'язала з нею дипломатичних відносин і не обмінюлася дипломатичними представниками. Її зв'язки з Кримом в 1917-1918 рр., як і інші зв'язки між різними частинами колишньої російської імперії, мали тільки фактичний і переходовий характер.

Подібно не були державами в понятті міжнародного права такі політичні твори, як Королівство Польське з Регенційною Радою у Варшаві, Всевелике Військо Донське та Білоруська Народна Республіка, про що буде мова в відповідних дальших розділах.

*

Для визнання держави згідно з вимогами політичного (державного) права мусять бути здійснені три передумови, а саме:

- 1) мусить бути найвища суверенна влада над
- 2) людністю, що живе на
- 3) певній означеній території.

Якщо бракує один чинник, немає держави. Натомість допускається деякі обмеження влади і тоді, замість повністю суверенних держав, маємо держави півсуверенні, залежні, з поділеною владою, протекторати і т. п.

Коли ж візьмемо до уваги міжнародне право, то для заіснування держави, як повноправного підмету міжнародного права, вимагається, щоб ця держава стала членом міжнародної спільноти, себто — була визнана іншими державами, які існують правно.

На перший погляд може видаватися, що не повинно бути різниці в підході до держави як з історичного погляду, так і політичного та міжнародного права. Проте такі різниці існують:

В історичному аспекті російська держава залишилася та сама, від початків свого існування аж до нинішніх часів. Вона, крім поширювання своєї території, тільки змінювала свою назву з московського князівства на московське царство, згодом на «руське господарство», і вкінці на «Союз Советських Соціалістичних Республік».

Теперішні підручники історії мають назву «История СССР», або — українською мовою — «Історія СРСР», яка охоплює часи «древне-руского государства» (присвоювання історії Київської Русі), продовжується пануванням московських князів і царів, а закінчується «Советським Союзом». Всі публікації в СССР це підтверджують.

Згідно з політичним і міжнародним правом, СССР є цілком новим державним твором. Царська імперія в 1917 р. розвалилася і на її місце повстав цілий ряд держав (російська республіка, Фінляндія, Україна, Білорусія, Литва, Лотва, Естонія, Кавказькі республіки та Далеко-Східня республіка), які були визнані в міжнародних взаєминах, хоч і на короткий час.

Збираючи землі колишньої російської імперії, Ленін спочатку створив конфедерацію російської, української, білоруської та кавказьких республік, які на перехідний час зберегли свій міжнародно-правний статус. Договором із 30 грудня 1922 р., що увійшов в життя 6 липня 1923 р., вище згадані республіки створили

нову державу — ССРСР, який з погляду політичного і міжнародного права є новим політичним твором — сукцесором царської імперії.

Також не кожна держава, що існує згідно з вимогами політичного права, є підметом міжнародного права.

Від 1867 р. Австро-Угорська монархія складалася з двох політично-правних держав: Австрії (Передлітавії) та Угорщини (Залітавії), що були об'єднані в одну монархію, — унія реальна і персональна. Австрійський цісар мусів окремо коронуватися на угорського короля. Були спільні тільки міністерства закордонних справ, оборони та фінансів. Угорщина мала окремі військові формації, пошту, карбувала угорські корони та мала застережену участь угорського делегата в усіх міжнародних договорах.

Все ж у міжнародних взаєминах існувала тільки одна Австро-Угорська монархія.

Складові частини федерації, які не мають застереженого в договорі представництва в міжнародних взаєминах (не мають міністерства закордонних справ), з погляду політичного права є державами з поділеною суверенністю, а не державами в розумінні міжнародного права, себто — не є міжнародно-правними підметами.

*

Українська держава постала наприкінці першої світової війни. Вибух лютневої революції в російській імперії був для українського народу історичною хвилиною, яка давала нагоду здобути самостійність. Упадок царату, а пізніше большевицький переворот, спричинили фактичний розвал імперії, і на сході Європи створилася політична порожнеча.

В Україні відбуваються різні події, як ось велика 100-тисячна маніфестація в Києві 19 березня 1917 р., Всеукраїнський Національний Конгрес 17-21 квітня, Селянський З'їзд 10-16 травня, три Військові З'їзди (18-21 травня, 18-23 червня і 2-12 листопада 1917 р.), Робітничий З'їзд 24-26 липня та інші, що мали великий вплив на зростання національної свідомости, проте вони тільки впливали або підготовляли проголошення Українською Центральною Радою чотирьох універсалів, якими український нарід від автономії дійшов до повної незалежности. Не можна твердити, що ті універсали віддзеркалювали в дану хвилину волю народу, вони радше ілюстрували напрямні українського політичного проводу, якими він старався опанувати народну стихію, що — за словами Оберучева — хотіла «вигнати кацапів з України». Це справа істориків оцінити, чи вони (універсали, за виїмком IV-го) відповідали вимогам часу й чи віддзеркалювали дійсно національні почуття загалу.

З нагоди 50-ліття Української Національної Революції, деякі історики називали універсали Центральної Ради державотворчими та конституційними актами, але з погляду політичного (державного) і міжнародного права державотворчими актами можна назвати тільки

Третій універсал з 20-го листопада 1917 р., яким проголошено Українську Народну Республіку в складі Російської Федерації, і Четвертий універсал з 22 січня 1918 р., яким проголошено повну незалежність України.

Перший універсал, проголошений 23 червня (10 червня ст. ст.) 1917 р., не зважаючи на сильні слова «Від нині ми самі будемо творити своє життя», висунув тільки домагання автономії для України. З історичної точки зору він викликав величезне піднесення серед українського народу, тоді ж відбулися молебні на Софійському майдані та присяга понад 10 тисяч вояків (делегатів 2-го З'їзду), що не опустять Києва так довго, поки Україна не одержить автономії (під «автономією», за вясненням наших соціалістичних провідників, вони розуміли самостійність).

28-го червня 1917 р. утворився перший уряд автономної України, що звався «Генеральний Секретаріят Української Центральної Ради», під головуванням В. Винниченка. Складався він із 8 генеральних секретаріатів (внутрішніх справ, фінансів, міжнародних справ, військових справ, земельних справ, судових справ, освіти та харчових справ) і генерального писаря.

Наслідком було те, що — з одного боку — українські військові частини віддавали себе в розпорядження Центральної Ради і від губернських та повітових земств почали надходити грошові пожертви, з другого — затривожились москалі, добачаючи в тому небезпеку відірвання України від Росії.

Перший Універсал закривав головні українські військові частини, які були перейняті самостійницькими ідеями, залишивши далеко позаду ті національно-культурницькі гасла, з якими виступали соціалістичні діячі.

Напр., «В Полтаву прибуло зі східних губерній до 4.000 солдатів українців з офіцерами, в цілі формування українських військових частей. Солдатів і офіцерів урочисто привітала місцева Українська Військова Рада під проводом голови Ради — солдата Панченка. На честь прибулих, при величезнім зібранні народу, відбулося величне віче коло пам'ятника полтавської перемоги. На вічу проголошено постанови ради робітничих і солдатських депутатів і всіх соціалістичних партій про прилучення до виданого Українською Центральною Радою Універсалу. Вислано до Центральної Ради телеграму із запевненням підтримки її діяльності» (Рус. Воля, з 3. VII, н. ст.).

(П. Христюк: «Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920», т. I, стор. 133).

«Через Харків до Києва приїхали два ешелони українських військ. Майже на кожному вагоні розвівався національний український прапор. На запитання, відповідали солдати, що вони їдуть, щоб себе віддати в розпорядження УЦР» (Речь, 6. VII).

(Там же, стор. 134)

Щоб цей самостійницький рух послабити, три міністри Тимчасового Правительства в Петрограді — Олександр Керенський, Михайло Терещенко і Іраклій Церетеллі — приїхали до Києва і в днях 11-13 липня уклали з Центральною Радою угоду, якою погодилися на надання Україні крайової автономії. Потім цю угоду схвалено на бурхливому засіданні Тимчасового Правительства 15 липня 1917 року. Наступного дня телеграмою передано текст постанови Тимчасового Правительства, що для керування крайовими справами України визначено вищий орган — Генеральний Секретаріят, склад якого мало призначити Тимчасове Правительство в порозумінні з Українською Центральною Радою. Очевидно, Секретаріят мав бути доповнений представниками інших (крім українців) народів України. Тимчасове Правительство звернулося до Центральної Ради, щоб вона опрацювала проект національно-політичного статуту України — для внесення цього проекту на Установчі Збори.

В цій угоді деякі історики й публіцисти добачають уже форму автономної держави, порівнюючи її до Переяславських статей із 1654 року. До такої інтерпретації причинилася стаття визначного юриста проф. барона Нольде, що була надрукована на сторінках газети «Речь». Він називає цю угоду —

«Безсумнівним однобічним актом державно-правного обману, в котрім, з одного боку, відчувається досвідчена рука старого європейського борця, вихованого в школі тонких політичних формул і складної політичної боротьби, а з другого — недосвідчений і нічим не виправданий революційний ентузіазм.

Ні з сього, ні з того правительство з енергійним князем Г. Львовим на чолі виправило помилку царя Олексія Михайловича і Петра Великого: на швидку руку, поміж двома поїздами, три російські міністри та проф. Грушевський порозумілися в справі утворення української держави. Як історик, проф. Грушевський убрав договір у давні історичні форми, які, треба думати, мало оцінили призвичаєні до трохи якобінської манери нинішнього Петрограду його три контрагенти... Неозначеному числу російських громадян, які живуть на неозначеній території, наказано підлягати державній організації, якої вони не вибирали, і у владу якої їх тепер віддають без жодних якихось серйозних застережень. Російське правительство не знало навіть, кого воно передало у підданство новому політичному творові».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 117)

Порівняння барона Нольде згаданої угоди до Переяславського договору має хіба пропагандивне значення, щоб ще більше зрушити-зактивізувати московський елемент. Ця угода не утворила жодної української держави, не визначила автономної території, тільки заповіла надання автономії в певних ділянках державної адміністрації. В угоді спеціально зазначено тільки земельні справи та українізацію військових частин. Сама автономія — це тільки певного роду децентралізація на певній означеній території, яка входить до складу іншої держави.

Наприклад: По першій світовій війні в Польщі Катовицьке (Шлезьке) воєвідство мало автономію в користь німецького населення. Певні ділянки державного управління належали до компетенції воєвідського сейму і уряду. Але того автономного воєвідства ніхто не міг вважати за державний твір.

Вислови барона Нольде — «утворення української держави», передавання «російських громадян... новому політичному творові» — чисто пропагандивні. Він сам зазначив, що доки нема означеної території, не можна й думати про якусь форму держави.

У Переяславському договорі маємо двох володарів: царя Олексія та гетьмана Богдана Хмельницького, який правно (згідно із Жванецьким договором із 3 грудня 1653 р.) мав визнавати зверхність польського короля, але фактично був самостійним володарем. Навіть по Переяславським договорі з 8 січня 1654 р. та після царської грамоти з 24 березня 1654 р. (хоч Б. Хмельницький визнав зверхність московського царя, погодився на присутність у Києві царського воеводи із залогою та зоб'язався не укладати жодних договорів із Польщею і Туреччиною), гетьман Б. Хмельницький залишився володарем, не зважаючи на ті обмеження. В царській грамоті з 27 березня 1654 р. було сказано:

«Мы, великий государ... велили им быти под нашею царского величества високою рукою, по прежним их правам и привилеям, какови им дани от королей польских и от великих князей литовских, и тех их прав и вольностей нарушувати ничем не велели, а судитися им велели от своих старших по своим прежним правам, а наши царского величества бояре и воеводи в те их войсковие суди вступать не будут».

(І. Д. Бойко: «До питання про державність українського народу», «Український історичний журнал», 1968 р., ч. 8, стор. 27-38)

Україна мала тоді велику територію, на якій існувала зорганізована адміністративно-політична влада, а судівництво і фінанси не були залежні від царя, крім цього — гетьман мав сильну національну армію. Спеціально в «Березневих статтях» гетьманові дозволялось на стосунки з іншими державами, за виїмком Польщі і Туреччини (з ними — тільки через московські державні установи).

Не зважаючи на те, що в різних публікаціях бачимо вислови «автономна держава» або «автономія України», ця козацька держава навіть під московським протекторатом записала себе як підмет міждержавного права.

Друга річ, що українська козацька держава, замість до повної самостійності, котилася до звичайної московської провінції із все меншими автономними «правами і вольностями», аж до 1764 р., коли скасовано гетьманство.

Постанову Тимчасового Правительства, згідно з якою крайовими справами України мав керувати призначений Генеральний Секретаріят, дуже прихильно прийнято на пленарному засіданні Центральної Ради

і її взято за основу змісту Другого універсалу, проголошеного 16 липня 1917 р. В ньому, між іншим, говорилось:

»Ми, Центральна Рада — завжди стояла за те, щоб не одділяти України від Росії, щоб вкупі з усіма народами її прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдності демократичних сил її, із задоволенням приймаємо заклик Правительства до єднання і оповіщаємо громадян України:

Українська Центральна Рада, обрана українським народом через його революційні організації, незабаром поповниться на справедливих основах представниками інших народів, що живуть на Україні, від їх революційних організацій, і тоді стане тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, який буде представляти інтереси всієї людности нашого краю. Поповнена Центральна Рада виділить наново зі свого складу окремий відповідальний перед нею орган — Генеральний Секретаріат, що буде представлений на затвердження Временного Правительства, яко носитель *найвищої крайової влади Временного Правительства на Україні* . . .

Вважаючи, що утворення крайового органу Временного Правительства на Україні забезпечує бажане наближення управління краєм до потреб місцевої людности в можливих до Учредительного Зібрання межах і визнаючи, що доля всіх народів Росії міцно зв'язана здобутками революції, *ми рішуче ставимось проти замірів самовільного здійснення автономії України до Російського Учредительного Зібрання*».

(Д. Дорошенко: «Історія України, т. II, стор. 115-6)

В порівнянні з Першим універсалом, Другий був кроком назад. Не український нарід мав сам творити своє життя, а навіть найвищу крайову автономію Україні мала дати Москва, бо Центральна Рада зрезигнувала із самовільного здійснювання автономії.

За згодою Тимчасового Правительства, Центральна Рада випрацювала проєкт автономного статуту на нараду Установчих Зборів. Такий статут, п. н. «Статут вищого Управління України», 29 липня 1917 р. був переданий українській делегації (В. Винниченко, М. Рафес і Х. Барановський) до Петрограду. Він був виготовлений у поспіху, бракує йому правничої редакції, практично він не окреслював розподілу компетенцій Генерального Секретаріату і Тимчасового Правительства, не звернено жодної уваги на бюджет, себто матеріальну базу для діяльності Генерального Секретаріату. Його можна сміло назвати документом політичного декларативного характеру.

В Статуті, подібно як і в Першій та Другій універсалах, нема докладного визначення української території, що необхідне не тільки для заіснування будь-якого типу держави, а також і автономії. В тих документах подається тільки назву «Україна».

Щоправда, на Українським Національним Конгресі в Києві 19 квітня був доклад Валентина Садовського «Про територію автономної Украї-

ни». Прелегент подавав такі межі України: західнім кордоном має бути Люблинська і Городенська губернії, південно-східним — Кубань, північним — Прип'ять, південним — Озівське і Чорне моря, без Криму. Проти цього запротестував один з депутатів Одеси, домагаючись залучити Крим до України. Також на Селянському З'їзді 10-16 червня 1917 р. було висунуено справу Криму, що його необхідно залучити до України, але цього внеску Президія З'їзду не взяла до уваги.

Про згадане домагання, якого не взято до уваги, проф. Д. Дорошенко в «Історії України» (т. I, стор. 126) пише так:

»Зроблено було це, можна думати, з розмислом. Як оповідає М. Грушевський, територія українська представникам Тимчасового Правительства і неукраїнській демократії представлялась дуже неясно...

...Вони, з одного боку, просили і радили не розширяти території поза безперечну національну область, а з другого боку — надати території України певні заокруглені форми, географічну й економічну однотайність і для того, наприклад, включити в українську територію Басарабію тощо, аби не вилучати їх в осібні автономічні області. Та на цю зовсім слухну й мудру, з погляду інтересів України, пораду представники Центральної Ради відповідали, що »всякий додаток неукраїнської території вони вважають некорисним для українського життя, а в усякім разі ставлять це в залежність від ясної волі самої заінтересованої людности»...

Фатальність такого погляду виявилась дуже скоро, коли в слідуючій, 1918-му, році довелось практично встановлювати кордони Самостійної України. Отже, в самому Статуті територія не була окреслена для того, щоб мати пізніше вільну руку при установленні границь автономної України».

В Статуті Вищого Управління України, що його виготовила Центральна Рада, відомі російські юристи барон Нольде, Гальперін і Барт добачали порушення угоди з 16 липня і його »в корені переробили«. 17-го серпня Тимчасове Правительство затвердило »Тимчасову Інструкцію для Генерального Секретаріату Тимчасового Правительства на Україні«, якою просто ліквідовано угоду з 13 липня, затверджену Тимчасовим Правительством 16 липня 1917 р.

Ця інструкція мала тільки тимчасовий характер — до вирішення Установчими Зборами питання про місцеве управління.

Генеральний Секретаріат не був виконним органом (урядом) Української Центральної Ради, а експозитурою Тимчасового правительства на частині території України. До території автономної України зараховано тільки губернії Київську, Подільську, Полтавську, Волинську і Чернігівську, без повітів мглинського, сужарського, стародубського і новозибківського.

Значення Центральної Ради звужено до мінімум. Генеральний Секретаріат мав складатися із 7 секретарів та генерального пи-

саря, з чого 4-ох секретарів мали бути неукраїнської національності.

На посади місцевого управління у відомствах, застережених компетенціями Генеральних Секретарів, треба було подавати кандидатів Тимчасовому Правительству до затвердження.

Призначено комісара України (Петра Стебницького) при Тимчасовому Правительстві в Петрограді для зносин Генерального Секретаріату з центральними установами, як також цією дорогою мали направлятися проекти відносно місцевого управління України.

Автономно-федералістичні принципи перебудови російської імперії схвалив також З'їзд Народів Росії, що відбувся у Києві в днях 23-28 вересня 1917 року. Участь у ньому брали представники білорусів, бурятів, грузинів, естонців, жидів, литовців, лотишів, донських козаків, союзу козацьких військ і українців.

Не брали участі делегати фінляндців та поляків, бо їх народи обстоювали позиції цілковитої незалежності своїх країн.

Представник польської демократичної централі п. Кноль заявив, що польський нарід буде боротися за досягнення повної державної самостійності і тому поляки не можуть брати жодної участі на з'їзді, учасники якого стремлять до збереження імперії, хоч би й у формі федеративної держави.

М. Грушевський попросив поляків залишитися в характері гостей.

(Р. Млиновецький: «Нариси з історії Визвольних Змагань 1917-1923» — «Про що історія мовчить», т. 2, стор. 2)

У зв'язку з тим, З'їзд схвалив заяву п. Лукашевича від Польської Соціалістичної Партії (лівиці):

«Київська секція Польської Соціалістичної Партії (ППС), будши виразницею інтересів революційного польського пролетаріату та трудового селянства Польщі й у той же час заступаючи інтереси місцевого польського пролетаріату, що здавна живе на Україні як національна меншість, стоячи на ґрунті своєї програми й тактики та зважаючи:

а) що ґрунтовне й всебічне перебудування державного організму й громадянства на широких демократичних підвалинах може бути досягнене тільки при умові цілковитої політичної незалежності;

б) що всяке підлягання іншій державі затримує розвиток громадянства, всіх творчих сил народу, та — збільшуючи визискування підлеглих іншій державі трудящих народних мас — послаблює сили революційного пролетаріату й трудового селянства в їхній класовій боротьбі за визволення з економічного, політичного і національного гнету;

в) що тільки при умові цілковитої політичної волі свого краю революційний пролетаріят може з успіхом провадити свою класову боротьбу за досягнення необхідних соціалістичних завдань, — *Польська Соціалістична Партія є виразницею ідеї повністю самостійної Польщі.*

Бувши рівночасно заступницею інтересів місцевого польського пролетаріату й трудового селянства на Україні як національної меншости та зважаючи:

а) що з огляду на інтереси робочого пролетаріату й трудового селянства пригноблених народів федеративний устрій російської держави дає найсприятливіші умови для боротьби пригноблених народів за своє національне визволення;

б) що федерація є добровільною братерською спілкою вільних всередині й незалежних одна від одної держав, — *Польська Соціалістична Партія приєднується до революційного руху української демократії, наскільки українська демократія майбутній федеративний зв'язок з Росією ґрунтує на державності України».*

(Там же, стор. 5-6)

Литовці брали участь у З'їзді народів Росії, проте висловилися за утворення суверенної литовської держави і в такому дусі була схвалена постанова З'їзду.

Інші народи, з українським у проводі, висловилися за перебудову російської тюрми народів на «палату народів». («Ми зібралися тут, щоб нарисувати плян цієї палати, може в дванадцятю годину російської республіки»).

«Представник Тимчасового Уряду в Петрограді, Славінський, сказав: «Передайте від мене З'їздові, що вільна Росія може бути тільки децентралізована. Я повністю годжусь з тим, що говорив Михайло Грушевський, який довгі літа працював на добро не тільки українського, а й усіх народів Росії.

Я уважав би початком кінця, коли б народи Росії не думали про смертельну небезпеку держави.

Рятувати треба . . . державу-святиню, у якій усім буде добре».

(Там же, стор. 3)

З'їзд Народів Росії схвалив цілий ряд постанов, що були опубліковані у віснику «Свободний Союз» (орган Совета Народов, Київ, 1917, Октябрь, ч. 1).

В тих постановах висунено домагання перебудувати Росію на федеративних принципах із широкими правами складових держав, включно з допущенням представників заінтересованих держав на мирову конференцію.

Росія мала стати федеративною республікою під назвою «Союз Народів», до компетенцій якого належали б тільки справи загально-федеративні, як охорона границь, військові справи, закордонні зв'язки (дипломатичні і консульські представництва, закор-

донна торгівля, єдине громадянство та внутрішні справи, земельні, соціалістичні реформи і т. п.).

Рішено також утворити в Києві «Раду Народів» та «Раду Національностей» у Петрограді. Не маючи змоги (з уваги на надто загальникові постанови) оцінити компетенції тих органів, можна прийти до висновку, що «Рада Народів» у Києві мала займатися національними справами народів України, а «Рада Національностей» у Петрограді — міжнародними справами цілої федерації.

Вдаряє у вічі постанова З'їзду п. н. «Про загально-державну та крайові мови», в якій російську мову визнано як урядову мову центральних урядів та урядів федеративних республік, а крайовим мовам визнано право в приватних та приватно-правних зносинах.

а) В майбутній російській федеративній республіці має бути назавжди забезпечена цілковита воля всіх мов у приватних і приватно-правних зносинах.

б) Вільні громадяни російської федеративної республіки повинні визнати російську мову, яка найбільше зрозуміла більшості людности, мовою загально-федеративною для зносин центральних органів федеративних одиниць з центральними органами федерації та між собою».

(Млиновецький: «Нариси з історії України», т. 2, стор. 4)

Деякі публіцисти в тих постановах З'їзду Народів Росії добачають, що Україна вже тоді себе самовизначила, бо мала стати суверенною республікою у Союзі Народів, який — на зразок Ліги Націй — мав бути тільки об'єднанням вільних держав і поширитися на цілу Європу. Таке твердження має тільки пропагандивне значення для оборони тодішнього українського соціалістичного проводу, який, мовляв, не зважаючи на всі хиби, стояв на самостійницьких позиціях*.

З'їзд Народів у Києві був тільки політичною демонстрацією, яка мала вплив на розвиток політичної думки в Україні у справі перебудови російської імперії, не висуваючи безумовної незалежності неросійських народів, в тому й України. Навпаки, «федеративні» резолюції З'їзду дали аргумент пропагаторам збереження російської імперії, в тому й закордонним, що ті народи ще не доросли до повної самостійності і не хочуть відриватися від Росії, а тільки перебудовують її на демократичних і федеративних основах.

Він, той З'їзд, став і вказівкою для Леніна, що в той час перейшов із єдинонеделімиських позицій (для пропагандивних і тактичних цілей) на

*) М. Стахів: «Чи проголошення Суверенности УНР було спізнено?», «Народня Воля», березень-квітень 1967 р. Таке твердження М. Стахова не має жодного наукового, а тим більше правового значення. Також помилковим є порівнювання Союзу Народів із Лігою Націй. Союз Народів — це мала бути російська держава, перебудована на демократичних і федеративних принципах, із широкими правами для складових республік, а Ліга Націй не була жодною державою, а тільки організацією суверенних держав для мирної міжнародної співпраці.

федеративні позиції перебудови Росії. За централізованої РКП(б), яка стояла понад усіма урядами, як центральними, так і республіканськими, такі федералістичні принципи можна було звести тільки до назви. Саму ж «федерацію» ступнево перетворювати на одну деспотичну імперію, що якраз маємо тепер.

Вдаряє у вічі подібність резолюцій З'їзду до засад, на яких формально утворено ССРСР (договір про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік із 30 грудня 1922 р.).

*

На оголошення Української держави мали остаточний вплив большевицький переворот у Петрограді в днях 5-6 листопада 1917 р. та постанови Третього Всеукраїнського Військового З'їзду, який саме тоді відбувався в Києві (2-12 листопада 1917 р.). Не зважаючи на намагання соціалістичних провідників спрямувати його на рейки «збереження здобутків революції», «демократизації» і «федеративного устрою» Росії, З'їзд схвалив домагання до Центральної Ради і Генерального Секретаріату негайно проголосити українську республіку в її етнографічних межах. Все ж, хоч і були такі заклики представників Вільного Козацтва, він не схвалив постанови про цілковите зірвання з Росією, взявши до уваги «вияснення» В. Винниченка, що Україна зможе стати суверенною республікою в складі російської федерації.

Третій Всеукраїнський З'їзд схвалив такі постанови:

І. Постанова про Українські Установчі Збори і майбутній устрій Української Республіки:

а) Визнаючи, що право на самовизначення народів мусить бути нічим не обмежене, що федерація народів Російської Республіки може утворитися тільки шляхом вільного договорення між суверенними націями і тому лише сам український народ може бути законодавцем майбутньої долі України, — Третій Всеукраїнський Військовий З'їзд вимагає від Генерального Секретаріату скликання суверенних Установчих Зборів, на основі вселюдного, таємного, рівного, прямого та пропорціонального виборчого права в етнографічних межах України.

б) Українські Установчі Збори мусять затвердити республікансько-демократичні форми правління України, провести широку демократизацію політичного ладу та соціально-економічні реформи, а в першу чергу земельну реформу.

г) З'їзд визнає необхідним, щоб у вільній демократичній Українській Республіці була вільна Автокефальна Православна Церква, незалежна від держави у своїм внутрішнім ладі, з соборним устроєм, і щоб Служба Божа відбувалась на Україні українською мовою«.

II. Про територію Української Республіки:

«Виходячи з принципу самовизначення націй, Третій Всеукраїнський Військовий З'їзд зазначає, що поділ України являється

крайнім проявом грубих імперіялістичних намірів Тимчасового Правительства і частини російської демократії, яка з'єдналась із буржуазією, і вимагає від Центральної Ради та Генерального Секретаріату рішучих заходів для з'єднання під своєю владою всієї української землі в її етнографічних межах».

III. Про майбутній устрій Росії:

»Щоб забезпечити для всіх народів Росії кращий лад, по власній волі кожного народу, З'їзд вважає необхідним, щоб Російська Республіка була перетворена на федерацію суверенних, рівноправних, демократичних республік, із забезпеченням прав меншостей».

(П. Христюк: «Замітки і матеріали до історії української революції», т. II, стор. 194-195)

Дебатуючи над постановами Третього Військового З'їзду, Центральна Рада постановою з 13 листопада 1917 р. вирішила «поширити в повній мірі владу Генерального Секретаріату на одмежовану територію України, де більшість населення українці, а саме: на Херсонщину, Харківщину, Катеринославщину, материкову Таврію, Холмщину, частину Курщини та Вороніжчини» (Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 174).

Три дні пізніше, себто 16 листопада 1917 р., Генеральний Секретаріат у відозві до українського народу подав, що його компетенція поширюється на дальші губернії з більшістю українського населення, а саме — на Херсонщину, Харківщину, Катеринославщину і Таврію (без Криму), отже, автономна Україна охоплює 9 губерній. Згадані в постанові Центральної Ради з 13 листопада Холмщину, частину Курщини і Вороніжчини — пропущено. В тій відозві Генеральний Секретаріат поширив свій склад 5-ма Генеральними Комісарями в справах: продовольчих, військових, судових, пошт і телеграфу та доріг. Рівночасно заперечив будь-які чутки про сепаратизм України від Росії:

»Генеральний Секретаріат України оповіщає всіх громадян, всі установи урядові, політичні, громадські на Україні:

Центральне правительство всієї Росії не має спромоги керувати державним життям. Цілі краї zostалися без направляючих центрів. Через це росте руїна політична, господарська і громадська.

З огляду на це, Секретаріат поповнено тимчасово Генеральними Комісарями в справах: продовольчих, військових, судових, пошт і телеграфу, доріг.

Компетенція Генерального Секретаріату поширюється на губернії, де є більшість українського населення. Через те Херсонщина, Харківщина, Катеринославщина і Таврія (без Криму) включаються в територію єдиної України...

...Всі чутки і розмови про сепаратизм, про відокремлення від Росії, є або контрреволюційна провокація, або звичайна обивательська неосвідомленість. Центральна Рада і Генеральний Секре-

таріят твердо і виразно заявили, що Україна має бути в складі Федеративної Республіки Російської, як рівноправне, державне тіло. Сучасне політичне становище сеї постанови ні трошки не міняє.

Поки мир між воюючими державами не встановлено, робота на фронті не повинна спинятись. Армія мусить бути одягнена, нагодована, озброєна. Генеральний Секретаріят у згоді з відповідною центральною військовою владою вживатиме всіх заходів, щоб задовольнити всі потреби армії».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 177-178)

Деякі історики вже в тій постанові Центральної Ради з 13-го листопада 1917 р., а можна ще й додати — у відозві Генерального Секретаріату з 16-го листопада 1917 р., добачають встановлення української державности.

»Так 13 листопада 1917 р. Україна стала фактично незалежною державою. Цей фактичний стан був оформлений конституційно Третім універсалом з 20 листопада 1917 р., в яким устійнено також назву держави, як *Українську Народну Республіку*».

(Матвій Статів: «Відновлена українська держава та советська Росія», збірник матеріалів Наукової Конференції КНТШ, ч. 7, стор. 13-22).

Такий підхід істориків до встановлення української державности не відповідає вимогам політичного (державного) права.

Згідно з Тимчасовою Інструкцією з 17 серпня 1917 р., Генеральний Секретаріят був виконним органом Тимчасового Правительства в Україні, у визначених ділянках державної адміністрації (справи внутрішні, фінанси, хліборобство, освіта, торгівля і промисловість, праця та національні справи), і тому мав назву «Генеральний Секретаріят Тимчасового Правительства на Україні».

Дня 13 листопада Центральна Рада тільки поширила територію автономної України, додавши до неї губернії: Херсонську, Катеринославську, Харківську, материкову Таврію, Холмщину та частини Курщини і Вороніжчини. Генеральний Секретаріят у своїй відозві з 16 листопада поширив свою владу на згадані території, за виїмком *Холмщини та частин Курщини і Вороніжчини*.

Генеральний Секретаріят не змінив характеру своєї влади, тільки тимчасово поширив свою діяльність на дальші галузі державного управління (продовольчі справи, військові, судівництво, пошта, телеграф і шляхи), призначивши для керівництва ними Генеральних Комісарів.

Генеральний Секретаріят заявив, що нема мови про відділення України від Росії, що він буде далі, згідно з дорученням центральної військової влади, забезпечувати армію продовольством, одягом та зброєю, себто — буде продовжувати війну російської держави.

Зазначив, що політичне становище — себто упадок Тимчасового Правительства в Петрограді — нічого не змінює.

Отже, в тій постанові є тільки окреслена територія автономної України, а нема найменшої згадки про перебрання всієї влади в імені українського народу. Бракує саме тієї найвищої влади народу, і то суверенної — ніким чужим не делегованої, щоб можна уважати, що в той час встановлено українську державу. Влада Генерального Секретаріату має тут тільки характер тимчасового управління.

Щойно Третій універсал, що ним 20 листопада 1917 р. проголошено Українську Народну Республіку, можна назвати державотворчим актом Центральної Ради.

Проф. Д. Дорошенко подає, що 19 листопада пізно увечорі на засіданні Малої Ради проф. М. Грушевський виголосив промову, в якій підкреслив, що останні події і резолюції Третього Всеукраїнського Військового З'їзду, який є уповноваженим від трьох мільйонів фронтників, примушує Центральну Раду проголосити Україну республікою. Опісля він прочитав Універсал, який після перерви піддано під поіменне голосування. За Універсалом голосувало 42 члени Малої Ради, а 5 (4 москалі і 1 поляк) здержалося від голосування. 22 листопада на Софійській площі відбулося урочисте оповіщення 3-го Універсалу в присутності війська, заграничних (французької, італійської, бельгійської і румунської) місій, численного духовенства, із 3 єпископами, та великої кількості народу.

(«Історія України», т. I, стор. 183)

Третім універсалом проклямовано українську державу під назвою Українська Народна Республіка. Сама назва «республіка» означає державу. Згідно з вимогами політичного (державного) права, Українська Народна Республіка охоплювала докладно визначену територію, на якій українське населення становило більшість. До цієї території залучено 9 колишніх губерній, а саме: Київщину, Поділля, Волинь, Чернігівщину, Полтавщину, Харківщину, Катеринославщину, Херсонщину і Таврію (без Криму). Прилучення частин Курщини, Холмщини і Вороніжчини, в яких українська людність була в більшості, відкладено до пізнішого вирішення самою людністю, себто — плебісцитом.

Центральна Рада виступає тут не як орган Тимчасового Правительства, а як представниця українського народу, що виконує його суверенну волю.

«Народе Український! Ти, разом з братніми народами України, поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі, і ми, Центральна Рада, твоєю волею, во ім'я ладу в нашій країні, во ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо:

Однині Україна стає Українською Народною Республікою».

Вся влада в Україні мала належати Українським Установчим Зборам, а вибори до них призначено на 27 грудня (ст. стилю). До того ж часу владу буде виконувати Центральна Рада і Генеральний Секретаріат.

»До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони і правити належить нам, Українській Центральній Раді, і нашому правительству Генеральному Секретаріатові«.

В тих кількох реченнях Третього універсалу є вміщені всі вимоги, необхідні для встановлення новітньої держави, а саме: на означеній території нарід передає суверенну владу Центральній Раді і Генеральному Секретаріатові.

Але в тих же постановах Третього універсалу далі читаємо й таке:

»Не одділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими помогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів«.

Так Центральна Рада сама обмежила свою суверенну владу в користь російської держави, що мала бути перебудована на »федеративну республіку всіх народів«, які раніше були складовими частинами царської імперії.

Можна б додумуватись, що всі народи, в тому й москалі, проклямують свої народні республіки, визначають поміж собою кордони, а потім, через своїх представників, створять центральне федеративне правительство.

Нефортунність такого підходу була в тому, що навіть найбільш ліберальні москалі, хоч і говорили про федерацію, на ділі — в найкращому випадку могли погодитись хіба на якусь автономію для певних країв.

Щоб забезпечити собі рівність у федерації, треба насамперед добитися того, щоб майбутні складові республіки були суверенними, а щойно тоді договорювались до якогось конфедеративного чи господарського союзу.

Наші соціалісти часто підкреслюють, що вже по Третім універсалі Україна стала незалежною державою. Тільки з тактичних мистивів говорено про федерацію. Інші кажуть, що світогляд нашого політичного проводу еволюціонував від культурної автономії ступнево, через територіяльну автономію і далі, через федерацію, до повної самостійности.

Історичні факти доводять, що кожна федерація, коли її складові частини мають спільні границі, не відділені, напр., морями, є явищем переходовим і кінчиться єдиновладдям найсильнішої складової держави або народу. На це можна подати цілий ряд прикладів з історії:

Конфедерація німецьких держав 1815-1866 рр. ступнево, через утворення Північно-Німецького Союзу під проводом пруського короля, перетворилася згідно з німецькою конституцією із 16-го квітня 1871 р. на союзну державу (Дойчес Райх), в якій всі суверенні права цілої держави перейшли до пруського короля, а пізні-

ше цісаря. В теперішній Німецькій Федеративній Республіці, складові частини її не мають жодних міжнародних повноважень.

В давній Швайцарській Конфедерації 1815-1848 рр., кантони, які були аристократичними та демократичними республіками, а навіть монархіями (кантон Нойенбург), мали міжнародні повноваження, були підметама міжнародного права, натомість у новій конституції кантони ці права майже повністю втратили, хоч назва Швайцарії залишилася незміненою (Швайцарська Конфедерація). З'єднані Держави Америки в 1776-1787 рр. мали повні права в міжнародних взаєминах, але остаточно втратили їх у користь центрального уряду. В теперішню пору в міжнародних відносинах виступає лиш одна американська держава.

Згідно з договором із 30 грудня 1922 р. «Про утворення Союзу ССР», союзні республіки формально, або на папері, мали дуже широкі повноваження, з яких нічого не залишилося.

В той час політична ситуація була дуже складна. В Петрограді й Москві владу захопила Рада Народних Комісарів, а якогось російського протибольшевицького уряду не було. Проголошуючи Україну, як складову частину російської держави, Центральна Рада мусіла рішитись, чи визнати большевицький уряд (Раду Народних Комісарів у Петрограді, яка проголосила себе владою цілої російської держави), а чи тої влади не визнавати і робити заходи, щоб створити інший центральний уряд, отже формально викликати конфлікт із большевиками.

20-го листопада 1917 року — це був останній час проголосити не федерацію, а повну самостійність України, скласти мировий договір із Центральними державами на кращих від Берестейського договору умовах та організувати свою армію. Четвертий універсал прийшов, на жаль, трагічно запізно.

Третій універсал не викликав такого піднесення, як Перший, бо в ньому забагато говорено про Росію, а не про Україну. В самім універсалі аж 14 разів згадується «Росію». Центральна Рада та Генеральний Секретаріят львину частину праці присвятили саме організації центрального уряду федерації, що стверджують їх ухвали й відозви.

«Робітнична Газета» (орган с-д), в ч. 179, в статті п. з. «Прокладаймо шлях до федерації», між іншим, так писала:

«Цією своєю роботою ми рятуємо єдність російської держави, зміцнюємо єдність всього пролетаріату Росії і міць російської революції».

Українську республіку газета вважала за ступень до відбудови Росії.

«Через республікансько-автономний лад на місцях до федеративної демократичної республіки Росії. Або цілковитий розвал Росії, розпад її на окремі самостійні держави, або — федерація. Іншого виходу нема».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 186)

«Нова Рада» (офіціоз Центральної Ради), в ч. 181, застановлялася, чи варто було «виходити» з Третім універсалом:

«... чи треба і чи варто було з Універсалом виходить перед люди саме тепер, коли незабаром має бути скликана Установча Рада України.

... в усякому разі, III-ій універсал поклав виразні підвалини до державного і соціального будівництва на Україні в зв'язку з іншими краями Росії, як федерації рівних і вільних народів».

(Там же, стор. 186)

«Боротьба» писала, що соціалісти-революціонери —

«Ніколи не представляли собі ідею української державности, як і взагалі ідеї державности, самовдоволяючою ідеєю, котрій мусить бути підпорядковано все інше.

... Українська Народна Республіка має змагати до установлення федеративного зв'язку між вільними республіками, збудованих на місці бувшої російської імперії, бо соціалісти-революціонери вважають, що «федерація є вищим типом співжиття народів, ніж сепаровано-державне існування».

(Там же, стор. 187)

На засіданні Центральної Ради 23-го листопада 1917 року, М. Порш доводив:

«Коли не буде зформовано центральної влади і не буде заведено ладу в цілій державі, то й Українська Республіка не зможе встояти в огні загального безладдя. Через те треба, не гаючи ні одного дня, організувати федеральне правительтво з представництвом у ньому від різних країв, які вже зформували свою владу».

(Там же, стор. 205)

Генеральний Секретаріат вів переговори зі Ставкою в Могилеві та іншими російськими діячами про утворення коаліційного російського уряду, були навіть голоси, щоб центральне правительтво на перехідний час формувати в Києві. 8-го грудня 1917 р. Генеральний Секретаріат звернувся нотою до Південно-Східного союзу козаків, верховинців та народів вільних степів, до правительтва Кавказу, до правительтва Сибіру, до органів автономної Молдавії, автономного Криму, Башкирії та інших організованих країв — з пропозицією негайно розпочати переговори з Генеральним Секретаріатом в справі утворення соціалістичного правительтва цілої Росії (Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 205). На цей заклик одержано прихильну відповідь тільки від правительтва Дону.

Фактично, діяльність Центральної Ради і Генерального Секретаріату в той час була самостійна, спрямована на полагодження земельних справ (Відозва від 24-го листопада, 11 листопада ст. ст. 1917 р.); тоді ж видано закон про випуск кредитових державних білетів УНР із 6 січня 1918, закон про Генеральний Суд із 15 грудня 1917 р. Все ж можна розуміти, що ті державні акти мали характер тимчасовості, бо вже

8 грудня 1917 р. Центральна Рада оголосила «Порядок видання законів», в якому, в ст. 1-ій, написано:

»До зформування Федеративної Російської Республіки і утворення її конституції, виключне і неподільне право видавати закони для Української Народної Республіки належить Українській Центральній Раді«.

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 211)

Коли історики вже в тій діяльності Центральної Ради і Генерального Секретаріату можуть добачати «самостійність», то з точки погляду державного права згадана діяльність мала характер тимчасового управління.

Таку саму характеристику можна дати діяльності українського уряду в справі виходу Української Народної Республіки на міжнародну арену. Першим документом міжнародного значення була нота Генерального Секретаріату до всіх воюючих і неутральних держав у справі складення загального народоправного мирового договору. В тій ноті, між іншим, написано:

»Українська Народна Республіка змагає до створення федеративної злуки всіх республік, які постали на території давньої Російської імперії. А до часу, коли в Росії буде установлене федеративне правительтво і аж поки міжнародне заступництво буде поділене між правительством Федеративної Республіки та правительством України, вступає Українська Республіка зі своїм правительством — Генеральним Секретаріатом — на дорогу самостійних міжнародних відносин«.

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 227-229)

Коли 26 грудня 1917 р. на засіданні пленуму Центральної Ради В. Винниченко заявив, що з уваги на заінтересування українською республікою з боку Франції, Англії, Бельгії, Америки й Румунії, перейменовано Секретаріат міжнаціональних справ на Секретаріат міжнародних справ, соціялісти-самостійники зголосили внесок, щоб Україна у переговорах виступала як незалежна держава, але той внесок був відкинений.

Також федералістичний характер мала нота Генерального Секретаріату з 1-го січня 1918 р. до крайових урядів, що діяли на території колишньої російської імперії, із закликом післати українській делегації у Берестю повновласті заступати їхні краї на мирових переговорах.

Так на основі Третього універсалу Україна заіснувала як держава з поділеною суверенністю. Суверенні права української держави мали бути поділені поміж Українською Народною Республікою та Російською Федерацією. Тимчасове виконання Центральною Радою і Генеральним Секретаріатом самостійної влади в Україні, аж до часу зформування російської федерації, справи не міняє. Саме в тому виникає

різниця поглядів з історичної точки зору і з точки вимог політичного й міжнародного права.

Проголошення Української Народної Республіки не могло проминути без жодного відгуку за кордоном. Спеціально були заінтересовані подіями Східньої Європи Франція і Англія, бо вклали величезні капітали у промисловість Росії: Англія головно в нафтову (Кавказ і район Баку), а Франція у вугільну, залізнорудну, металургічну та залізничну. На саму Україну припадало 413,8 мільйонів рублів їхнього капіталу. Як їх воєнний союзник, Росія зв'язувала на східньому фронті величезні військові сили Центральних держав, не згадуючи їхніх матеріяльних витрат на війну на Сході. Не дивно, що Антанта з тривогою слідувала за перебігом революції в Росії, яка (революція) фактично завалила східній фронт. Тому тільки під тим кутом можна оцінювати заінтересування Англії і Франції проблемами України.

Дня 23 грудня 1917 р. підписано угоду між Англією і Францією про розподіл сфер впливів на півдні Росії.

Французька сфера впливів охоплювала Україну, Басарабію і Крим, а англійська — Дон, Кубань і Кавказ.

Рівночасно із занепадом східнього фронту та поширюванням большевицької анархії в колишній російській імперії, зростало заінтересування Англії, а особливо Франції — Україною. Вони й вислали до Києва своїх представників, Франція комісара ген. Табуї, а Велика Британія полк. Піктона Бадже, що їх на початку січня 1918 р. офіційно прийняв прем'єр В. Винниченко в приязності секретаря міжнародних справ О. Шульгина та інших членів Генерального Секретаріату. Більшість українських істориків і публіцистів вважає цю подію вже за визнання української держави з боку Англії і Франції.

Прибуття української делегації до Берестя Литовського Центральні держави прийняли із задоволенням, надіючись, що її участь у мирових переговорах примусить большевиків до поступок. В ноті з 24 грудня 1917 р., яку передала українська делегація представникам Центральних держав, говорилося, що Українська Народна Республіка змагає до створення федеративної Росії, в якій Україна мала б широкі права з певними прерогативами в міжнародних відносинах: доки не буде утворене федеративне правительство, Українська Республіка вступає на дорогу самостійних міжнародних відносин; Генеральний Секретаріат висилає своїх представників для контролю та інформації; врешті, що мир для цілої Росії зможе скласти тільки федеральний уряд, а якщо б федеральний уряд не створився у найближчому часі, тоді тільки злучені правительства республік і областей російської федерації зможуть підписати такий мировий договір.

Така нота викликала неясність: чи українську делегацію вважати за частину російської, чи за другу російську (небольшевицьку), а чи за цілком самостійну, українську? Власне тому німецька і австро-угорська делегації відбули три інформативні засідання з українською делегацією (4 і 5 січня 1918 р.) та з усіма союзними делегаціями (6 січня

1918 р.), на яких українська делегація подала вичерпні інформації про політичне становище в Україні та про те, що українське управління намагалося створити федеративне правительтво для цілої Росії, але всі його зусилля не дали бажаних вислідів.

Взявши до уваги дійсний стан, українська делегація хоче брати участь у мирових переговорах як самостійна делегація самостійної Української Народної Республіки. Це була перша офіційна українська заява на міжнародній арені, що Українська Народна Республіка виступає, як цілком самостійна держава.

Центральним державам, а зокрема Австро-Угорщині і Німеччині, залежало головню на здобутті харчів та інших ресурсів для дальшого ведення війни, що їх могла дати тільки Україна.

Заява української делегації, що Україна виступає на мирових переговорах, як *самостійна держава*, висунула можливість укласти договір тільки з Україною (сепаратний мир), незалежно від того, як в майбутньому розвинуться переговори з большевиками.

Українську делегацію представлено на першому пленарному засіданні Мирової Конференції 10 січня 1918 р., на якому її голова Всеволод Голубович відчитав ноту Генерального Секретаріату з 24 грудня 1917 р. і заявив, що українська делегація бажає брати участь у мирових переговорах. Коли голова Конференції фон Кольман запитав Троцького, чи він, у зв'язку з появою української делегації, буде далі заступати справи цілої Росії, Троцький склав таку заяву:

«Зважаючи на ноту Генерального Секретаріату Української Народної Республіки, російська делегація заявляє із свого боку, що вона в повній згоді з принциповим визнанням права кожної нації на самовизначення, аж до цілковитого відокремлення, не бачить жодної перешкоди для участі української делегації в мирових переговорах».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 298)

Під час дискусії над питанням, у якому характері трактувати українську делегацію, Л. Троцький заявив, що становище його правительства не дозволяє визначувати атрибутів і прав іншої делегації народу, який себе самовизначає або має намір себе самовизначити. Коли мова про територію, яку має заступати українська делегація, то цю справу треба залишити невирішеною, бо Українська Республіка є в стані творення («in the Process des Werdens steht»). Він сподіється, що цю справу під час переговорів вирішать російська і українська делегації. Визнає українську делегацію за самостійну, а тим самим уважає цю справу за полагоджену.

Наступне пленарне засідання Мирової Конференції 12 січня 1918 р. почалося заявою міністра закордонних справ графа Чічеріна:

«На пленарному засіданні 10 січня пан державний секретар Голубович передав делегаціям чотирьох союзних держав ноту Генерального Секретаріату УНР з 24 грудня 1917 р., ч. 726.

Ця нота містить у точці 7 заяву, що заступлена Генеральним Секретаріатом Українська Республіка виступає самостійно в міжнародних справах та що вона, подібно як інші держави, хоче брати участь у всіх мирових переговорах, конференціях і конгресах.

У відповідь на це маю честь в імені делегації чотирьох союзних держав заявити:

Ми признаємо українську делегацію самостійною делегацією і уповноваженим представництвом самостійної Української Народної Республіки.

Формальне признавання УНР самостійною державою застерігають собі чотири союзні держави до часу заключення мирового договору».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 298-299)

Заяву графа Чічеріна з 12 січня 1918 р. треба уважати за перше визнавання України, але як умовне тому, що в тій заяві додано: «формальне признавання УНР самостійною державою застерігають собі чотири союзні держави до часу складення мирового договору».

Жодне визнавання не може йти далі від того, як сама держава себе правно-політично оформила. До беззастережного визнавання України самостійною державою бракувало політичного акту (проклямації, основного закону), яким Українська Центральна Рада, як найвища законодавча влада, оформила б самостійність Української Народної Республіки. Третій універсал цього не зробив.

Тому вже наступного дня ген. Гофманн відвідав українську делегацію і заявив їй, що Українська Народна Республіка мусить проголосити повну незалежність, якщо хоче скласти мировий договір із державами Почвірного Союзу, незалежно від того, чи це зробить советська Росія. З цією заявою та проектами західних кордонів України українська делегація виїхала по інструкції до Києва.

Заява Гофманна та успішний наступ большевицьких військ на Україну спричинили перехід українського політичного проводу з федералістичних на самостійницькі позиції. Як йому важко було так нагло змінити свої позиції, свідчить передовиця у «Робітничій Газеті» (офіціоз Соціал-Демократичної Партії) з 19 січня 1918 р.:

«Серед української демократії запановує думка про кінченість проголошення Української Народної Республіки самостійною державою, як вихід з утвореного тепер незалежними обставинами становища і яко єдиний шлях до справжньої федерації.

Самостійність цілковита (без усяких зв'язків державного характеру з іншими країнами) впливає для української демократії з того, що в ті тяжкі для нас дні вона зрозуміла, як ніколи, всю необхідність для працюючих мас жити у формах національно-самостійної держави взагалі (не виключаючи федерації з іншими державами), бо лише в ній може розвинутиись на всю широчінь

класова боротьба, лише в ній може бути найкраще забезпечена успішність цієї боротьби. Через самостійність до федерації».

(Р. Млиновецький: «Про що історія мовчить», т. II, стор. 151)

З тією метою скликано 22 січня 1918 р. засідання Малої Ради, на якому, після дводенних нарад, проф. Михайло Грушевський проголосив Четвертим універсалом повну незалежність Української Народної Республіки.

Четвертий універсал має дату 22 січня 1918 р., коли мали бути скликані Українські Установчі Збори. Фактично він був проголошений по півночі з 24 на 25 січня 1918 р.

Переглядаючи історичні джерела, можна завважити, що деякі дослідники не беруть до уваги дати фактичного проголошення, тільки подають день 22 січня 1918 р., який прийнято як національне свято Незалежності України, і пов'язують його з днем 22 січня 1919 р., коли проголошено Соборність українських земель. Таким способом ці дві дати 22 січня становлять національне свято «День Самостійності і Соборності України».

Інші джерела подають докладніше дату фактичного проголошення Четвертого універсалу:

Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 264:

Прилюдне засідання Малої Ради, на якому проголошено IV Універсал, почалось о 12 год. 20 хв. уночі з 24 на 25 січня 1918 р.

Микола Ковалевський: «Як проголошено IV Універсал?», «Діло», ч. 239, з 15. XII 1934 року, передруковано у «Вільній Україні», збірник ч. 52, з 1966 р.;

Р. Млиновецький: «Нариси з Історії України — Про що історія мовчить», т. II;

Leo Wasilewski: «Kwestia Ukrainśka jako zagadnienie między-narodowe», str. 111, — подають дату проголошення IV універсалу на 24 січня 1918 р.

Всі большевицькі джерела подають дату проголошення IV універсалу 12 січня 1918 р. ст. стилю.

Зміни форм уряду, як ось 29 квітня 1918 р. на уряд гетьмана Павла Скоропадського, з назвою Українська держава, і привернення 14 грудня 1918 р. назви Українська Народна Республіка, з Директорією на чолі, не мали жодного впливу на зміну Української держави, як підмету міжнародного права.

(Далі буде)

Микола МЕЛЬНИК

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА 1917-1920 РОКІВ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

(2)

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРО ВИЗНАННЯ

Кожна нова держава старається нав'язати взаємини з іншими державами для економічної, культурної, військової і подібної співпраці. В нашу добу не можна собі уявити існування держави, яка не потребувала б співпрацювати з іншими, існувала б сама для себе. Навіть великі держави протилежних політичних і господарських систем співпрацюють одні з одними в певних ділянках.

Для такої міжнародної співпраці уряд новоповсталогої держави має утворене міністерство (секретаріат, комісаріат) закордонних справ, завданням якого є реалізувати співпрацю з іншими державами, а насамперед старатися, щоб нову державу визнали вже правно-існуючі держави. Регулярні правно-міжнародні взаємини існують тільки між державами, які себе взаємно визнали.

Самий акт прийняття нової держави до міжнародної спільноти називаємо визнанням (*recognitio, anerkennung, reconnaissance*), що є легітимацією правного існування нової держави та готовістю співпраці з нею. Здобуття суверенності незалежне від визнання, яке є тільки декларативним підтвердженням фактичного існування нової держави, висловом довір'я до неї, до її стабільності; все це необхідне, щоб нововизнана держава зайняла відповідне місце в сім'ї народів.

Згідно з переважаючою опінією правників, визнання — тільки акт декларативного характеру, яким ті держави заявляють готовість нав'язати взаємини з новою державою, як із членом міжнародної спільноти.

Проф. Г. Лавтерпахт твердить, що визнання має подвійне значення, а саме: декларативне (ствердження правного існування держави) та конструктивне (від нього всі взаємини з новою державою набирають характеру взаємин між членами міжнародної спільноти; нова держава стає підметом міжнародного права). Незалежно від того, політично і фактично існуюча держава, навіть без визнання, має право на ненарушність її території, територіальних вод, повітряних просторів, право вести в своїй обороні війну, згідно з міжнародними засадами.

Міжнародне право розрізняє засадничо два роди визнання:

класова боротьба, лише в ній може бути найкраще забезпечена успішність цієї боротьби. Через самостійність до федерації».

(Р. Млиновецький: «Про що історія мовчить», т. II, стор. 151)

З тією метою скликано 22 січня 1918 р. засідання Малої Ради, на якому, після дводенних нарад, проф. Михайло Грушевський проголосив Четвертим універсалом повну незалежність Української Народної Республіки.

Четвертий універсал має дату 22 січня 1918 р., коли мали бути скликані Українські Установчі Збори. Фактично він був проголошений по півночі з 24 на 25 січня 1918 р.

Переглядаючи історичні джерела, можна завважити, що деякі дослідники не беруть до уваги дати фактичного проголошення, тільки подають день 22 січня 1918 р., який прийнято як національне свято Незалежності України, і пов'язують його з днем 22 січня 1919 р., коли проголошено Соборність українських земель. Таким способом ці дві дати 22 січня становлять національне свято «День Самостійности і Соборности України».

Інші джерела подають докладніше дату фактичного проголошення Четвертого універсалу:

Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 264:

Прилюдне засідання Малої Ради, на якому проголошено IV Універсал, почалось о 12 год. 20 хв. уночі з 24 на 25 січня 1918 р.

Микола Ковалевський: «Як проголошено IV Універсал?», «Діло», ч. 239, з 15. XII 1934 року, передруковано у «Вільній Україні», збірник ч. 52, з 1966 р.;

Р. Млиновецький: «Нариси з Історії України — Про що історія мовчить», т. II;

Leo Wasilewski: «Kwestia Ukrainśka jako zagadnienie międzynarodowe», str. 111, — подають дату проголошення IV універсалу на 24 січня 1918 р.

Всі большевицькі джерела подають дату проголошення IV універсалу 12 січня 1918 р. ст. стилю.

Зміни форм уряду, як ось 29 квітня 1918 р. на уряд гетьмана Павла жорнопадського, з назвою Українська держава, і привернення 14 грудня 1918 р. назви Українська Народна Республіка, з Директорією на олі, не мали жодного впливу на зміну Української держави, як підету міжнародного права.

(Далі буде)

Микола МЕЛЬНИК

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА 1917-1920 РОКІВ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

(2)

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРО ВИЗНАННЯ

Кожна нова держава старається нав'язати взаємини з іншими державами для економічної, культурної, військової і подібної співпраці. В нашу добу не можна собі уявити існування держави, яка не потребувала б співпрацювати з іншими, існувала б сама для себе. Навіть великі держави протилежних політичних і господарських систем співпрацюють одні з одними в певних ділянках.

Для такої міжнародної співпраці уряд новоповсталі держави має утворене міністерство (секретаріят, комісаріят) закордонних справ, завданням якого є реалізувати співпрацю з іншими державами, а насамперед старатися, щоб нову державу визнали вже правно-існуючі держави. Регулярні правно-міжнародні взаємини існують тільки між державами, які себе взаємно визнали.

Самий акт прийняття нової держави до міжнародної спільноти називаємо визнанням (*recognitio, anerkennung, reconnaissance*), що є легітимацією правного існування нової держави та готовістю співпраці з нею. Здобуття суверенності незалежне від визнання, яке є тільки декларативним підтвердженням фактичного існування нової держави, висловом довір'я до неї, до її стабільності; все це необхідне, щоб нововизнана держава зайняла відповідне місце в сім'ї народів.

Згідно з переважаючою опінією правників, визнання — тільки акт декларативного характеру, яким ті держави заявляють готовість нав'язати взаємини з новою державою, як із членом міжнародної спільноти.

Проф. Г. Лавтерпахт твердить, що визнання має подвійне значення, а саме: декларативне (ствердження правного існування держави) та конструктивне (від нього всі взаємини з новою державою набувають характеру взаємин між членами міжнародної спільноти; нова держава стає підметом міжнародного права). Незалежно від того, політично і фактично існуюча держава, навіть без визнання, має право на ненарушність її території, територіальних вод, повітряних просторів, право вести в своїй обороні війну, згідно з міжнародними засадами.

Міжнародне право розрізняє засадничо два роди визнання:

I) *Визнання de jure (recognitio de jure)*, стало, в урочистій формі через складення мирового трактату або через обмін дипломатичними представниками першої категорії, а також через укладення спеціального договору про обмін дипломатичними представниками.

Дипломатичними представниками першої категорії є:

а) *Амбасадори, легати, нунції (botschafter, ambassadeurs, cardinales legati)* з титулом «амбасадор надзвичайний і повновласник».

б) *Посли (gesandte, envoyés)*, з титулом «посол надзвичайний і міністер-повновласник», вислані за вірчими грамотами голов держав.

II) *Визнання de facto (recognitio de facto)*, тимчасове, через обмін дипломатичними представниками другої категорії (визнання безпосередне) або через укладення умов про співпрацю в ділянках економічній, поштово-телеграфічній, суспільної опіки, транзиту і т. п. (*визнання посереднє або мовчазне — stillschweigend*).

Дипломатичним представником другої категорії (тимчасовим) є *повірений у справах*, за вірчими листами від міністра закордонних справ однієї держави до міністра іншої держави (*geschäftsträger, chargés d'affaires*).

Законом від 14 червня 1918 р. поділено дипломатичні представництва Української держави на посольства 1-го розряду (посольства і амбасади) та посольства 2-го розряду, як тимчасові представництва. На чолі посольств 1-го розряду мали бути «посол (амбасадор), *посланник і уповноважений міністер*», а на чолі посольств 2-го розряду (краще сказати, дипломатичних місій) мав стояти «*міністер-резидент або повірений у справах*». Цей закон ще подає, як дипломатичні представництва другої категорії, «*резидентів або міністрів-резидентів*», що їх дуже рідко висилали міністри закордонних справ до залежних (півсуверенних) держав, а в практиці приймали їх голови тих держав.

Прикладом такого посольства може послужити українська місія до Варшави в жовтні 1918 р. на чолі з Олександром М. Карпінським, коли Польща, як держава, ще не існувала. Згадана місія через протигетьманське повстання не встигла виїхати до Варшави.

Зразком такого посереднього визнання може бути нав'язання співпраці між Українською державою та Грузинською республікою в 1918 році, яку (співпрацю) оформлено договором 5 грудня 1918 р. в справах прав громадян, торгівлі, мореплавства, транзиту, консульських зносин, без обміну дипломатичними представниками.

I. Красовського призначено послом до Грузії щойно за Директорії УНР.

До того часу була тільки грузинська дипломатична місія в Києві (голова проф. Віктор Тевзая, секретар — Асателіні, військовий аташе — полк. Кавтарадзе).

За гетьманського уряду призначено консулом до Грузії п. Лісняка, а Грузинська республіка мала свої консуляти в Києві, Харкові й Одесі.

Консули ніколи не є дипломатичними представниками в повнім значенні, навіть тоді, коли виконують певні дипломатичні функції і мають титул «консул генеральний і агент дипломатичний».

Якщо між державами приходить обмін дипломатичними представниками або коли вони обоюдно реалізують між собою чинне й пасивне право легації, то кожній державі залишається вільна рука щодо способу організації свого представництва.

Швейцарія була визнана де факто незалежною державою великими потугами на Віденському Конгресі 1815 р. Між ними і Швейцарією відбувся тільки обмін консульськими представництвами. Щойно на Конгресі в Парижі 1856 р. визнано незалежність Швейцарії де юре. До Берну ці держави вислали своїх амбасадорів, заявляючи рівночасно, що приймуть таких амбасадорів у себе. З причин бюджетових (високі кошти утримання амбасад), швейцарський уряд наділив своїх генеральних консулів у Парижі, Лондоні, Петербурзі, Берліні та в інших містах дипломатичними повноваженнями і щойно з бігом часу ступнево організував свої посольства.

У своїй дипломатичній практиці, коли було питання про протекторати (залежні території), несuverенні території та нові, ще не визнані політичні твори, особливо Велика Британія і Франція вислали своїх неофіційних агентів для виконання певної місії, надавши їм назву «представників, комісарів або високих комісарів». Назву комісарів давали тоді, коли такий агент мав виконати завдання, яке вимагало фаховости, наприклад: справи пошти, телеграфу, визначення кордонів, поладження митних справ чи залізничної комунікації. Це уповноважені без посольського титулу (*Die Bevollmächtigte ohne recipirten gesandtschaftlichen Titel, negociateurs sans qualité*), або так звані дипломатичні агенти (*so genannten diplomatischen Agenten*), що не належать до дипломатичного корпусу, бо є висланниками без офіційного характеру. Висилка таких агентів ще не означає визнання нової держави.

Дуже часто, коли з розвитком подій залежні держави, чи ще не визнані політичні твори, ставали суверенними державами, такі агенти або комісари були першими дійсними дипломатичними представниками.

Конгрес у Парижі 1856 р. визнав незалежність Волощини й Молдавії, як князівства під протекторатом Туреччини. Згадані князівства об'єдналися в 1861 р. під назвою Румунії, яка вислала і приймала від інших держав тільки агентів. Щойно після визнання на конгресі в Берліні 1878 р. повної самостійности Румунії, наступили повне визнання Румунії суверенною державою та обмін дипломатичними представниками, якими стали агенти, що урядували раніше.

Міжнародне право не любить займатися залежними і півсуверенними державами, тому взаємини з ними не мають формального міждержавного характеру. До них висилають або консулів генеральних, з дипломатичними уповноваженнями (mit diplomatischen Geschäften beauftragten Konsuln; consuls généraux charges d'affaires), як ось до держав і країн колишньої турецької імперії та Азії, або прямо ~~політичних~~ агентів чи комісарів.

ПОЛІТИЧНИХ

США мали в столиці Бурми, Рангуні, генеральний консулят з дипломатичними уповноваженнями, почавши з 1937 р., коли Бурма одержала самоуправу в Британській імперії. На основі договору між Англією і Тимчасовим управлінням Бурми з 17 жовтня 1947 р. та виданого в грудні 1947 р. Акту Незалежності Бурми (Burma Independence Act), з днем 4 січня 1948 р. Бурма стала повністю незалежною державою. Ще перед одержанням правно-оформленої незалежності Бурми, США піднесли 18 вересня 1947 року свій генеральний консулят у Рангуні до категорії амбасад.

Індія одержала самостійність щойно 15 серпня 1947 р., все ж була членом Ліги Націй, підписала мирові договори по першій і другій світових війнах, стала членом-засновником ООН. Була у взаєминах не тільки з країнами Британської Спільноти Народів, а також із іншими державами, укладала різного роду договори та угоди. Але її не трактували, як суверенну державу і не уважали повноправним підметом міжнародного права. («She could not be regarded as a sovereign State and as normal subject of International Law», L. Oppenheim »International Law«, p. 209).

До того часу, напр., США і Китай висилали до Індії тільки комісарів, а Індія — тільки агентів генеральних, що насправді були дипломатами, за виїмком назви. Коли стало відомо, що Індія одержить 15 серпня 1947 р. повну незалежність, деякі держави передчасно піднесли свої представництва до категорії амбасад і ті комісари з новими вірчими грамотами були презентовані голові уряду Індій (США — 1 липня 1947, Китай — 27 лютого 1947).

Висилка дипломатичних представників до Бурми та Індії ще перед датами незалежності, викликала серед правників полеміку: коли держави, виславши своїх дипломатів або піднісши своїх комісарів до категорії послів, мають уважати ті країни незалежними — дату презентації дипломатами їхніх вірчих грамот головам урядів, чи дійсну дату незалежності? Рішено, що ці події треба трактувати як виїмок, бо про те, що згадані країни одержать незалежність — було відомо наперед.

Бувши заінтересованими подіями в Україні, Франція і Англія призначили при уряді Української Народної Республіки своїх політичних агентів ще перед проголошенням Центральною Радою її повної незалежності. Франція назначила ген. Табуї комісаром у Києві, а Англія — Піктона Бадже, як її представника. На початку січня обидва пред-

ставники особисто з'явилися у голови уряду В. Винниченка та склали йому свої повноваження.

Протягом короткого часу Україну визнав ряд держав суверенною державою, себто повноправним підметом міжнародного права.

На цю тему в українській історіографії є деяка кількість праць, а головню про зовнішню діяльність українських урядів, себто про взаємини з іншими державами. В них подаються всі міжнародні взаємини, яких не можна зарахувати до міжнародних в стислім того слова значенні, а тільки до «міждержавних».

Більше праць появилoся про міжнародний статус Української РСР (твору московського), ніж про національну Українську державу 1917-1920 роках. В додатку, автори праць про визнання України з чисто суб'єктивних мотивів старалися поширити це визнання на якнайбільшу кількість держав, не взявши до уваги приписів міжнародного права.

»Енциклопедія Українознавства« (словникова частина, стор. 1572) подає, що Українську державу 1917-1921 рр. визнало 25 держав, в тому 19 дало їй у різний час повне і остаточне визнання (де юре), 4 — неповне (де факто), а у двох випадках (Франція і Великобританія) визнання України важко визначити (між де факто і де юре).

Д-р Володимир Трембіцький у статті »До 40-ліття дипломатичних зносин української держави 1918-1921 рр.« подає аж 36 держав, які мали дипломатичні взаємини з Україною 1917-1921 рр., в тому 17 були де юре, а 19 де факто.

Автор між тими, що визнали Українську державу, подає й такі політичні твори, які в час нав'язання взаємин самі не були державами в понятті міжнародного права (Польща, Донська республіка, Білорусія, Горська Республіка півн. Кавказу, Крим, Ідель-Урал, Сибір). Ліга Націй не була державою і не мала права визнавати будь-якої держави. Вона була тільки організацією суверенних держав. Виїмково її членами стали також несuverенні країни, які мали свою самоуправу, але взаємини з такими країнами не мали характеру міждержавних.

Україну, як самостійну державу, були визнали де юре тільки держави Почвірного Союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина). Інші держави визнали її де факто. Українська держава за часів Директорії вислала кілька дипломатичних місій до таких держав, як Велика Британія, Франція, США, Італія, Греція, Голландія. Місії мали робити заходи, щоб дані держави визнали Українську державу. Хоч у тих державах були »гоноровані« видані нашими дипломатичними місіями пашпорти для своїх членів, проте це ще не означало визнання суверенности України.

ВИЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ДЕ ЮРЕ

На міжнародну арену Українська Народна Республіка вийшла тоді, коли на ноту »До всіх воюючих і нейтральних держав« з 24 грудня 1917 р. прийшла позитивна відповідь від делегацій Центральних держав, в якій (відповіді) запрошено представників УНР взяти участь у переговорах в Берестю Литовським.

»До Президента Генерального Секретаріату Винниченка і Секретаря Міжнародних Справ Шульгіна, Київ.

Нота Генерального Секретаріату Української Народної Республіки до всіх воюючих і нейтральних держав вважає за безумовно потрібне, щоб представники УНР взяли участь у переговорах у Берестю Литовським.

Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина вважають необхідним зазначити, що вони готові привітати участь представників УНР в мирових переговорах у Берестю Литовським.

При цьому вони зазначають, що так само привітали б таких уповноважених представників також при переговорах щодо закінчення перемир'я.

Берестя Литовське, 26 грудня 1917 року. Уповноважені делегати чотирьох союзних держав: *фон Кюльман* за Німеччину, *граф Чернін* за Австро-Угорщину, *Попов* за Болгарію, *Мессімі-Бей* за Туреччину.

(Д. Дорошенко: »Історія України«, т. I, стор. 295-296).

Під час інформативних засідань (Vorbesprechungen) 4-го і 5-го січня 1918 р. з німецькою і австро-угорською делегаціями та 6-го січня 1918 р. з усіма делегаціями Центральних держав, представники України заявили, що вони виступають тільки в імені Української Народної Республіки.

Відповідно до заяви голови української делегації Всеволода Голубовича з 10 січня, граф Чернін на пленарному засіданні 12 січня в імені Союзних держав склав заяву, якою українську делегацію визнав за делегацію самостійну й уповноваженим представництвом самостійної Української Народної Республіки.

Історики вважають заяву графа Черніна вже за визнання Української держави з боку Союзних держав. Деякі навіть означають це визнання, як визнання остаточне (де юре).

Заява графа Черніна кінчилася такими словами: »Формальне визнання Української Народної Республіки самостійною державою застерігають собі чотири союзні держави до часу складення мирового договору«*.

*) Die formelle Anerkennung der ukrainischen Volksrepublik als selbständiger Staat durch die vier verbündeten Mächte bleibt dem Friedensvertrage vorbehalten" ("Ereignisse in der Ukraine 1914-1922", Band II, S. 79).

Таке завваження змінє характер визнання і його можна окреслити тільки як *визнання умовне*. В міжнародному праві допущені умовні визнання.

Одні уважають умовне визнання за дійсне, з тим, що воно входить у життя з хвилиною виконання чи сповнення передумов. Інші вважають, що нема жодного визнання так довго, доки не здійснені передумови. Вони обстоюють погляд, що держава, яка визнала умовно іншу державу, після здійснення передумов повинна скласти заяву, що вона приймає їх до відома і її визнання стає дійсне (іншими словами — повторити визнання).

Такою передумовою, що її треба було здійснити, уважалось конституційне оформлення Української Народної Республіки, як цілком самостійної і від нікого незалежної держави.

Як вже подано вище, наступного дня ген. Гофмани відвідав українську делегацію і заявив їй, що український уряд мусить проголосити повну самостійність УНР, якщо хоче скласти самостійно (незалежно від Росії) мировий договір.

З тими інструкціями українська делегація виїхала до Києва. Центральна Рада Четвертим універсалом проголосила повну самостійність Української Народної Республіки. Передумова була виконана, ніщо не стояло на перешкоді визнати Україну за самостійну державу, що й сталося заявою гр. Черніна на пленарному засіданні Мирової конференції 1-го лютого 1918 року.

»Від імени делегацій чотирьох союзних держав маю честь зазначити до зложеної заяви української делегації таке: як відомо, голова української делегації, Генеральний Секретар Голубович, заявив на загальнім засіданні 10 січня 1918 р., що Українська Народна Республіка, спираючись на III-ій універсал Української Центральної Ради з 7-20 листопада 1917 р., починає знову своє інтернаціональне існування і нав'язує в цілім обсязі інтернаціональні зносини, які припадають їй на цім терені. З огляду на це, правительство Української Народної Республіки вважає необхідним зайняти самостійне становище на теперішніх мирових переговорах. На це я зложив на загальнім засіданні з 12 січня 1918 р. від імени чотирьох союзних держав таку заяву: »Ми признаємо українську делегацію самостійною делегацією і уповноваженим представництвом самостійної Української Народної Республіки«.

З огляду на змінене становище, яке зайняв голова російської делегації на загальнім засіданні з 30 січня в цій справі, а саме, що лише такі договори з Україною будуть признані і активовані, які формально ствердить правительство федеративної республіки Росії, делегації чотирьох союзних держав, з огляду на висловлену тепер точку погляду делегації київської Ради Народних Міністрів, складають таку заяву:

»Ми не маємо жодної причини відкликати або обмежувати доконане на загальнім засіданні з 12 січня 1918 р. признання україн-

ської делегації самостійною делегацією і уповноваженим представництвом Української Народної Республіки. Що більше, ми бачимо далі причину признати Українську Народну Республіку вже тепер самостійною, вільною, суверенною державою, яка в стані заключати самостійно інтернаціональні договори*.

(П. Христюк: «Замітки і матеріали до історії української революції», том II, стор. 112).

Цією заявою чотири союзні держави — Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина — визнали де факто Українську Народну Республіку за самостійну й суверенну державу, як повноправний підмет міжнародного права. Визнання де юре наступило в урочистій формі підписанням мирового договору в Берестю Литовським 9 лютого 1918 р.

Відкриваючи урочисте засідання Мирової конференції о год. 1,51 по півночі, державний секретар Німеччини барон Річард фон Кюльман заявив: «Ніхто з нас не може примикати очей на значення цієї хвилини, коли зібралися в тій залі представники чотирьох держав із представниками молоді Української Народної Республіки, щоб підписати перший в цій світовій війні мир. А мир буде підписаний з молоддю, з великим майбутнім державою, яка постала серед бурі цієї великої війни, що представники союзних делегацій сприймають з особливим задоволенням. Хай цей мир започаткує цілий ряд успішних мирових договорів як для Союзних держав, так і для Української Народної Республіки, для майбутнього якої всі складаємо найщиріші побажання»**.

Берестейський договір з 9 лютого 1918 р. — перший мировий договір під час першої світової війни. Це найзамітніша подія в дипломатичній історії світу від Віденського конгресу в 1815 році, якої не може замовчати жодна історія, доказом чого є багата література про цей договір. Підписала його молода Українська держава, яка щойно два тижні

*) "Wir haben keinen Anlass, die in der Plenarsitzung vom 12 Jänner 1918 erfolgte Anerkennung der ukrainischen Delegation als einer selbständigen Delegation und als bevollmächtigten Vertretung der ukrainischen Volksrepublik zurückzunehmen oder einzuschränken.

Wir sehen uns vielmehr ohne weiters veranlasst, die ukrainische Volksrepublik schon jetzt als unabhängigen, freien, souveränen Staat anzuerkennen, der in der Lage ist, selbständig internationale Abmachungen zu treffen".

("Ereignisse in der Ukraine 1914-1922", Band II, S. 207)

**) Niemand von Ihnen wird sich der historischen Bedeutung dieser Stunde verschliessen können, in der die Vertreter der vier verbündeten Mittelmächte mit den Vertretern der jungen Ukrainischen Volksrepublik in diesem Saale zusammengelassen sind, um den ersten Frieden zu unterzeichnen, der in diesem Weltkriege zustandegekommen ist.

Das dieser Friede unterzeichnet wird mit dem jungen und zukunftsreichen Staatswesen, das aus den Stürmen dieses grossen Krieges hervorgegangen ist, gereicht den Vertretern der verbündeten Delegationen zur besonderen Genugung.

Möge dieser Friede der erste von einer Reihe segensreicher Friedensschlüsse sein sowohl für die verbündeten Mittelmächte als auch für die Ukrainische Volksrepublik, für deren Zukunft wir alle die besten Wünsche hegen". ("Ereignisse in der Ukraine 1914-1922", Band II, S. 211)

раніше оголосила свою незалежність. Визнана Союзними державами як самостійна держава, вона вийшла на міжнародну арену як повноправний підмет міжнародного права. Тому доцільно подати постанови Берестейського договору:

Мировий договір

між Українською Народною Республікою з одної, а Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з другої сторони.

Тому, що український народ на протязі сучасної світової війни проголосив себе незалежним і виразив бажання повернути мирний стан між Українською Народною Республікою і державами, що знаходяться у війні з Росією, постановили правительства Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини скласти мирний договір з правительством Української Народної Республіки; вони хочуть цим вчинити перший крок до тривалого і для всіх сторін почесного світового миру, котрий не тільки має покласти кінець страхіттям війни, а також має вести до повернення дружніх відносин між народами на полі політичному, правному, господарському і умовому. В тій цілі до нав'язання мирових переговорів у Берестю Литовським зібралися повновласники вище означених правительств, а саме:

За правительство Української Народної Республіки члени Української Центральної Ради: пан Олександр Севрюк, пан Микола Любинський і пан Микола Левитський;

За Цісарсько-Німецьке правительство: державний, заграничного уряду, Цісарський Дійсний Тайний Радник пан Річард фон Кюльман;

За Ц. і К. Австрійсько-Угорське правительство: міністер Цісарського і Королівського Дому і справ заграничних Його Ц. і К. Апостольського Величества Тайний Радник Отокар граф Чернін фон і цу Худеніц;

За Королівсько-Болгарське правительство: президент міністрів пан д-р Василь Родославов, посол пан Андрій Тошев, посол пан Іван Стоянович, військовий повновласник пан полковник Петро Ганчев, пан д-р Теодор Анастасов;

За Цісарсько-Османське правительство: Й. В. Великий Везир Талат-Паша, міністер справ закордонних Агмед Нессімі Бей, Й. В. Ібрагім Гаккі Паша, генерал кавалерії Агмет Іцуцет Паша;

і по предложенні своїх повновластей, які признано добре й належно виставленими, згодилися на наступні постанови:

Стаття I.

Українська Народна Республіка з одної і Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина з другої сторони заявляють, що воєнний стан між ними покінчений. Сторони, заключаючи договір, рішилися надалі жити взаємно в мирі-дружбі.

Стаття II.

1) Між Українською Народною Республікою з одної і Австро-Угорщиною з другої сторони, оскільки ті дві держави граничили-муть із собою, будуть ті границі, які існували між Австро-Угорською монархією і Росією перед вибухом війни.

2) Далі на північ ітиме границя Української Народної Республіки, починаючи від Тарнограду, загальною лінією: Білгород—Щебрешин—Красностав—Пугачів—Радзин—Межигір'я—Сарнаки—Мельник—Високо-Литовське—Кам'янець-Литовський—Пружани—Вигонівське озеро.

Подрібно устанавлюватиме границю мішана комісія після етнографічних відносин, з углядженням бажань населення.

3) На випадок, якби Українська Народна Республіка мала граничити ще з якою державою Почвірного союзу, то щодо того застерігаються окремі умови.

Стаття III.

Опорожнювання зайнятих областей почнеться негайно по ратифікації цього мирового договору. Спосіб проведення опорожнення і передачі опорожнених областей означають повновласники інтересованих сторін.

Стаття IV.

Дипломатичні і консулярні зносини між сторонами, що заключають договір, почнуться зараз по ратифікації мирового договору. Для можливо найбільшого допущення консулів обох сторін застерігаються окремі умови.

Стаття V.

Сторони, що заключають договір, зрікаються взаємно звороту їх військових коштів, себто державних видатків на провадження війни, як також звороту їх військових шкід, то є тих шкід, які по-стали для них і для їх горожан у військових областях через військові зарядження, із включенням реквізицій, зроблених у ворожому краю.

Стаття VI.

Військові полонені з обох сторін будуть відпущені додому, хіба б вони хотіли, за згодою держави, в котрій перебувають, залишитися у її областях або уdatися до іншого краю.

Питання, що з тим стоять у зв'язку, полагаджуються в окремих договорах, передбачених в VIII статті.

Стаття VII.

Постанови відносно господарських взаємин між Українською Народною Республікою і державами Почвірного союзу.

Стаття VIII.

Привернення публічних і приватних правних зносин, виміна військових полонених і цивільних інтернованих, справа амністії, як

також справа поступовання з торговельними кораблями, що попали у власть противника, управильнитися з Українською Народною Республікою в поодиноких договорах, котрі становлять щодо суті складову часть нинішнього мирового договору і по змозі рівночасно з ним вступають у силу.

Стаття ІХ.

Умови, прийняті в цьому мировому договорі, творять неподільну цілість.

Стаття Х.

При толкуванні цього договору для зносин між Україною і Німеччиною є міродайний український і німецький тексти, для зносин між Україною і Австро-Угорщиною — український, німецький і угорський тексти, для зносин між Україною і Болгарією — український і болгарський тексти, а для зносин між Україною і Туреччиною — український і турецький тексти.

Кінцеві постанови.

Нинішній мировий договір буде ратифікований. Ратифікаційні грамоти мають бути обміняні яко мога скоріше у Відні.

Мировий договір стає правосильним по його ратифікації, оскільки в ньому нічого іншого не постановлено.

На доказ того, повновласники отсей договір підписали і свої печаті приложили.

Зладжено в п'яти переписах в Берестю Литовським 9 лютого 1918 року.

Ол. Севрюк вр.

Микола Любінський вр.

М. Левитський вр.

Р. Ф. Кюльман вр.

Як представник Найвищої Німецької
Військової Управи

Гофман вр.

генерал-майор і шеф Генерального
Штабу Головнокомандуючого

Східнього Фронту

Чернін вр.

Д-р В. Радославов вр.

А Тошев вр.

Ів. Стоянович вр.

Полковник Ганчев вр.

Д-р Т. Анастасов вр.

Талаат вр.

І. Гаккі вр.

Агмед Нессімі вр.

А. Іцует вр.

Складення Берестейського мирового договору попередили дві події, а саме — підписання 7 лютого 1918 р. протоколу із засідання австро-угорсько-української комісії в справі заготівлі збіжжя та підписання 8 лютого того ж року таємної умови між Австро-Угорщиною і Українською Народною Республікою про поділ Галичини і утворення із Східної Галичини й Північної Буковини окремого Коронного краю.

Відповідно до протоколу із засідання австро-угорсько-української комісії у справі редакції колективного договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, з одного боку, та Українською Народною Республікою, з другого боку, 7 лютого 1918 р. голова комісії Фрідріх Візнер склав заяву, що — згідно з інформаціями української делегації — в Україні є надвишка харчових продуктів, не менше як один мільйон тонн, яку український уряд зобов'язується в найкоротшому часі доставити Союзним державам (головно Австро-Угорщині та Німеччині). Українська делегація прийняла це зобов'язання з умовою, що українські продуценти (селяни) одержать відповідну заплату товарами, яких вони потребують, а чотири союзні держави допоможуть zorganizувати транспорт. Першу частину протоколу підписав від Союзних держав тільки делегат Австро-Угорщини Фрідріх Візнер, а в імені Української Народної Республіки підписав член української делегації Микола Любинський.

В другій частині протоколу є заява Ф. Візнера, що держави Північного союзу узалежнюють ратифікацію мирового договору від виконання повищого зобов'язання, себто — достави одного мільйона тонн збіжжя. Українська делегація прийняла цю заяву Візнера до відома, що Союзні держави відмовляться ратифікувати мировий договір, якщо доставка збіжжя не буде виконана, але з «парламентарних причин» відмовилася ту частину протоколу підписати. Підписав її тільки австро-угорський делегат Візнер. Як відомо, одинока Австро-Угорщина не ратифікувала цього мирового договору, подавши, як одну з причин, що український уряд не виконав повністю доставки харчів Центральним державам (головно Австро-Угорщині), до чого був зобов'язаний.

Поданий угорі протокол вимагає дещо докладнішого висвітлення. Зобов'язання України доставити збіжжя було узалежене від його обміну за товари, потрібні українським продуцентам, а також від zorganizування центральними державами розхитаного війною транспорту. Чи Центральні держави доставили Україні відповідну кількість промислових товарів?

Сама клявзуля, що Центральні держави узалежнюють ратифікацію Берестейського мирового договору від виконання доставки збіжжя, що мала відбутися після ратифікації договору, себто після здійснення передумови, від якої залежна ратифікація, правно могла бути виконана аж по ратифікації. Оця суперечність вже сама собою робить той акт правно неважним.

В Протоколі Візнер покликуються на ст. VII Мирowego договору (господарські постанови), який мав бути пізніше підписаний, а ввійти в реалізацію щойно по ратифікації. Жодна держава не є зобов'язана здійснювати договір ще перед ратифікацією.

В договорі було сказано (ст. VII): «Сторони, які заключають договір, зобов'язуються взаємно нав'язати негайно господарські зносини і устроїти обмін товарів».

В кінцевих постановах написано: «Мировий договір стає правосильним по його ратифікації, оскільки в ньому нічого іншого не постановлено».

Знавці міжнародного права називають передумови, що мали б бути виконані, коли договір стане правосильним — *conditio sub modo*, а такі документи засуджують, як нечесні, бо вони підкопують міжнародну дружбу і довір'я, тому називають їх просто політичним шантажем (political blackmail).

Клявзуля, від якої мала залежати ратифікація договору, була актом одностороннім, бо її підписав тільки австро-угорський делегат, а усні заяви українського представника до документу не мають правного значення.

З формального погляду можна завважити, що в той час були приявні в повному складі всі делегації чотирьох Союзних держав, проте згаданий протокол підписав тільки один — австро-угорський делегат. Виглядає, що голови делегацій не хотіли давати підпису на такому документі.

У мирових договорах по першій світовій війні є різні клявзулі, які мали бути виконані аж після їх ратифікації (капітуляційні зобов'язання, відшкодування, реформа уряду, охорона меншостей і т. п.). Проте ратифікації таких договорів були проведені, не зважаючи на виконання тих умов.

Як відомо, Австро-Угорщина аж до свого розпаду зволікала з ратифікацією Берестейського договору, подавши, — як одну з причин, — що Україна не виконала доставки збіжжя, згідно з протоколом із 7 лютого 1918 року. Про це пише голова Дипломатичної місії Української Народної Республіки у Відні до австро-угорського міністерства закордонних справ 15 червня 1918 року.

В тій ноті посол Андрій Яковлів домагався від австро-угорського уряду ратифікації Берестейського договору, що його вже ратифікували Німеччина, Болгарія та Туреччина*.

На своє запитання, посол одержував від міністерства закордонних справ тільки усну відповідь, що Берестейський договір Австро-Угорщина ратифікує аж тоді, коли буде виконана доставка

*) "Jakowliw an das k.u.u.d.Aussern: Note betreffend Ratifizierung des Brester Friedensvetrages durch die k.u.k. Regierung" ("Ereignisse in der Ukraine 1914-1922", B. III, S. 421-422)

Складення Берестейського мирогового договору попередили дві події, а саме — підписання 7 лютого 1918 р. протоколу із засідання австро-угорсько-української комісії в справі заготівлі збіжжя та підписання 8 лютого того ж року таємної умови між Австро-Угорщиною і Українською Народною Республікою про поділ Галичини і утворення із Східної Галичини й Північної Буковини окремого Коронного краю.

Відповідно до протоколу із засідання австро-угорсько-української комісії у справі редакції колективного договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, з одного боку, та Українською Народною Республікою, з другого боку, 7 лютого 1918 р. голова комісії Фрідріх Візнер склав заяву, що — згідно з інформаціями української делегації — в Україні є надвишка харчових продуктів, не менше як один мільйон тонн, яку український уряд зобов'язується в найкоротшому часі доставити Союзним державам (головно Австро-Угорщині та Німеччині). Українська делегація прийняла це зобов'язання з умовою, що українські продуценти (селяни) одержать відповідну заплату товарами, яких вони потребують, а чотири союзні держави допоможуть zorganizувати транспорт. Першу частину протоколу підписав від Союзних держав тільки делегат Австро-Угорщини Фрідріх Візнер, а в імені Української Народної Республіки підписав член української делегації Микола Любинський.

В другій частині протоколу є заява Ф. Візнера, що держави Почвірного союзу узалежнюють ратифікацію мирогового договору від виконання повищого зобов'язання, себто — доставки одного мільйона тонн збіжжя. Українська делегація прийняла цю заяву Візнера до відома, що Союзні держави відмовляться ратифікувати мировий договір, якщо доставка збіжжя не буде виконана, але з «парляментарних причин» відмовилася ту частину протоколу підписати. Підписав її тільки австро-угорський делегат Візнер. Як відомо, одинока Австро-Угорщина не ратифікувала цього мирогового договору, подавши, як одну з причин, що український уряд не виконав повністю доставки харчів Центральним державам (головно Австро-Угорщині), до чого був зобов'язаний.

Поданий угорі протокол вимагає дещо докладнішого висвітлення. Зсбсв'язання України доставити збіжжя було узалеженне від його обміну за товари, потрібні українським продуцентам, а також від zorganizування центральними державами розхитаного війною транспорту. Чи Центральні держави доставили Україні відповідну кількість промислових товарів?

Сама клявузя, що Центральні держави узалежнюють ратифікацію Берестейського мирогового договору від виконання доставки збіжжя, що мала відбутися після ратифікації договору, себто після здійснення передумови, від якої залежна ратифікація, правно могла бути виконана аж по ратифікації. Оця суперечність вже сама собою робить той акт правно неважним.

В Протоколі Візнер покликуються на ст. VII Мирового договору (господарські постанови), який мав бути пізніше підписаний, а ввійти в реалізацію щойно по ратифікації. Жодна держава не є зобов'язана здійснювати договір ще перед ратифікацією.

В договорі було сказано (ст. VII): «Сторони, які заключають договір, зобов'язуються взаємно нав'язати негайно господарські зносини і устроїти обмін товарів».

В кінцевих постановах написано: «Мировий договір стає правосильним по його ратифікації, оскільки в ньому нічого іншого не постановлено».

Знавці міжнародного права називають передумови, що мали б бути виконані, коли договір стане правосильним — *conditio sub modo*, а такі документи засуджують, як нечесні, бо вони підкопують міжнародну дружбу і довір'я, тому називають їх просто політичним шантажем (*political blackmail*).

Клявзуля, від якої мала залежати ратифікація договору, була актом одностороннім, бо її підписав тільки австро-угорський делегат, а усні заяви українського представника до документу не мають правового значення.

З формального погляду можна завважити, що в той час були прийвні в повному складі всі делегації чотирьох Союзних держав, проте згаданий протокол підписав тільки один — австро-угорський делегат. Виглядає, що голови делегацій не хотіли давати підпису на такому документі.

У мирових договорах по першій світовій війні є різні клявзулі, які мали бути виконані аж після їх ратифікації (капітуляційні зобов'язання, відшкодування, реформа уряду, охорона меншостей і т. п.). Проте ратифікації таких договорів були проведені, не зважаючи на виконання тих умов.

Як відомо, Австро-Угорщина аж до свого розпаду зволікала з ратифікацією Берестейського договору, подавши, — як одну з причин, — що Україна не виконала доставки збіжжя, згідно з протоколом із 7 лютого 1918 року. Про це пише голова Дипломатичної місії Української Народної Республіки у Відні до австро-угорського міністерства закордонних справ 15 червня 1918 року.

В тій ноті посол Андрій Яковлів домагався від австро-угорського уряду ратифікації Берестейського договору, що його вже ратифікували Німеччина, Болгарія та Туреччина*.

На своє запитання, посол одержував від міністерства закордонних справ тільки усну відповідь, що Берестейський договір Австро-Угорщина ратифікує аж тоді, коли буде виконана доставка

*) "Jakowliw an das k.u.u.d.Aussern: Note betreffend Ratifizierung des Brester Friedensvetrages durch die k.u.k. Regierung" ("Ereignisse in der Ukraine 1914-1922", B. III, S. 421-422)

одного мільйона тонн збіжжя. Україна доставила дуже велику кількість харчів, а відповідно до підписаної 23 квітня 1918 р. господарської умови між Україною, Німеччиною та Австро-Угорщиною, Австро-Угорщині дано можливість заготовити бажану кількість збіжжя, якщо б того не виконав український уряд (доставив як обмін за промислові товари, потрібні українським хліборобам).

Треба підкреслити, що Україна прийняті зобов'язання чесно й повністю виконала.

Австро-угорський посол в Києві, граф Форґач, у телеграмі до міністерства закордонних справ у Відні з 28 червня 1918 р. підкреслює, що протокол про доставку Україною збіжжя не був виготовлений у відповідній формі і не становить правової основи до зміни договору*.

Це означає, що згаданий протокол можна уважати тільки як »conditio sub modo«, чого були свідомі австро-угорські політики. Згідно з opinією правників, цей протокол був політичним шантажем, застосованим проти України австро-угорським урядом, що опинився під впливом поляків (за словами київської преси: »unter Einfluss polnischer Chauvinisten zu stehen«, Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, B. III, S. 424).

Ще перед складенням мирового договору 8 лютого, між Австро-Угорщиною і Українською Народною Республікою підписано таємну умову про поділ Галичини на українську й польську частини та утворення з української частини (Східньої Галичини) і Буковини окремого українського Коронного краю.

»Спосіб, яким велися мирові переговори, переконав австро-угорських, так само як і українських делегатів, що обидві держави перейняті думкою жити віднині у взаєминах приязних і в миролюбних відносинах. Виходячи з того переконання, що в інтересі бажаного скріплення приязних відносин лежить забезпечення вільного національного і культурного розвитку національних меншостей населення з обох боків, уповноважені обох сторін устанавляють нижче слідує:

Уповноважений Австро-Угорщини приймає до відома, що українське правительство готове утворити закони, які забезпечуть права поляків, німців і жидів на Україні.

Уповноважені України, із свого боку, беруть до відома рішення Ц. К. Правительства дати українському народові в Австрії ще далі йдучі забезпечення його національного й культурного розвитку, ніж ті, які він має на основі існуючих законів. Ц. К. Правительство не пізніше 20 липня 1918 р. має предложити Райхсрату проект закону, котрий обумовлює відділення в більшості заселеної українцями східньої частини Галичини від цього корон-

*) »Das auf die Getreidelieferung bezügliche geheime Protokoll sei in ungenügender Form unterzeichnet und biete keine seriöse rechtliche Basis zur Abänderung des Vertrages».

Telegramm Nr.: 616. Graf Forgach an k.u.k. Ministerium des Aussern, Kiew, 28 Juni 1918. (»Ereignisse in der Ukraine 1914-1922», B. III, S. 427-428)

ного краю і сполучення разом із Буковиною в один окремих коронний край. Ц. К. Правительство зробить все, що тільки в його змозі, щоб цей проєкт дістав силу закону.

Ця заява становить одне нероздільне ціле з усім договором і тратить силу, якщо буде недодержана хоч одна з умов договору.

Документ і його зміст зостають у тайні.

Берестя-Литовське, 8 лютого 1918 р.

*Ернст фон Зейдлер, граф Оттокар Чернін,
міністр закордонних справ;
Олександр Севрюк,
Микола Любинський,
Микола Левитський».*

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 215-216).

Таємниця цієї умови, з вини ж українців, не була додержана і стала всім відомою.

Бувши під впливом поляків та угорців, австро-угорський уряд навіть не старався зреалізувати цієї умови.

Те, що український уряд не виконав повністю умови про доставку збіжжя, до чого був зобов'язався у протоколі з 7 лютого 1918 р., послужило австро-угорському урядові домагатися скасування таємної умови про поділ Галичини та утворення із Східньої Галичини й Буковини окремого українського коронного краю. Крім цього, він ще домагався зміни ст. II (п. 2) Берестейського договору, а саме — пересунення кордону на Холмщині і Підляшшю в користь майбутньої польської держави.

В інструкції австро-угорському послові в Берліні, принцві Гогенлоге, міністр закордонних справ граф Буріян 8 червня 1918 року подав вказівки, як впливати на уряд Німеччини, щоб він також відмовився ратифікувати Берестейський договір.

Україна — писав він — зобов'язалася доставити Австро-Угорщині і Німеччині, згідно з протоколом з 7 лютого 1918 р., один мільйон тонн збіжжя до кінця липня 1918 р. Український уряд виконав тільки частину зобов'язання і є певним, що його до поданого терміну не виконає.

Якраз зобов'язання України доставити подану вище кількість збіжжя вплинуло на міністра Черніна укласти таємну умову про поділ Галичини... та погодитися на західню границю української держави. Якщо не виконано першої умови, тоді дві чергові умови, чи поступки австро-угорського уряду, також несприйнятні*.

*) "Burian an Hohenlohe: Erlass über den der deutschen Regierung zu machenden Vorschlag, die Frage der Ratifizierung des Brester Vertrages solange dilatorisch zu behandeln, bis mit der ukrain. Regierung ein neues Zusatzinstrument über die Lösung der Cholmer Frage vereinbart wird". ("Ereignisse", B. III, S. 417)

15-го червня 1918 р. голова Української дипломатичної місії у Відні, посол А. Яковлів, вислав до міністра закордонних справ графа Буріяна дві ноти в справі прискіпшення ратифікації мирового договору та в справі холмській. Очевидно, обидві ноти залишилися без відповіді. Зокрема становище, зайняте Австро-Угорщиною у справі Холмщини, стало предметом атак киявської преси, яка оскаржувала австро-угорський уряд, що він під впливом польських шовіністів.

Граф Форгач 21 червня висловив своє обурення проти форми тих публікацій та тексту нот у справі Холмщини і Підляшшя, що їх, нібито, мав вислати український уряд. Міністер Д. Дорошенко особисто відвідав графа Форгача, висловлюючи жаль, що таке зайшло без його відома з кіл ранішого уряду (Центральної Ради) та що посол А. Яковлів вже відкликаний із свого посту, а призначений новий посол В. Липинський.

Все ж нота посла А. Яковліва з 15 червня 1918 р. з'ясовувала правдиво пропольську політику австро-угорських окупаційних військ на Холмщині.

Не зважаючи на намагання австро-угорського уряду відволікти ратифікацію Берестейського договору і намовити до цього своїх союзників, ратифікація договору, себто обмін ратифікаційними грамотами між Німеччиною, Болгарією й Туреччиною і Українською державою — була проведена.

15-го липня 1918 р. у Відні відбувся обмін ратифікаційними грамотами між Болгарією і Україною. Українську ратифікаційну грамоту, за підписом гетьмана Павла Скоропадського, передав посол Вячеслав Липинський, а болгарську, за підписом царя Фердинанда, радник болгарського посольства *chargé d'affaires* п. Джебаров.

24-го липня 1918 р. відбувся обмін ратифікаційними грамотами між Німеччиною і Україною. Українську ратифікаційну грамоту, за підписом гетьмана Павла Скоропадського, передав посол Вячеслав Липинський, а німецьку, за підписом імператора Вільгельма II, німецький *chargé d'affaires* принц Штольберг-Верніґорде.

22-го серпня 1918 р. відбувся обмін ратифікаційними грамотами між Туреччиною і Україною у палаті турецького посольства у Відні. Українську ратифікаційну грамоту, за підписом гетьмана Павла Скоропадського, передав радник українського посольства Ів. Ст. Токаржевський-Карашевич, а турецьку грамоту, за підписом султана Магомета V, турецький посол у Відні Гусейн-Гільмі Паша.

Єдина Австро-Угорщина зволікала з ратифікацією Берестейського договору, аж до її розпаду. Ратифікаційна грамота була готова до підпису цісарем Карлом. Написана вона латинською мовою, до якої були долучені примірники мирового договору німецькою та угорською мовами.

Австро-Угорщина брала участь у здійснюванні мирових умов з Україною зараз після їх підписання і пізніше, не зважаючи на те, що договори не ратифікувала. Тут треба згадати:

Протокол, прийнятий в ц. к. Міністерстві 18 лютого 1918 р. в справі військової допомоги та можливості пересунення західньої державної границі України дещо на схід, як зазначено в договорі, яка виходила б з етнографічних відносин та бажань населення.

Економічний договір між Україною, Німеччиною та Австро-Угорщиною з 23 квітня 1918 р. на час до 31 липня 1918 року.

Економічний договір між Українською державою і Німеччиною та Австро-Угорщиною на господарський 1918-1919 рік, з 10-ма ресортовими угодами, що залучені до договору і становили разом цілість.

Стаття IV-та Берестейського договору постановляла:

«Дипломатичні і консулярні зносини між сторонами, що заключають договір, почнуться зараз по ратифікації мирового договору. Для можливого найбільшого допущення консулів обох сторін застерігаються окремі умови».

Повністю формальні дипломатичні представництва між договірними державами Почвірного союзу і Україною мали прийти після ратифікації мирового договору, не зважаючи на те, що самим складенням і підписанням цього договору Українська Народна Республіка вже була визнана де юре самостійною державою.

Фактичні взаємини, особливо між Німеччиною, Австро-Угорщиною і Україною, були нав'язані вже в березні 1918 року. В Україні стояли німецькі та австро-угорські війська, розпочалася заготівля збіжжя та інших харчових продуктів, і уряди обидвох держав вислали до Києва своїх торговельних агентів (комісарів, комісіонерів).

Німецький уряд вислав в Україну барона Альфонса Мума фон Шварценштайна, якого райхсканцлер наділив тимчасово дипломатичними повноваженнями спеціальним акредитивним листом до прем'єр-міністра Всеволода Голубовича. Барон Мум був акредитований при українському уряді як *chargé d'affaires*.

Австро-угорський уряд з таким самим призначенням вислав графа Йогана Форґача, спочатку без спеціальних дипломатичних уповноважень. Необхідні зв'язки тих агентів з українським урядом, навіть в інших справах ніж заготівля збіжжя, примусили гр. Форґача звернутися телеграмою 24 березня 1918 р. з проханням наділити його такими дипломатичними повноваженнями, які мав барон Мум, назначити його повіреним в дипломатичних справах (*chargé d'affaires*).

Треба припускати, що його прохання було позитивно полагоджене, бо в документах є телеграма радника міністерства закордонних справ барона Флотова до гр. Черніна, який перебував тоді в Букарешті, щоб графа Форґача іменувати тимчасово тільки повіреним в справах (*Geschäftsträger*), а дипломатичним представником — аж по закінченні його місії чи по ратифікації мирового договору*.

*) "Flotow an Czernin: Über die Gründe, die gegen Errichtung einer österreichischen diplomatischen Vertretung in Kiew sprechen". ("Ereignisse in der Ukraine 1914-1922", Band I, S. 331-332)

За Центральної Ради вислано такі тимчасові дипломатичні місії: до Берліну — Олександра Севрюка, до Відня — Андрія Яковлева, а до Константинополя — Миколу Левитського.

Розвиток дипломатичної служби Української держави припадає (в наслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р.) на час уряду гетьмана Павла Скоропадського.

Найприхильніше поставилась до Української держави Болгарія, яка започаткувала 15 липня 1918 р. ратифікацію мирового договору, що серед урядових віденських кіл викликало велике невдоволення.

Вже 1-го серпня 1918 р. відбулося урочисте передання гетьманові П. Скоропадському акредитивної ноти проф. Іваном Шишмановим, великим прихильником України, зятем проф. Михайла Драгоманова.

Болгарський посол прочитав акредитивну грамоту від царя Фердинанда такого змісту:

»Мій Дорогий Великий Приятелю!

Щиро бажаючи закріпити приятні відносини між Болгарією та Україною, які так щасливо склалися, я вирішив призначити своїм надзвичайним послом і уповноваженим міністром при Вашій Світлості пана доктора Івана Шишманова, професора Софійського університету, бувшого міністра народної освіти, відзначеного великим офіцерським хрестом »Народного Ордену« за громадські заслуги, офіцерським хрестом »Царського Ордену св. Олександра« та іншими.

Я доручив йому всіма силами старатися заслужити пошану й довір'я Вашої Світлості і так, як мені відомі його великі здібності та його відданість мені, то я певний, що він зуміє, на моє велике задоволення, досягнути це й виконати почесне завдання, яке йому доручено. Впевнений в цьому, я прохаю Вас, Ясновельможний Пане Гетьмане, ласкаво прийняти посла Шишманова й повірити всьому тому, що він буде мати честь переказати Вам від мого імені, особливо вислови моїх бажань всього кращого Вашій Світлості на славу і щастя України, а також вислови глибокої пошани й щирої приятні, з якими я, дорогий приятелю, зістаюсь Вашій світлості добрий друг —

Фердинанд».

Від себе посол Шишманов заявив:

»Ваша Світлосте, Ясновельможний пане Гетьмане всієї України! Маю честь передати Вам листа, в яким Його Величність, мій наймилостивіший Пан, акредитує мене при Вашій Особі та доручає мені почесне післанництво заслужити Ваше довір'я й пошану і постаратися зміцнити зв'язки, так щасливо встановлені між Україною і Болгарією. Ваша Світлосте! Стародавні культурні взаємини між нашими батьківщинами, починаючи з X-го віку, взаємні впливи через довгі століття, рідка подібність громадських

устроїв двох братніх народів, спільність економічних інтересів і близькість меж — усе це, Ваша Світлосте, вистачаюча запорука успіху важливого завдання, дорученого мені Його Величності, Моїм Паном, який одушевлений найщирішими бажаннями щастя й величності Вашій молодій Державі. Але більш всього у своїй справі я сподіваюся співчуття й допомоги від Вашої Світлості й Вашого правительства».

Гетьман Павло Скоропадський прийняв із великим задоволенням виявлену приязнь і висловив цареві Фердинандові подяку:

»Пане После! Я глибоко зворушений словами прихильності й дружби Його Величності Царя Фердинанда Болгарського. Я безмірно вдячний за заяву приязні до мене й Української держави, яку Його Величність ласкаво висловив у своїм листі. Твердо і непорушно сподіваюся, що приязнь Болгарської держави до Української держави, якій Його Величність із самого початку поклав такі гарні підвалини, буде все рости й міцніти та вийде на користь і щастя обох братніх народів. А Вам, Пане После, дуже дякую за Ваші постійні успішні турботи при нав'язанні дружніх взаємних відносин між болгарською та українською державами».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 141-142).

Дуже прихильно прийняв цар Фердинанд українського посла Олександра Шульгина 7 вересня 1918 року. Отримавши від українського посла акредитивну грамоту, цар Фердинанд закінчив свою промову словами:

»Передайте Його Світлості Ясновельможному Панові Гетьманові й усьому українському народові від мене й від усього болгарського народу найсердечніші поздоровлення. Вашій особі я з великою радістю вітаю першого українського міністра при моему дворі».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 141).

Болгарське посольство в Києві складалося з посла проф. Івана Шишманова (з титулом надзвичайний посол і міністер-повновласник), першого секретаря Г. Балагова та військового аташе кап. Сараглієва.

Українське посольство в Болгарії мало такий склад: Посол — Олександр Я. Шульгин, колишній міністер закордонних справ за Центральної Ради; радник посольства — Федір Гр. Шульга; перший секретар — Василь Драгомирецький, другий секретар — Дмитро Шолудько, урядовець для доручень — П. Сікора. Військовим аташе був генерал Б. П. Боровський.

Прихильно нав'язувались дипломатичні відносини Української держави і з Німеччиною, найсильнішою державою Почвірного союзу. 2-го червня 1918 р. відбулося урочисте визнання гетьмана Павла Скоропадського, а в слід за тим гетьман вислав до Берліну, на місце Олександра Севрюка, барона Федора Рудольфовича Штейнгеля, як посла Україн-

ської держави. Акредитивну грамоту до імператора Вільгельма підписав гетьман Павло Скоропадський.

Під час урочистого визнання нового уряду Гетьмана 2-го червня 1918 р. урядами Німеччини та Австро-Угорщини, вручаючи відповідні письма визнання, німецький посол барон Мум заявив, що імператор Вільгельм погоджується на призначення барона Ф. Штейнгеля дипломатичним представником у Берліні. Акредитивну грамоту просив виготовити не на адресу райхсканцлера, а на адресу цісаря. Вручення тої грамоти наступить по ратифікації мирового договору, яке відбудеться в короткому часі*.

Українське посольство в Берліні мало такий склад: Посол — барон Федор Рудольфович Штейнгель, радник посольства — Олександр Іванов, старший секретар — Іван І. Товстоліс, секретарі — Віктор Ланін і Всеволод Олександрович Козловський, торговельний агент — Микола Федорович Страдомський.

Німецьке посольство в Києві складалося з таких дипломатичних представників: Посол — барон Альфонс Мум фон Шварценштайн, радник посольства — граф фон Берхен, військовий аташе — полковник Штольценберг, представник при гетьмані — майор граф Альвенслебен. Крім цього, Німеччина мала генеральний консулят у Києві та консульства у Харкові, Катеринославі, Миколаєві й Одесі.

Були встановлені дипломатичні взаємини України і з Туреччиною. Ще за уряду Центральної Ради вирішено заснувати в першу чергу дипломатичні представництва в Центральних державах. В квітні 1918 р. вислано тимчасового представника (chargé d'affaires) Миколу Левитського, який — згідно з опінією турецького міністра закордонних справ Нессімі Бея — після ратифікації мирового договору мав стати українським послом у Царгороді. Але після державного перевороту в Україні 29 квітня 1918 р., його відкликано до Києва і залишився тільки секретар українського представництва.

Турецький уряд вислав до Києва тимчасового представника (chargé d'affaires) Фареддіне Бея.

Після обміну ратифікаційними грамотами між Українською державою і Туреччиною 22 серпня 1918 р., до Києва 13 вересня 1918 р. приїхав Ахмет-Мухтар Бей, як міністер-повновласник та голова дипломатичної місії, з акредитивною грамотою, при українським міністерстві закордонних справ. Акредитування посольства при гетьмані відкладено з бюджетових причин до весни наступного року.

Українським послом у Царгороді призначено Михайла Акінфієвича Суковкина, який виїхав до Царгороду наприкінці жовтня. Тут його прийняв 1 листопада 1918 р. на урочистій аудієнції султан Мухамет VI-ий, останній падишах Туреччини.

*) "Forgach an das k. k. Min. d. Aussern: Bericht über die feierliche Ueberreichung des Anerkennungsschreibens an den Hetman persönlich sowie über den Wunsch des Deutschen Kaisers, die Stellung des Hetmans zu heben und zu stützen". ("Ereignisse in der Ukraine 1914-1922", B. III, D. 523, S. 89)

Турецьке посольство в Києві мало такий склад: Міністер-повновласник і голова місії — Ахмет-Мухтар Бей, військовий аташе — полковник Аліб Бей. Туреччина мала також генеральний консулят у Києві і консульство в Одесі.

Українське посольство в Царгороді мало такий склад: Посол — Михайло Акініфівич Суковкин, радник посольства — Люцій Ремігієвич Кобилянський, секретар — князь Тенішев, другі секретарі — полковник Г. Стеблін-Камінський і сотник М. Любимський; старші аташе — полк. О. Хоруженко і полк. Ф. Пономаренко; молодші аташе — поручник О. Ратгавз і хор. Я. Москаленко; військовий аташе — полк. ген. штабу В. Василіів; морський аташе — кап. О. Зарудний.

Зволікаючи з ратифікацією Берестейського договору, Австро-Угорська монархія не нав'язала з Україною дипломатичних взаємин у повнім значенні. Представником австро-угорської закордонної політики став міністер закордонних справ гр. Стефан Буріян, що зайняв місце графа Черніна. В австрійському уряді були помітні польські впливи, а в його закордонній політиці — домінували угорські. З цієї причини взаємини між Австро-Угорщиною і Україною мали радше фактичний, а не дипломатичний характер.

Австро-угорський уряд вислав до Києва спочатку як торговельного представника, а потім як *chargé d'affaires* — графа Йогана Форгача, якого український уряд прийняв як посла. Його прийняв не тільки міністер закордонних справ, а також і голова Української держави і він уважався за представника австро-угорської політики в Україні. 2-го червня 1918 р. він передав в урочистій формі листа гетьманові, яким Австро-Угорщина визнала нову владу в Українській державі.

На всіх документах граф Й. Форгач титулував себе як *Botschafter*, що означало — посол першого розряду або амбасадор.

В «Протоколі економічного договору між Українською державою з одного, а з другого боку — Німеччиною і Австро-Угорщиною на господарський 1918-1919 рік» — головою австро-угорської делегації був «ц. і к. н. п. уповноважений посол і тайний радник Іван граф Форгач фон-Гімес і Гач».

Австро-угорське посольство (представництво) в Києві мало такий склад: посол (*Botschafter*) — граф Йоган Форгач, радник посольства — принц Еміль Егор Фюрстенберг, військовий аташе — генерал граф Спанокі. Були також австро-угорські консульства в Києві та Одесі.

Для встановлення формальних дипломатичних взаємин необхідний обмін дипломатичними представниками, щоб до цього не допустити, австрійський міністер закордонних справ граф Буріян, спираючись на постанову ст. IV Берестейського договору, що дипломатичні відносини почнуть після його ратифікації, відмовився прийняти українських представників, як офіційних дипломатів Української держави.

21-го квітня 1918 р. граф Форгач повідомляв із Києва, що Андрій Яковлів призначений представником Української Народної Рес-

публіки і незабаром прибуде до Відня. Він передасть міністрові закордонних справ свій акредитивний лист.

Ця заява кінчилася пригадкою, що встановлення дипломатичних відносин плянується аж після ратифікації мирового договору і тому Андрій Яковлів не є дипломатичним представником у понятті міжнародного права. Не інтересуватися його приїздом на залізничний двірець.

25-го квітня 1918 р. граф Буріян писав графові Травтмансдорфові, при Начальнім Командуванні, що д-р Яковлів є ледве фактичним представником України, а ніяк уповноваженим дипломатичним посланником.

Відповідно до цього, австро-угорський уряд не надав місії графа Форгача жодного дипломатичного характеру.

В такім характері д-р Яковлів передав 3 травня 1918 р. міністрові закордонних справ свої уповноваження.

(«Ereignisse in der Ukraine», В. III, S. 598-599).

Українське представництво мало назву «Дипломатична Місія Української Народної Республіки в Відні», а д-р Яковлів підписувався, як «представник Української Народної Республіки у Відні».

Склад Української Дипломатичної Місії у Відні був такий: голова — д-р Андрій Яковлів, урядники й секретарі — Іван Косишин, Петро Мирошниченко і Михайло Боднар.

Із зміною форми управління в Україні, д-ра А. Яковліва відкликано і 27 червня 1918 р. він, разом із Іваном Косиніним та Петром Мирошниченком, опустив Відень.

Послом у Відні тоді призначено Вячеслава Липинського. 28-го червня 1918 р. він виїхав до Відня з акредитивним письмом тимчасово до міністра закордонних справ, а акредитивна грамота від гетьмана Павла Скоропадського мала бути вручена цісареві Карлові I-му після ратифікації мирового договору. Наслідком розвитку дальших подій, Вячеслав Липинський не передав своєї акредитивної грамоти цісареві Карлові I-му аж до кінця існування Австро-Угорської монархії.

Українське посольство у Відні залишилося тільки фактичним (не дипломатичним) представництвом Української Держави. Австро-Угорський уряд при кожній нагоді це підкреслював.

Український уряд виявив намір встановити консульства у Відні, Будапешті та Львові. Про це граф Форгач повідомляв міністра закордонних справ графа Буріяна 31 серпня 1918 р., пропонуючи дати дозвіл тільки на консульства у Відні і Будапешті.

У відповідь граф Буріян заявив, що встановлення українських консулятів не побажане, бо це суперечило б постановам ст. IV-ої мирового договору про те, що дипломатичні консульські відносини почнуться щойно після його ратифікації, а тепер треба обмежуватися тільки фактичними взаєминами.

Таке саме негативне було рішення австро-угорського міністра закордонних справ відносно українського військового аташе у

Відні. Аплікацію голови дипломатичної місії д-ра Яковліва з 5-го травня 1918 р. відкинено тому, що він був тільки де факто (неофіційним) представником, а аташе може бути тільки при дипломатичному представництві.

Поновлені домагання українського уряду (посла Вячеслава Липинського) 3 жовтня 1918 р. відкинено з тих самих мотивів, а також як «зайві», бо українська армія в той час ще не існувала*.

Остаточо 4-го листопада 1918 р. дозволено, щоб генерал-майор Вячеслав Левицький був іменованій при українському представництві у Відні тільки як фактичний представник українського Генерального Штабу. На перешкоді визнання його військовим аташе стояли формально-правні причини, а саме — брак дипломатичних взаємин між обома державами**.

Так же само австро-угорський уряд поставився до назначення кап. Лонгина Дашкевича-Горбацького морським аташе при українському посольстві в Відні.

Австро-угорське міністерство оборони зазначило, що у Відні нема ще дипломатичного представництва України і з цієї причини пост морського аташе — «як себе пан Дашкевич називає» — сумнівний.

У висліді міністерство закордонних справ відмовилось визнати Л. Дашкевича-Горбацького морським аташе, натомість погодилось визнати його тільки як де факто представником української морської фльоти. Сталось це 6 листопада 1918 — тиждень перед абдикацією цісаря Карла I-го та розвалом Австро-Угорської монархії.

Українське представництво в Відні під назвою «Посольство Української Держави у Відні» мало такий склад: Посол — Вячеслав Липинський; радник посольства — Іван Степанович Токаржевський-Карашевич; старший секретар — Володимир Іванович Полетика; секретар — Михайло Антонович Білецький; аташе — Станислав Станиславович Банькович. Генерал-майор Вячеслав Левицький, як представник українського генштабу, до Відня не приїхав. Лонгин Дашкевич-Горбацький, призначений як морський аташе, а визнаний тільки де факто представником української Морської фльоти, короткий час виконував свої функції.

*) "Endlich besteht für die Schaffung des Postens eines ukrainischen Militärattachés in Wien einswelien auch deshalb kein Anlass, weil eine ukrainische Armee derzeit noch nicht existiert". (*Ereignisse in der Ukraine*), B. III, S. 604)

**) "Da die für die Ernennung eines ukrainischen Militärattachés erforderliche Voraussetzung des Bestehens regelmässiger diplomatischer Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und der Ukraine derzeit noch nicht gegeben ist, wäre nach h.a. Dafürhalten dem Chef des ukrainischen Generalstabes bekanntzugeben, dass wir zwar der Ernennung des General-major Lewickis zum Militärattaché aus obigem formalem Grunde nicht zustimmen könnten, dass wir jedoch gern bereit wären, denselben als de facto Vertreter des ukrainischen Generalstabes in Wien anzuerkennen". (*Ereignisse in der Ukraine 1914-1922*), Band III, S. 605)

Після повалення Гетьманату, Директорія УНР призначила послом у Відні Григорія Сидоренка, який приїхав щойно 1919 року, коли Австро-Угорська монархія вже не існувала.

Цісар Карло I-ий зрікся цісарських прав у Австрії 11-го листопада, а королівських в Угорщині — 13-го листопада 1918 р.

12-го листопада 1918 р. проголошено Німецько-Австрійську республіку (Deutsch-Österreich).

16-го листопада 1918 р. проголошено Угорську республіку.

На території колишньої габсбурзької монархії постали нові самостійні держави: Австрійська республіка, Угорська республіка, Чехо-Словацька республіка та Західньо-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Решта територій була прилучена до таких держав: Югославії, Італії, Румунії і Польщі.

Австрійська республіка мала дуже малу частину давньої монархії: тільки 83,8 тис. км², або 12,4% колишньої території, та 6,4 мільйона населення (12,6% всього населення колишньої Австро-Угорщини).

Австро-Угорська монархія перестала існувати як підмет міжнародного права, а новопосталі на її території держави — Австрія, Угорщина, Чехо-Словаччина та ЗУНР — були цілком новими політичними творами. Проте з історичного погляду саму Австрійську республіку можна б вважати за частинну континуацію давньої монархії, хоч би тому, що столиця монархії, Відень, залишилася далі столицею Австрійської республіки. Натомість із погляду міжнародного права це не можливе.

Не можна вважати Італію за континуацію давньої Римської імперії, хоч її столицею є Рим, у якому, як колишній столиці Римської імперії, збереглися пам'ятки її історії і культури*.

Для правного нав'язання дипломатичних відносин між Австрійською республікою та Україною була необхідна відповідна умова між обома державами або формальний обмін дипломатичними представниками, з переданням і прийняттям акредитивних грамот. Коли цього не було, то українське посольство у Відні залишилося тільки як фактичне, а не дипломатичне, представництво України в Австрійській республіці.

(Далі буде)

*) "Podmiot prawa narodów, którym do r. 1918 była monarchia austriacko-węgierska, nie zachował się ani jako rzeczpospolita austriacka, ani jako państwo węgierskie, ani jako rzeczpospolita czesko-słowacka, a państwa te, obok Polski, Italii, Jugosławii, nabyły części jego terytorium oraz przyjęły traktatowo część jego obowiązków". (Ludwik Ehrlich: "Prawo narodów", wyd. trzecie, St. 103)

Микола МЕЛЬНИК

УКРАЇНЬСКА ДЕРЖАВА 1917-1920 РОКІВ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

(3)

ВИЗНАННЯ УКРАЇНЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ДЕ ФАКТО

Тільки чотири держави (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина) визнали Українську державу (де юре) 9 лютого 1918 р., коли їхні делегації підписали в Берестю Литовським мировий договір з Українською Народною Республікою.

Всі інші держави, які нав'язали з Україною взаємини на протязі 1918-1920 років, визнали її самостійність тільки тимчасово — де факто.

Насамперед Україна мусіла нав'язати відносини з державами, які постали на окраїнах колишньої російської імперії, з такими державами сусідніми, як ось РСФСР, Румунія і Польща, а вкінці з нейтральними.

За часів Центральної Ради Українська Народна Республіка нав'язала дипломатичні взаємини з Румунією, що були перервані в травні 1918 р., а відновлені в жовтні 1918 року. На той же час припадає і визнання УНР большевицькою Росією (РСФСР) — посереднє, бо залучене до мирового договору РСФСР з Центральними державами 3-го березня 1918 року. Фактичне визнання (тимчасове) було підтверджене підписанням 12-го червня 1918 р. прелімінарного договору між РСФСР та Українською державою під час мирових переговорів.

Гетьманський уряд нав'язав дипломатичні взаємини з Кубанню, Швейцарією, Фінляндією, Всевеликим Військом Донським, Грузією та Скандинавськими державами.

За Директорії УНР вислано дипломатичні місії до різних держав: до Великої Британії, Франції, США, Італії, Голляндії, Бельгії, Данії, Греції. Тоді ж Українську Народну Республіку визнали і Ватикан; 5-го лютого 1921 р. визнала її і Аргентина, коли вже цілу українську територію зайняли большевики, а також Польща, Румунія і Чехо-Словаччина.

В українській історіографії та публікаціях бракує системи в кваліфікації визнань Української держави тільки тому, що автори не беруть до уваги приписів міжнародного права.

Для остаточного визнання (де юре) нової держави іншими державами вимагається або мирового трактату, або обміну дипломатичними представниками першого ступеня (нунцій, амбасадор, посол), або спеціального договору, яким виразно стверджується, що нову державу визнається де юре.

Тим часом бачимо такі «засади», які відразу мали б кваліфікувати визнання Української держави як де юре:

«Коли говоримо про визнання де юре чи форми дипломатичних зносин України з новопосталими державами Східньої Європи, ставимо наголос на політично-військову й економічну конкретну співпрацю між обома сторонами представників та урядів, а не дипломатичний церемоніал, чи навіть канцелярійно-формальне взаємоформлення певними урядовими письмами, як вірчі листи, трактати тощо.

В розгарі визвольних змагань чи прямо війни з Росією, яка намагалася наново зайняти територію новопосталих незалежних держав Східньої Європи, не було часу на проведення приписаних дипломатичних форм та у випадку обміну вірчими листами між новими державами Східньої Європи це мало тим більше менше значення.

Вистачало було прийняти голові уряду України представника Литви чи Фінляндії або Грузії чи Азербайджану, або прибути посольству чи урядовій місії України, як представництву уряду, який визнає новопосталу державу, щоб числити цей факт за нормальне взаємо-визнання навіть де юре, хіба у виїмково складних політичних випадках за визнання де факто. З цієї причини до визнання України другими державами Східньої Європи треба брати конкретні факти державної співпраці та щойно попри те дипломатичні формальності міністерські документи взаємо-визнання».

(«До 40-ліття дипломатичних зносин української держави 1918-1921» — «Вісник», ч. 4, стор. 10-11, 1958 р.)

З таким поглядом важко погодитися, бо як і визнання де юре, так і визнання де факто має майже ті самі правні наслідки: навіть ті уряди держав, які встановили між собою тільки фактичні взаємини (визнання де факто) та обмінялися лише тимчасовими дипломатичними представниками (*chargé d'affaires*), можуть дуже добре співпрацювати. А визнання де юре наступає саме тоді, коли закінчиться війна, коли ворог зазнав поразки й примушений капітулювати; коли встановлено кордони і настає мир, щойно тоді приходить остаточне визнання (де юре).

По першій світовій війні Антанта визнала спочатку новопосталі держави тільки тимчасово, а щойно в мирових трактатах визнала їх остаточно, або спеціальними постановами, коли ті нові держави закріпили свою незалежність. Якраз брак правного підходу до оцінки міжнародних відносин, створює суперечності, що їх можна завважити вже в тій самій, вище наведеній статті:

У списку держав, які визнали Україну де факто, бачимо Францію (з датою 21 грудня 1917 р.) та Великобританію (з датою 3 січня 1918 р.).

(Див. «Вісник», 1958, ч. 4, стор. 13)

Зараз же в другій частині статті автор пише: «Не визнали були України навіть де факто ні Франція, ні Великобританія, ні З'еди-

нені Держави Америки в 1919-1920 рр., хоч у цих країнах існували постійно українські місії, які усіма способами домагалися того визнання».

(Див. «Вісник», 1958, ч. 5, стор. 17)

В «Енциклопедії Українознавства» (Словникова частина, т. 2, стор. 513) читаємо, що:

»За Директорії Україна мала разом 11 посольств (у Німеччині, Австрії, Угорщині, Туреччині, Болгарії, Румунії, Чехо-Словаччині, Естонії, Латвії, Фінляндії, Грузії); ці українські послы фігурували на списках дипломатичного корпусу та користувалися дипломатичними привілеями, устійненими міжнародним правом».

Дипломатичний корпус не є правовим об'єднанням усіх послів у даній державі. До його складу входять також жінки послів, секретарі, радники департаментів, аташе та їхні родини. Він має радше характер куртуазійний і виступає в час різних державних свят, як ось коронація монарха, запряження президента, похорон голови держави або високого достойника і т. п. Колись він пильнував, щоб привілеї дипломатичних висланників були шановані. Дуже часто наприкінці списку членів дипломатичного корпусу поміщувано також голов дипломатичних місій для зазначення своєї прихильности до представників ще не визнаної держави.

Наприклад, у цитованому списку з «Енциклопедії Українознавства» згадано й такі держави, у яких українські послы були на списках дипломатичного корпусу:

Австрія, чи тодішній новий підмет міжнародного права *Австрійська республіка*, яка формально не нав'язала дипломатичних зв'язків з Україною. У Відні було також представництво УРСР, з якою 5 липня 1920 р. був навіть складений договір (угода) про обмін полоненими, про неутралітет у війні проти Росії та про заборону перевозу і доставки зброї.

Угорщина уклала таку саму угоду з РСФСР і УРСР 21 травня 1920 р. про обмін полоненими, а українську місію трактувала як неофіційне представництво.

Також Литва, Естонія і Чехо-Словаччина не визнали України, а українські місії тут були тільки неофіційними представництвами.

Власне тому існує необхідність ближчого вияснення зв'язків України з іншими державами, що його подамо в наступних розділах.

УКРАЇНА І РОСІЯ

Коли мова про правні відносини між Україною і Росією (та РСФСР), то тут треба великої обережності, бо Росія, як і наш західній сусід, Польща, заінтересована в тому, щоб української держави взагалі не було. В «українській справі» Польща все договорювалася з Росією, бо їх державні інтереси зв'язані з експлуатацією природних ресурсів та людського потенціалу України. Доказом цього є мировий договір

Польщі в Андрусові 1667 р. з царською та мировий договір у Ризі 1921 р. з большевицькою Росією.

Історія дає нам цілий ряд трагічних прикладів, як московський цар при кожній зміні гетьмана, фальшуючи статті Переяславського договору з 1654 р., обмежував права васальної козацької держави, аж врешті перетворив її на звичайну провінцію чи на кілька губерній т. зв. Малоросії.

Ще з більшою прецизністю застосували цю систему обману большевики. Вистачить проаналізувати конституцію УРСР, в якій усі права «української союзної республіки» є тільки порожньою фразеологією (*ius nudum*). Тому будь-які правні акти чи документи большевицької РНК, які стосуються до України, вимагають докладної аналізи, щоб не зійти на манівці.

Українські публіцисти, що коментують історичні події 1917-1920 рр., дуже часто приймають у добрій вірі дослівно те, що було написано, а навіть і написано інтерпретують у «користь української справи», мовляв, большевики визнали самостійність України, але слова не додержали.

Таким чином вони йдуть мимохіть на руку большевицькій пропаганді, начебто большевики поставилися прихильно до свободи всіх народів, «допомогли» їм збройно захистити себе від їхньої буржуазії.

Коли наші історики для кращого обґрунтування своїх поглядів покликуються на радянських істориків 20-их років, що Росія, чи РСФСР, вже в 1917 р. визнала незалежність України (деякі окреслюють це визнання як визнання *de iure*), то таким чином вони йдуть втертим шляхом большевицької пропаганди.

Більшість істориків як доказ визнання Української Народної Республіки большевиками вже в 1917 р. подає два документи Ради Народних Комісарів Російської Республіки, а саме: «Деклярацію прав народів Росії» з 2 (15) листопада 1917 р. та «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради» з 3 (16) грудня 1917 року*.

Для належного висвітлення кожного правного акту чи документу, а в міжнародних взаєминах особливо, вимагається його інтерпретації автентичної, історичної та систематичної. Щойно тоді, коли такий правний документ з усіх трьох поглядів дає такі самі чи подібні висновки, можна вважати, що інтерпретація правильна.

Коли візьмемо до уваги «Деклярацію прав народів Росії», то публіцисти (в тому й советські та просоветські) подають тільки частину —

*) В більшості публікацій подано дату «Маніфесту» 4/17 грудня 1917 р., коли головнокомандувач Криленко передав його радіо-телеграфом Українській Центральній Раді. Большевицькі публікації подають дату 3/16 грудня 1917 р.

чотири принципи, надруковані товстим друком, як напрямні діяльності РНК в питанні про національність Росії. Цілком інакше представляється зміст і напрямні згаданої декларації, як цілоти. Для кращого висвітлення подаємо повний текст декларації, з підкресленням суттєвих її постанов.

Декларація прав народів Росії, 2 (15) листопада 1917 р.

Жовтнева революція робітників і селян почалась під загальним прапором розкріпачення.

Розкріпачуються селяни від влади поміщиків, бо немає більше поміщицької власності на землю — її скасовано. Розкріпачуються солдати і матроси від влади самодержавних генералів, бо генерали від нині будуть виборними і змінюваними. Розкріпачуються робітники від примх і сваволі капіталістів, бо від нині буде встановлено контроль робітників над заводами і фабриками. Все живе і життєздатне розкріпачується від ненависних кайданів.

Лишаються тільки народи Росії, які терпіли і терплять гніт і сваволлю, до розкріпачення яких треба приступити негайно, визволення яких повинно бути проведене рішучо і безповоротно.

За епохи царизму народи Росії систематично нацьковувались один на одного. Результати такої політики відомі: різня і погроми, з одного боку, рабство народів — з другого.

Цій ганебній політиці нацьковування нема й не повинно бути вороття. Віднині вона повинна бути замінена політикою добровільного і чесного союзу народів Росії.

В період імперіялізму, після Лютневої революції, коли влада перейшла в руки кадетської буржуазії, неприхована політика нацьковування поступилася місцем політиці похливого недовір'я до народів Росії, політиці причіпок і провокацій, що прикривалася словесними заявами про «свободу» і «рівність» народів. Результати такої політики відомі: посилення національної ворожечі, підрич взаємного довір'я.

Цій недостойній політиці брехні й недовір'я, причіпок і провокацій треба покласти край. Віднині вона повинна бути замінена відкритою і чесною політикою, що веде до повного взаємного довір'я народів Росії.

Тільки в результаті такого довір'я може скластися чесний і тривкий союз народів Росії.

Тільки в результаті такого союзу можуть бути спаяні робітники й селяни народів Росії в одну революційну силу, здатну встояти проти всяких замахів з боку імперіялістсько-анексіоністської буржуазії.

З'їзд Рад у червні цього року проголосив право народів Росії на вільне самовизначення.

Другий З'їзд Рад у жовтні цього року підтвердив це невід'ємне право народів Росії більш рішуче й певно.

Виконуючи волю цих З'їздів, Рада Народних Комісарів *вирішила покласти в основу своєї діяльності в питанні про національності Росії такі начала:*

1. Рівність і суверенність народів Росії.
2. Право народів Росії на вільне самовизначення, аж до відокремлення і утворення самостійної держави.
3. Скасування всіх і всяких національних і національно-релігійних привілеїв та обмежень.
4. Вільний розвиток національних меншостей та етнографічних груп, які населяють територію Росії.

Випливаючі звідси конкретні декрети будуть вироблені негайно після конструювання комісії в справах національностей.

Іменем Республіки Російської
Народний Комісар у справах національностей
Йосиф Джугашвілі-Сталін
Голова Ради Народних Комісарів
В. Ульянов (Ленін)

(«Українська РСР на міжнародній арені», стор. 7-9)

Як бачимо, провідна ідея декларації — це збереження російської держави-імперії у формі «добровільного і чесного союзу народів», очевидно під проводом Російської Комуністичної Партії (большевиків). Сама форма документу як «декларації» (себто — напрямні діяльності РНК) ще не має зобов'язуючої сили, тим більше, що нема інтерпретації поданих «начал».

Згідно з підкресленням «рівності і суверенності» кожного народу, його право на самовизначення має вирішити тільки заінтересований народ, тому декрети РНК в справах національностей тут ні при чому.

З кінцевою постановою, що «конкретні декрети будуть вироблені негайно після конструювання комісії в справах національностей» — всі т. зв. «начала» стали мертвою буквою і мали тільки пропагандивне значення в користь московсько-большевицької влади.

Таку ж оцінку «Декларації прав народів Росії» подав і В. І. Ленін у своєму заключному слові на Третьому Всеросійському З'їзді Рад у Петрограді 18 січня 1918 року. Він заявив:

«... Ще недавно буржуазна преса, не вгаваючи кричала, що ми руйнуємо російську державу, що ми не вміємо управляти, через що від нас відходять всі національності — Фінляндія, Україна і т. п. . . . Ми мовчали, твердо вірячи в те, що наші справедливі принципи, наше власне управління краще ніж слова доведе всім трудящим наші справжні цілі й прагнення.

І ми мали рацію. Ми бачимо тепер, що наші ідеї перемогли у Фінляндії, на Україні й перемагають на Дону, пробуджують клясову свідомість трудящих і *організують їх у твердий союз*. Ми діяли без дипломатів, без старих способів, застосовуваних імперія-

лістами, але найбільший результат є в наявності — перемога революції і з'єднання з нами перемігших в одну могутню революційну федерацію. Ми владарюємо, не поділяючи за жорстоким законом стародавнього Риму, а з'єднуючи всіх трудящих нерозривними ланцюгами живих інтересів, клясової свідомості. *І наш союз, наша нова держава міцніша, ніж насильницька влада, яка об'єднує брехнею і залізом у потрібні імперіялістам штучні державні утворення*».

(А. В. Лихолат: «Здійснення ленінської національної політики на Україні», стор. 132)

З погляду міжнародного права, визнання права на незалежність якогось народу не рівнозначне із визнанням його незалежності чи державності.

8-го січня 1918 р. президент США, Вілсон, проголосив відомих 14 точок, у яких, між іншим, було сказано, що Польща і Фінляндія мають одержати самостійність. Проте, це ще не було визнанням самостійності Польщі і Фінляндії, яке прийшло пізніше, коли згадані держави закріпили свою незалежність.

Другим документом Ради Народних Комісарів у Петрограді, який історики вважають вже за визнання Української Народної Республіки, був «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради» з 3 (16) грудня 1917 року.

Власне тим документом, що його наступного дня передав по радіо-телеграфі Центральній Раді головнокомандуючий Криленко, Рада Народних Комісарів маскувала большевицьку інвазію на Україну. Вона, нібито, визнавала право українського народу на самовизначення, оформлене конституційно Третім універсалом 20 листопада 1917 року як Українська Народна Республіка, а рівночасно послала Центральній Раді ультимативні вимоги, які фактично ліквідували Українську Республіку та перекреслювали право українського народу на будь-яке самовизначення. Згаданий маніфест не був правним актом визнання Радою Народних Комісарів Української Народної Республіки, а тільки документом большевицького обману. Відомий знавець міжнародного права Гюго Гроціус, автор 3-томової праці «*De jure belli ac pacis libri tres, in quibus jus naturae et gentium, item juris publici praecipua explicantur*», яку вважають за кодекс міжнародного права, встановив, що інтерпретація міжнародних документів має відбуватися згідно із засадою римського права (Ціцерона) «*in fide quid senseris non quid dixeris cogitandum*», а не на основі того, що виходило б із написаного. Умову треба інтерпретувати як цілість, згідно з дійсною волею партнерів, а в односторонніх актах — згідно з волею (*bona fides*) того, хто його видав.

Для правдивого з'ясування цього питання доцільно подати текст згаданого «Маніфесту»:

»Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради«, 3 грудня 1917 року.

Виходячи з інтересів єдності й братерського союзу робітників і трудящих, експлуатованих мас у боротьбі за соціалізм, виходячи з визнання цих принципів численними рішеннями органів революційної демократії, Рад і особливо Другого Всеросійського з'їзду Рад, соціалістичний уряд Росії, Рада Народних Комісарів, ще раз підтверджує право на самовизначення за всіма націями, які пригноблялись царизмом і великоруською буржуазією, аж до права цих націй відокремитись від Росії.

Тому ми, Рада Народних Комісарів, визнаємо народну Українську республіку, її право зовсім відокремитися від Росії або вступити в договір з Російською республікою про федеративні й тому подібні взаємовідносини між ними.

Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається нами, Радою Народних Комісарів, зараз же, без обмежень і безумовно.

Проти фінляндської буржуазної республіки, яка лишається, покищо, буржуазною, ми не зробили жодного кроку в розумінні обмеження національних прав і національної незалежності фінського народу, і не зробимо ніяких кроків, які обмежували б національну незалежність якої б то не було нації з числа тих, що входили і бажають вводити до складу Російської республіки.

Ми обвинувачуємо Раду в тому, що, прикриваючись національними фразами, вона веде двозначну буржуазну політику, яка давно вже виражається у невизнанні Радою (Ц. Р.) Рад і радянської влади на Україні (між іншим, Рада відмовилась скликати на вимогу Рад України крайовий з'їзд українських Рад негайно). Ця двозначна політика, що позбавляє нас можливості визнати Раду (Центральну Раду), як повноважного представника трудящих і експлуатованих мас Української республіки, довела Раду (Центральну Раду) найостаннішим часом до кроків, що означають знищення всякої можливості угоди.

Такими кроками були, поперше, дезорганізація фронту.

Рада переміщує і відкликає односторонніми наказами українські частини з фронту, руйнуючи таким чином єдиний загальний фронт до розмежування, яке можна здійснити лише шляхом організованої угоди урядів обох республік.

Подруге, Рада приступила до роззброєння радянських військ, що перебувають на Україні.

Потрете, Рада підтримує кадетсько-каледінську змову і повстання проти радянської влади. Посилаючись явно брехливо на автономні нібито права «Дону і Кубані», прикриваючи цим каледінські контрреволюційні виступи, які йдуть врозріз з інтересами й вимогами величезної більшості трудового козацтва, Рада про-

пускає через свою територію війська до Каледіна, відмовляючись пропускати війська проти Каледіна.

Стаючи на цей шлях нечуваної зради щодо революції, на шлях підтримки найлютіших ворогів як і національної незалежності народів Росії, так і радянської влади, ворогів трудящої і експлуатованої маси, кадетів і каледінців, Рада змусила б нас оголосити без усяких вагань війну їй навіть якби вона була вже цілком формально визнаним і безспірним органом вищої державної влади, незалежної буржуазної республіки української.

Тепер же, зважаючи на всі викладені вище обставини, Рада Народних Комісарів ставить Раді, перед лицем народів Української і Російської республік, такі питання:

1. Чи зобов'язується Рада відмовитись від спроб дезорганізації загального фронту?

2. Чи зобов'язується Рада не пропускати надалі без згоди верховного головнокомандуючого ніяких військових частин, що направляються на Дон, на Урал або в інші місця?

3. Чи зобов'язується Рада сприяти революційним військам у справі їх боротьби з контрреволюційним кадетсько-каледінським повстанням?

4. Чи зобов'язується Рада припинити всі свої спроби роззброєння радянських полків та робітничої червоної гвардії на Україні і повернути негайно зброю тим, у кого вона була віднята?

В разі неодержання задовільної відповіді на ці питання протягом 48 годин, Рада Народних Комісарів вважатиме Раду в стані відкритої війни проти радянської влади в Росії і на Україні».

(«Комуністична Партія — натхненник і організатор об'єднаного руху українського народу за утворення СРСР», док. 12, стор. 13-14)

Отже, фактична мета цього «Маніфесту» — це початок воєнного наступу московських большевиків на Україну, що вже був вирішений і збройно підготований. Повторення фраз із «Деклярації прав народів Росії» про право українського народу цілком відокремитись від Росії, заперечено в другій частині згаданого «Маніфесту».

Твердження, що РНК в Петрограді не зробила жодного кроку для обмеження прав фінського народу і не зробить «ніяких кроків, які обмежували б національну незалежність якої б то не було нації з числа тих, що входили і бажають входити до складу Російської республіки», — треба розуміти, що РНК «зробить кроки», щоб обмежити національну незалежність тих націй, які не сточуть входити до складу Російської республіки.

Згаданий «Маніфест» був, властиво, вимогою цілковитої капітуляції Центральної Ради, бо її політика, мовляв, позбавила Раду Народних Комісарів у Петрограді можливості визнати її, як «повноважного представника трудящих і експлуатованих мас Української республіки, довела Раду найостаннішим часом до кроків, що означають знищення всякої можливості угоди».

Центральна Рада своїм становищем (заходи створити центральний небольшевицький уряд російської федерації) нібито примушувала Раду

Народних Комісарів *«оголосити їй без усяких вагань війну навіть якби вона була вже цілком формально визнаним і безспірним органом вищої державної влади, незалежної буржуазної республіки української».*

Коли історики подають тільки початок *«Маніфесту»* або його частини про права українського народу на незалежність і відокремлення від Росії, то це суперечне із засадою, що кожний правний акт, чи документ, треба інтерпретувати як цілість.

Центральна Рада в Третньому універсалі виразно заявила, що в Росії Центрального правительства нема, що в державі шириться беззаста, безлад і руїна, отже — не визнавала большевицької влади. У відозві до українського народу з 30 листопада (13 грудня) 1917 року написано, що *«Генеральний Секретаріат не визнає Народних Комісарів правительством всієї Росії».* Було б нелогічно робити висновок, що на такі заяви Центральної Ради та Генерального Секретаріату — Рада Народних Комісарів у Петрограді відповіла дійсним визнанням незалежності Української Народної Республіки, як актом доброї волі нав'язати суцідські взаємини та співпрацю.

Кожне визнання нової держави є рівночасним визнанням її уряду. Історія не знає випадку, щоб в одному документі було визнання держави із рівночасним оголошенням воєнних операцій для ліквідації її уряду.

Найкращою оцінкою цього маніфесту й ультиматуму була відповідь Генерального Секретаріату з 5 (18) грудня 1917 року:

«Генеральний Секретаріат у заяві Народних Комісарів про те, що вони визнають Українську Республіку, вбачає нещирість або ж суперечність самим собі. Неможливо одночасно визнавати право на самоозначення «аж до відокремлення» і в той же час робити грубий замах на це право, накидаючи свої форми політичного ладу, як це робить Рада Народних Комісарів Великої Росії щодо Народної Української Республіки».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 216-217)

Сергій Шелухин у статті *«Доба Центральної Ради»* так оцінює цей *«Маніфест»*:

«... Як бачимо, советська влада на словах начебто визнає Українську Народну Республіку за суверенну державу, коли ж каже про її уряд, то касує це визнання, а вимагаючи держати своє озброєне військо та свою червону гвардію в Україні — вже яскраво визначала, що ніякої державности вона в Україні на ділі не визнає. Про це ж свідчить і претенсія втручання у внутрішнє життя в Україні та її внутрішній лад. Так у большевиків слово завжди розходиться з дійсністю і треба вважати тільки на реальність, на діло».

(«Вільна Україна», збірник ч. 52, стор. 29-49)

Павло Христюк у творі *«Українська Революція»* пише:

«З огляду (на) поміщення ультимативних вимог у документі — визнання Української Народної Республіки Совітами є радше дипломатичним маневром, ніж правдивим визнанням. Совіт На-

родних Комісарів не мав на думці визнання УНР, але ці фрази вжив тільки в цілях агітації.

Це визнання УНР совітами Росії мало в засаді протилежне значення. Це означало ясне (отверте) відкинення факту існування української демократії якої-небудь форми».

(«Замітки і матеріали до історії української революції», т. II, стор. 85-86)

I. Рещетар в «The Ukrainian Revolution» так оцінює згадане «визнання»:

“Further complications developed on December 17, when the Council of People’s Commissars sent the Rada an ultimatum in which it *recognized, with tongue in cheek*, Ukraine’s right to self-determination even to the point of complete secession but at the same time leveled three accusations at the Ukrainians.

It charged them with disorganizing the front by recalling Ukrainian troops, disarming Bolshevik forces in Ukraine, and shielding General Alexei M. Kaledin’s counter-revolutionary rising in the Don region by preventing the passage of Bolshevik troops sent to crush that movement and by allowing Don Cossacks who were joining Kaledin to cross Ukraine.

If the Ukrainian failed to cease these practices within forty-eight hours and did not return the arms seized from the Bolshevik forces, a state of war was to follow between Rada and Soviet Government in Russia and Ukraine”.

(John S. Reshetar Jr.: «The Ukrainian Revolution», p. 93)

У протилежність до істориків, які в згаданому «Маніфесті» додають якусь форму визнання, підсоветські джерела уважають той маніфест і ультиматум за розрив між Центральною Радою і Радою Народних Комісарів у Петрограді:

«... У Маніфесті вже прямо говорилося, що Рада «стала на шлях нечуваної зради революції», що вона не може бути визнана «повноважним представником трудящих і експлуатованих мас Української республіки». Маніфест ультимативно вимагав від Центральної ради припинення боротьби проти Рад і Радянської Росії. Після Маніфесту вже не могло бути сумніву в тому, що створювати Українську Радянську Державу треба не зберігаючи контакту з Радою і навіть не шляхом «переобрання» її, а в рішучій боротьбі за повне знищення цього контрреволюційного кубла».

(«Історія держави і права Української РСР», стор. 65)

Матвій Стахів у статті «Відновлена Українська Держава та советська Росія» додає у «Маніфесті» визнання Совнаркомом Росії Української Національної Ради:

«Для обману світу і політичного баламутства українських народних мас, одночасно з інвазійними операціями Совнарком Росії проголосив такі акти, якими він визнав Українську Народну Республіку з УЦРадою у проводі:

1. Заява Совнаркому Росії в ноті з 17 грудня 1917 р. Там міститься така фраза: «Совет Народних Комісарів визнає Українську Народну Республіку і її право на повне відокремлення від Росії».

2. Як комісар для національних справ у Совнаркомі Росії Йосиф Джугашвілі-Сталін розіслав окремий «Лист до вояків українців запілля і фронту» дня 25 грудня 1917 р. і там стверджує цю заяву ще додатково в урочистій формі: «Совет Народних Комісарів визнав Українську Народну Республіку» . . .

(«В обороні української культури і народу», стор. 18-19)

Про правне значення фрази з «Маніфесту»: «Совет Народних Комісарів визнає Українську Народну Республіку і її право на повне відокремлення від Росії», — ми вже сказали. Скажемо ще кілька слів про згаданий Сталінів «Лист».

Сталін вислав «Листа до вояків українців запілля і фронту» 25 грудня 1917 р., коли в Харкові т. зв. Перший Всеукраїнський З'їзд Рад проголосив радянську владу на Україні. Україну оголошено як «республіку рад» у складі Російської федерації, мала вона також назву Українська Народна Республіка аж до березня 1918 року. У згаданому листі Сталін писав про визнання Советом Народних Комісарів большевицької Народної Республіки, з Центральним Виконавчим Комітетом Рад у проводі, а не УНР з Центральною Радою на чолі. Той же лист наступного дня (26 грудня 1917 р.) був поміщений у «Правді» п. з. «Відповідь товаришам українцям в тилу і на фронті», ця «відповідь» була спрямована проти «буржуазних націоналістів» та Центральної Ради. Автор згаданої статті помилково вважає Сталінового «Листа» за урочисту форму визнання незалежності України.

В українській історіографії у висліді поверхової інтерпретації «Маніфесту» одержав «право громадянства» погляд, що Рада Народних Комісарів Російської республіки справді визнала незалежність України. Тут дослідники змішують два поняття: «право на самовизначення кожного народу, включно з правом відокремитися від Росії» утотожують уже як «визнання незалежності Української Народної Республіки», яка — до речі — в час оголошення «Маніфесту» ще не була конституційно оформлена, як цілком самостійна держава.

Існує різниця між визнанням права на незалежність якогось народу і визнання його незалежності. Право на самовизначення, себто на незалежність, большевики дуже часто проголошували тільки з пропагандивною метою, а рівночасно підкреслювали, що принцип самовизначення *мусить* бути підпорядкований інтересам пролетаріату. Таким чином зводили гасло про самовизначення до звичайного лъозунгу. В «Критичних замітках із національного питання» Ленін писав:

«Але було б прямою зрадою щодо соціалізму і дурньою політикою навіть з точки зору буржуазних «національних завдань» українців — ослаблювати існуючий тепер у межах однієї держави зв'язок і союз українського і великоруського пролетаріату».

(«Ленін про Україну», стор. 313)

«Всяка проповідь відокремлення робітників однієї нації від другої, всякі нападки на марксистське «асиміляторство», всяке протиставлення в питаннях, що стосуються пролетаріату, однієї

національної культури в цілому іншій ніби цілій національній культурі і т. п. є буржуазний націоналізм, з яким обов'язково є нещадна боротьба».

(Там же, стор. 316)

»Марксизм непримиренний з націоналізмом, хоч би він був найбільш «справедливий», чистенький, тонкий і цивілізований. Марксизм висуває на місце всякого націоналізму інтернаціоналізм, злиття всіх націй у найвищій єдності, яка росте перед нашими очима з кожною верствою залізничі, з кожним міжнародним трестом, з кожним (міжнародним за своєю економічною діяльністю, а потім і за своїми ідеями, за своїми прагненнями) робітничим союзом».

(Там же, стор. 317)

»Боротьба проти всякого національного гніту — безумовно так. Боротьба за всякий національний розвиток, за «національну культуру» взагалі — безумовно ні».

»Пролетаріят же не тільки береться відстоювати національний розвиток кожної нації, а навпаки, застерігає маси від таких ілюзій, відстоює найновішу свободу капіталістичного обороту, вітає всяку асиміляцію, за виїмком насильної, або такої, що спирається на привілеї».

(Там же, стор. 318)

Ленін твердив, що асиміляція в межах великоруського і українського пролетаріату безсумнівна й неминуча, проте вважав це за факт прогресивний.

»Але, поки і оскільки різні нації становлять єдину державу, марксисти ні в якому разі не будуть проповідувати ні федеративного принципу, ні централізації».

(Там же, стор. 328)

Роберт С. Саллівант у «Маніфесті» з 17 грудня 1917 року не бачить дійсного визнання більшовиками незалежності України, а тільки заслоу, якою вони хотіли прикрити свою інтервенцію в Україні.

В своїй праці п. н. «Soviet Politics and the Ukraine 1917-1957» (р. 29), він зазначає:

“The Russian did not abandon the principle of self-determination; but by insisting that it be subordinated to whatever best served interests of the proletariat, they reduced the principle, as a practical matter, to little more than a slogan”.

Взявши до уваги відосередні рухи неросійських народів, більшовики почали настирливо пропагувати федеральний устрій Російської республіки, щоб під керівництвом РКП(б) зберегти цілість російської держави-імперії.

Повторювання кличів про свободу і рівність народів, про їх право на самовизначення і утворення самостійної держави, подібно як і кличів «земля селянам, а фабрики робітникам», — відповідало ленінській засаді: брехню треба так довго повторяти, аж врешті її приймуть за правду. Таку засаду проповідували й підсоветські історики, а за ними

й ті історики та публіцисти, що повторяють пропагандивні уступи «Маніфесту», в яких вони бачать визнання більшовиками незалежності України де факто, а деякі навіть де юре:

»Українська Радянська Енциклопедія« (стор. 125):

»3 (16) грудня Раднарком РСФРР звернувся з маніфестом до українського народу, написаним В. І. Леніним, в якому, поряд з ультимативними вимогами до Центральної ради не пропускати через територію України контрреволюційні частини, припинити роззброєння радянських частин і червоної гвардії, містилось *інтернаціональне визнання суверенних прав українського народу*: «Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається нами, Радою народних Комісарів, зараз же, без обмежень і безумовно».

»Большая Советская Энциклопедия« (т. 50, стор. 210):

»Советское правительство в Манифесте к украинскому народу 3 (16) декабря признало за Украиной право на независимость».

Михайло Сосновський «Україна на міжнародній арені 1945-1965» (стор. 16):

»З політично-пропагандивних міркувань російським більшовикам під проводом Леніна не було догідно вживати пряму агресію проти української держави і її збройно ліквідувати, тим більше, що вони ж самі цю державу формально були визнали і встановили з нею *нормальні дипломатичні взаємини* (підкреслення, — автора).

Тому Ленін доручив був просоветським елементам, які рекрутувалися в основному з місцевої російської етнічної меншости, з додатком невеличкої групки українських комуністів, оформити в противагу Українській Народній Республіці «українську республіку рад» і покликати перший український советський «уряд». Т. зв. І-ий Всеукраїнський з'їзд рад, який «заклав фундамент для побудування Української Радянської Соціалістичної Республіки», відбувся в Харкові, що був окупований у той час російською Червоною армією».

Перший Світовий Конгрес Вільних Українців — «Матеріали...» (стор. 88):

»Перший маніфест до українського народу в Україні й за її межами в ССРСР та в країнах Советського Б'юро».

»Не зважаючи на офіційне визнання УНР, Советська Росія своєю декларацією з 17 грудня 1917 року, почала війну проти України« (підкреслення, — М. М.).

В. Трембіцький «До 40-ліття дипломатичних зносин української держави 1918-1921»:

»Серед визнаvcів «де юре» одною з перших була Советська Росія, в склад якої до 1917 р. входила більшість території України (підкреслення, — М. М.).

Відновлена РСФСР актом з 19 грудня 1917 р., а потім 10 січня 1918 р. на мировій конференції в Бересті визнала була повну суверенність Української держави».

(Стаття у «Віснику», 1958, чч. 4 і 5)

Vasyl Oreletsky "Ukraine's International Treaties and Conventions":

"Russia, Great Britain and France were among the first to recognize the Ukrainian National Republic".

(«The Ukrainian Review», 1956, № 11, p. 66)

"Russian Oppression in Ukraine — Reports and documents" (p. 14-15):

"Following the armistice with the Central Powers, Lenin officially recognized Ukraine as a completely sovereign and independent state on December 17, 1917 in these words:

"We, the Soviet of Peoples Commissars, recognize the Ukrainian National Republic and its right to separate from Russia or to make an agreement with the Russian Republic for federative or other similar mutual relations between them. Everything that touches right and the national independence of the Ukrainian people, we, the Soviet of People's Commissars, accept clearly without limitation and unreservedly".

This was an unequivocal statement".

Олег Семенович Підгайний у своїй дуже цінній історичній праці англійською мовою п. з. «The Formation of the Ukrainian Republic» намагається доказати, що советська Росія вже в 1917 р. визнала незалежність України, подавши ряд різних заяв большевицьких провідників та фактичні відносини між Петроградом і Києвом.

Як визнання Української Народної Республіки мав промовляти факт, що Сталін, Народний комісар у справах національностей, погодився 5 грудня 1917 р. передати Україні прапори, козацькі гармати і булаву, що їх була забрала цариця Катерина II-га. Це також мав бути доказ, що в Росії вже нема поневолених народів.

"The Great-Russian people and revolutionary Petersburg sent the holy gift to free Kiev, with a greeting in the name of fraternity of nations...

Let the fraternal union of the free nations of Russia and the whole world be glorified and be strengthened".

(«The Formation . . .», p. 405)

Не зважаючи на цю заяву, московські большевики не звернули Україні згаданих її національних цінностей. Таким своїм розпорядком вони хотіли тільки здобути собі прихильність українського народу, готуючись до збройної агресії проти Центральної Ради. Одночасно, це мав бути доказ, що большевики організують дійсний «братерський союз» вільних і рівних народів у російській федерації. Отже, українські історичні скарби большевики обіцяли повернути українському народові до Києва з умовою, що й самий Київ буде належати до російської держави.

Подібно поступали большевики супроти поляків. 20-го червня 1918 р. Народний комісар у справах освіти дав розпорядок про

зворот забраного з Польщі майна культури, мистецтва, науки та історичних пам'яток »польському трудящому народові«*.

29-го серпня 1918 р. Рада Народних Комісарів оголосила декрет, яким анулювала договори про розподіли Польщі, укладені царським урядом з урядами Німеччини та Австро-Угорщини**.

В статті 3-ій декрету писалося:

»Все договори и акти, заключенные правительством бывшей российской империи с правительствами Королевства прусского и Австро-венгерской империи, касающиеся разделов Польши, в виду их противоречия принципу самоопределения наций и революционному правосознанию русского народа, признавшего за польским народом неотъемлемное право на самостоятельность и единство, отменяются настоящим бесповоротно«.

Декрет підписав голова РНК В. І. Ленін, заступник комісара закордонних справ Л. Карахан. Він оголошений в »Известиях Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов« (ч. 191) 5 вересня 1918 р.

В той час польська держава ще взагалі не існувала. Як відомо, її проголошено щойно 11 листопада 1918 року.

Серед польських наукових праць не знайдемо навіть спроби вважати згаданий декрет за певну форму визнання незалежної Польщі.

Проф. Олег Підгайний подає і те, що на початку січня 1918 р. РНК в імені советської Росії ще раз визнала незалежність Української Народної Республіки, а рівночасно в той самий час, без жодного висноження, назначила С. Орджонікідзе комісарем для України, людину не обізнану з Україною, вплив і популярність якої рівнялися зеро. Не зважаючи на це, советська Росія все ж визнала Україну на початку січня 1918 р., під час мирових переговорів у Бересті.

“Thus the Soviet of People's Commissars on behalf of Soviet Russia, expressed again its recognition of the independence of the Ukrainian National Republic in early January 1918, inexplicably appointing at the same time a “Commissar” for the Ukraine a certain Ordzhonikidze, a native of Georgia, whose knowledge of the Ukraine, and whose contacts with the Ukraine, were minimal, while his influence and popularity could be described as being nil.

*) 1918 czerwiec 20, Moskwa — Zarządzenie Komisariatu Ludowego do Spraw Oświaty o zwrocie ewakuowanego z Polski mienia kulturalnego, artystycznego, naukowego i historycznego polskiemu ludowi pracującemu.

(»Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich«, t. I, str. 423-424)

**) 1918 r. wrzesień 5, Dekret Rady Komisarzy Ludowych w sprawie anulowania traktatów o rozbiorach Polski, zawartych przez rząd carski z rządami Niemiec i Austro-Węgier.

(»Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich«, t. I, Dok. СХХІІІ, str. 647)

Nevertheless Soviet Russia had again recognized the Ukraine on the eve of the peace conference of Brest-Litovsk, in early January 1918".

(O. S. Pidhajny, «The Formation of the Ukrainian Republic», p. 449)

У протизвару Центральній Раді московські большевики створили 25 грудня 1917 р. в Харкові советський т. зв. український уряд, який дав початок т. зв. УРСР. Тому, що Українська Народна Республіка Третім універсалом Центральної Ради з 20 листопада 1917 р. була оформлена як складова республіка в російській федерації, большевики проклямували «Українську Народну Республіку» з її урядом (Народним Секретаріатом) у Харкові також як федеративну республіку. Аналізуючи їхні ухвали, можна ствердити, що центральні органи російської республіки були одночасно центральними органами федерації. Російська республіка стала федерацією, а Українська республіка — її складовою частиною, *але не на засадах федеративної рівності, а тільки на засадах автономного підпорядкування.*

Доказом цього є призначення Сергія Орджонікідзе надзвичайним комісаром в Україні, для «об'єднання діяльності большевицьких організацій», з дуже широкими, просто диктаторськими повноваженнями. Ось форма цієї повноважності:

19 грудня 1917 р. (1 січня 1918 р.)

Тов. Сергій Орджонікідзе призначається тимчасовим Надзвичайним комісаром Району для об'єднання дій функціонуючих там радянських організацій у всіх галузях їх роботи (військової, продовольної, банкової та ін.). Затверджено.

Ленін вр.

(«Ленін про Україну», стор. 446)

У повноважності, як бачимо, не вживається назви «Українська Народна Республіка», а тільки — «Район» (України). Нема згадки про «уряд» чи «Народний Секретаріат» і «Центральний Виконавчий Комітет Рад України», а сказано тільки про «об'єднання діяльності», що в большевицькому словнику означає «централізувати» чи підпорядковувати на засаді «демократичного централізму».

Натомість Володимир Петрович Затонський, як представник «Української республіки», був прийнятий до Ради НК РСФСР (тоді ще Російської республіки) з «ухвальним голосом» у справах, що стосуються до України і з дорадчим голосом в інших справах.

(З протоколу РНК РСФСР, 9 січня 1918 р., док. ч. 935)

В дійсній федерації рівних республік, представник України повинен мати рішальний голос у всіх справах федерації, а не тільки в питаннях відносно України. Отже бачимо, що московські большевики погодились тимчасово тільки на певного роду автономію «району» України. Якщо б вони «Маніфестом» із 3 (16) грудня 1917 р. були справді визнали незалежність Української Народної Республіки, то напевно для форми т. зв. I-ий Всеукраїнський З'їзд Рад у Харкові проголосив би самостійну советську Українську республіку, як це сталося 16 березня 1918 року на т. зв. II-му Всеукраїнському З'їзді Рад у Катеринославі, коли

↓
України

більшевики — примушені договором із 3 березня 1918 р. та німецькою військовою силою — визнали незалежність Української Народної Республіки.

Деякі історики цілком правильно підкреслюють, що більшевики визнали «Маніфестом» Українську Народну Республіку тільки «для обману світу й політичного баламутства українських народних мас», що й було відоме Генеральному Секретаріатові України. *Коли так, то тим більше не можна вважати акт обману й шахрайства за правий акт визнання незалежності України.*

Реасумуючи подані голоси про «Маніфест», треба ствердити, що з погляду міжнародного права в «Маніфесті» не було жодного визнання незалежності Української Народної Республіки. В той час вона була проклямована тільки як складова республіка російської держави. Нема й визнання між федерацією і її складовою частиною, є тільки договір союзних республік (не менше двох) в утворенні федеративної держави, як третього підмету міжнародного права.

Українські історики подають, що советська Росія визнала Українську Народну Республіку також під час мирових переговорів у Бересті Литовським, коли голова російської делегації Лев Троцький склав 10 січня 1918 р. на пленарному засіданні таку заяву:

«Зважаючи на ноту Генерального Секретаріату Української Народної Республіки, російська делегація заявляє зі свого боку, що вона в повній згоді з принциповим визнанням права кожної нації на самовизначення аж до цілковитого відокремлення, не бачить жодної перешкоди для участі української делегації в мирових переговорах».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 298)

Під час дискусії, у якому характері вважати українську делегацію, Л. Троцький заявив, що його правительтво стоїть на становищі, яке не дозволяє визначати атрибутів і прав іншої делегації народу, що себе самовизначає чи має намір себе самовизначити. Коли мова про границі території, що її має заступати українська делегація, то цю справу треба залишити невирішеною тому, що Українська Республіка є в стані творення (*in Process des Werdens steht*). Він сподівається, що ця справа буде вирішена під час переговорів між російською і українською делегаціями. Визнає українську делегацію за самостійну і цим уважає справу за поладжену.

Коли граф Чернін 12 січня 1918 р. в імені держав Почв'їрного союзу умовно визнав Українську Народну Республіку, відклавши формальне визнання аж до часу складення мирового договору, щоб запобігти можливим непорозумінням Л. Троцький склав додаткову заяву такого змісту:

«Конфлікти, які постали між Російським Правительством і Генеральним Секретаріатом, фактичні основи яких відомі більш-менш усім присутнім, не мали й не мають жодного зв'язку зі справою самоозначення українського народу. Вони постали через

противенства між політикою Совіту Народних Комісарів і Генерального Секретаріату, противенства, які виявилися як на території України, так і поза її межами.

Що торкається самоозначення України, яке фактично відбувається у формі Народної Республіки, то ця справа не може бути причиною конфлікту між обома братніми республіками.

З огляду на те, що на Україні нема жодних окупаційних військ, що політичне життя відбувається там вільно, що там нема ані середньовічних станових органів, які хотіли б представляти країну, ані призначеного зверху позірного міністерства, яке працює в межах, накиннутих йому згори, далі — з огляду на те, що на Україні є всюди вільно вибрані ради робітничих, солдатських і селянських депутатів та що при виборі всіх органів самоврядування додержано основ загального, рівного, безпосереднього виборчого права з таємним голосуванням, — немає і не може бути жодного сумніву, що процес самоозначення України в її географічних межах і в державних формах, які відповідають волі українського народу, знайде своє закінчення.

З огляду на вище сказане і в згоді із заявою, зложеною 10 січня, російська делегація не бачить жодної перешкоди для самостійної участі делегації Генерального Секретаріату в мирових переговорах».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. 1, стор. 299)

Уважати ті заяви Л. Троцького за визнання самостійності Української Народної Республіки з боку советської Росії — не можна ані з правного, ані з історичного погляду.

Берестейські переговори були не менш важливим тереном дипломатичної війни проти самостійності України. Большевики опинились у складних умовах, чинили всі заходи, щоб погодити свої пропагандивні гасла про свободу і рівність усіх народів та їх право на самовизначення, включно аж до утворення самостійних держав, із реальною політикою московсько-большевицького уряду, щоб зберегти цілість російської імперії.

В той час (від 25 грудня 1917 р.) москалі створили другий т. зв. український уряд в Харкові, який діяв на платформі формально федеративного, а в дійсності автономного зв'язку України з Росією. Цей «уряд» навіть не мав секретаріату міжнародних справ. Московські большевики наступали на Україну, зайняли велику частину Лівобережжя, армія Муравйова зближалася до Києва. Правне оформлення Української Народної Республіки було оперте на Третьюму універсалі, на основі якого Україна не відділялась від Росії, а Центральна Рада і Генеральний Секретаріат діяли як суверенна влада України тільки до часу утворення федеративного правительства Росії, себто — тимчасово. В міжнародних відносинах визнання стосується тільки до державних творів, самостійність яких постійна, невідклична й необмежена часом.

В таких політичних обставинах нема жодної підстави вважати заяву Л. Троцького за яку-будь форму визнання Української держави. У своїх заявах він не вжив вислову, що його уряд визнає самостійність Української Народної Республіки та її уряд Генеральний Секретаріат. Його заява, що «російська делегація не бачить жодної перешкоди для самостійної участі делегації Генерального Секретаріату в мирових переговорах» — ще не означала визнання самостійности Української Республіки.

Наприклад. Тому, що членами Ліги Націй могли бути також і півсуверенні чи залежні держави й політичні твори з організованою самоуправою, мировий договір у Версалі підписали Індія, Сирія, Єгипет, хоч у той час ще не були визнаними державами.

По другій світовій війні на Паризькій мировій конференції брали участь самостійні делегації УРСР та БССР, які 10 лютого підписали мирові договори з Болгарією, Італією, Румунією, Угорщиною та Фінляндією, не будши самостійними державами.

На згаданій конференції мали самостійні делегації і підписали мирові договори також Індія, Філіппіни, Сирія і Ливан, які також не були тоді самостійними державами.

Підкреслювання Л. Троцького, що самовизначення України є в «стані творення», що територія Української Народної Республіки ще не узгоджена остаточно з російською делегацією — є доказом невизнання української держави. Після проголошення Третього універсалу, Українська Центральна Рада робила різні заходи, щоб створити небільшевицький центральний уряд російської федерації, про що ми вже писали в попередньому розділі.

В таких обставинах Троцькому було вигідніше визнати українську делегацію за самостійну, яка правно оформила себе в той час як окрема делегація складової республіки Російської федерації, ніж мати її за другу конкурентну делегацію Російської республіки. Поки Центральна Рада не поставила крапки над «і», себто — не проголосила цілковитої незалежності, Троцький міг складати неясні й двозначні заяви, без жодних правних наслідків. Зрештою, він уникав прямих і ясних відповідей.

Його вислови «російська делегація не бачить жодної перешкоди для участі української делегації в мирових переговорах (заява з 10 січня 1918 р.), або «російська делегація не бачить жодної перешкоди для самостійної участі делегації Генерального Секретаріату в мирових переговорах» — ще не означали визнання України самостійною державою. Він уживав їх з пропагандивною метою, мовляв, більшевицька влада визнає принцип свободи кожного народу російської республіки, його права на вільне самовизначення, аж до утворення самостійної держави.

В цьому допомогла йому заява графа Черніна з 12 січня, якою чотири Союзні держави застерегли собі формальне визнання Української Народної Республіки до часу складення мирового

договору. Троцький тільки старався зволікати переговори, щоб большевицький наступ на Україну увінчався здобуттям Києва.

Наскільки це був тільки тактичний маневр Троцького, показує факт, що вже 21 січня 1918 р. він вислав до голови німецької мирової делегації такого листа:

»Пане Міністер!

Надсилаючи при цьому копії одержаної мною заяви делегатів Робітничо-Селянського Уряду Української Республіки В. М. Шах-рая й Є. Г. Медведева та їх мандати, маю честь повідомити Вас, що Російська делегація у повній згоді з неодноразово визнаним нею правом на вільне самовизначення за усіма народами, в тому числі, звичайно, і за народом українським, не бачить ніяких перешкод до участі в мирних переговорах представників Робітничо-Селянського Уряду Української Республіки і, відповідно до висловленого ними бажання, включає їх до складу Російської мирної делегації як уповноважених представників Робітничо-Селянського Уряду Української Республіки. Доводячи про це до Вашого відома, пане Міністер, я прошу Вас прийняти запевнення в цілковитій моїй повазі.

Голова Російської мирної делегації».

(«Українська РСР на міжнародній арені 1917-1923», Док. II, стор. 18)

Троцький намагався звузити чи обмежити компетенції української делегації тільки Україною, а згодом, після успіхів большевицького наступу на Україну, запровадити нове представництво московського лялькового уряду в Харкові.

Коли Центральна Рада проголосила Четвертий універсал, на пленарному засіданні мирової конференції 31 січня 1918 р. Троцький — впровадивши т. зв. харківську делегацію — заявив, що в Україні зайшли вирішальні зміни: більша частина України в руках робітничо-селянського уряду і Україна ввійшла до складу російської федерації. Відповідну заяву подасть представник харківського уряду.

У тій же заяві з 1-го лютого 1918 р. товариш Медведев заперечив право делегації Центральної Ради заступати інтереси українського народу на мировій конференції. Він заявив, що політика укладення мирового договору з окремими частинами Російської Федеративної Республіки неправильна в самій своїй основі, що загальний мир з усіма народностями Росії — зв'язаний спільними економічними, культурними і державно-федеративними інтересами. Медведев закінчив свою заяву так: »Угоди й договори з Київською Радою наберуть чинності й дістануть визнання українського народу лише в разі схвалення і визнання (їх) делегацією Радянської (Російської) Федеративної Республіки, до складу якої входимо».

(«Українська РСР на міжнародній арені 1917-1923», стор. 18-20, док. ч. 12: »Заява представників Радянської України на пленарному засіданні Мирної Конференції в Бресті» 19 січня (1 лютого) 1918 р.)

Л. Троцький до заяви Медведева додав, що — згідно з його ранішою заявою — всі конфлікти, які виникли між Київською

Радою і ними, не можуть мати впливу на те, що ми Україну визнаємо, як незалежну державу.

Не можна змішувати визнання самостійності і незалежності держави з визнанням того чи іншого уряду.

Ніхто не заперечував незалежності Російської республіки, хоч багато держав не визнавали уряду Народних Комісарів.

Тим часом процес самовизначення України ще й далі не прибрав остаточної форм, доказом чого є те, що представники Почвірного союзу «негайне визнання незалежності України відкинули і остаточно рішення в тій справі застерегли собі до часу укладення і підписання мирового договору».

(«Ereignisse in der Ukraine 1914-1922», Band II, S. 199-201, Dok. 240)

Троцький заявив також, що на Третньому З'їзді Советів проголошено Російську Федеративну Республіку, до складу якої ввійшла і Українська Республіка.

Пригадав, що ще немає остаточно визначеної території України і границь із російською республікою, а доки не визначено докладно меж України, доти не можливе порозуміння між Центральною Радою і державами Почвірного союзу. В Україні ведеться боротьба між двома організаціями (урядами) за владу, але це не може мати вирішального юридичного значення.

Доки делегація Центральної Ради має свої уповноваження, він (Троцький) не підносить жодного закиду проти її самостійної участі в переговорах. Але тепер, взявши до уваги факт, що до російської делегації вступили представники Українського Виконавчого Комітету (харківського уряду), він мусить з подвійною енергією повторити, що будуть визнані лиш такі договори з Київською Радою, які будуть визнані і російською делегацією.

Троцький заявив, що конфлікти між Центральною Радою і російським урядом не мають жодного впливу на визнання російською делегацією незалежності України. Але не можна змішувати визнання самостійності і незалежності якоїсь держави із визнанням того чи іншого уряду. Обидва твердження — правильні, якщо обидва уряди стоять на платформі формальної самостійності і незалежності даної держави.

В нашому випадку Центральна Рада після проголошення Четвертого універсалу стояла на позиціях повної самостійності України. А т. зв. Український Виконавчий Комітет у Харкові стояв на позиціях формально федералізму, а в дійсності автономізму в Російській Федеративній Республіці, в якій Україна не мала жодних міжнародних прав. Навіть її уряд (Народний Секретаріят УВК) не мав секретаріату закордонних справ, себто — большевицька Україна в той час не була державою в понятті міжнародного права.

Тому заперечування прав Центральній Раді заступати Українську Народну Республіку і домагання визнати це право тільки

за большевицьким урядом у Харкові — були фактично заперечуванням самостійности й незалежности України.

Щойно Берестейським договором із 3 березня 1918 р. советська Росія зобов'язалася:

а) укласти мир з Українською Народною Республікою (Центральною Радою);

б) звільнити Україну без зволікання від російських військ і червоної гвардії;

в) припинити всяку офіційну, або підтримувану офіційними органами, агітацію чи пропаганду проти союзних урядів та їх державних і військових установ, а також в окупованих Центральними державами областях.

Такими зобов'язаннями московські большевики посередньо визнали незалежність Української Народної Республіки. Договір був ратифікований 14 березня 1918 р. на Надзвичайному Всеросійському З'їзді Советів.

Щоб і тих зобов'язань не виконати, московські большевики 16-20 березня 1918 р. в Катеринославі скликали т. зв. II-ий Всеукраїнський З'їзд Рад, який у резолюції «по поточному моменту, з висловленням упевненості в тому, що федеративні зв'язки між Радянською Україною і РСФСР знову будуть відновлені», 18 березня проголосив, що Україна припиняє федеративний зв'язок з Російською федерацією і стає самостійною. Тому, що на території України існували обласні советські об'єднання (Донецько-Криворізька Республіка, Одеська Советська Республіка, Миколаївська Повітова Соціалістична Трудова Комуна та інші), вони стали автономними одиницями в рамках «Української Федерації». Офіційно большевицьку Україну названо «Українська Советська Федеративна Республіка», хоч звали її також і «Українською Робітничо-Селянською Республікою».

Берестейський мир московські большевики потрактували тільки як передишку, потрібну їм для закріплення своїх позицій. Це бачимо в «Наказі Центрального Виконавчого Комітету Рад України про Берестейський мир Української делегації на IV Всеросійський з'їзд Рад», з 8 березня 1918 р.:

»Центральний Виконавчий Комітет Рад України доручає своїм делегатам перед лицем загальнофедеративного з'їзду і всього світу виступити із заявою, що трудящі маси України завжди розглядали Українську Народну Республіку як Радянську республіку, зв'язану із загальноросійською робітничо-селянською республікою федеративними узами, що коли ратифікація договору Російської Федерації з Австро-Німеччиною формально розриває федеративний зв'язок Федерації з Україною і Українська Народна Республіка стає самостійною республікою, то внутрішнє життя радянських республік залишається в повній силі, і ЦВК Рад України від імені всіх трудящих України, яких він представляє, висловлює цілковиту впевненість, що дальшою боротьбою проле-

таріяту України та в усіх країнах уже найближчим часом відновиться федеративний зв'язок і всі Ради республіки з'єднаються в єдину світову соціалістичну федерацію».

(«Українська РСР на міжнародній арені», стор. 32)

Уряд большевицької «самостійної України» відмовився визнати Берестейський договір із 9 лютого 1918 р., що підкреслене в «Деклярації ЦВК Рад України і делегатів радянських організацій України на IV Надзвичайному Всеросійському З'їзді Советів (Рад)» з 16 березня 1918 р.:

«... Враховуючи ці обставини, що уряд Української Радянської Республіки, дізнавшись про рішення Ради Народних Комісарів Російської Федерації підписати ультиматум австро-німецької коаліції, *готовий був ратифікувати умови миру, укладеного від імені України Центральною Радою*, тоді вже поваленою повстанням українських селян і робітників, *при умові невтручання центральних держав у наші внутрішні справи, в наші відносини із загальноросійською федерацією*.

Австро-німецькі імперіялісти не бажали прийняти мирну делегацію Радянської України. Вони не бажали навіть скористатися *можливістю зробити дійсним фіктивний, покищо, мирний договір, який, правда, не такий безсоромно грабіжницький, як договір, подиктований ними Російській Федерації, але все ж для них вигідний, а головне, такий, що забезпечує австро-німців так потрібним їм хлібом*».

(«Українська РСР на міжнародній арені», док. 26, стор. 32-36)

Успішний наступ німецьких військ примусив московських большевиків зліквідувати т. зв. уряд «Української Советської Федеративної Республіки». На большевицькій конференції в Таганрозі 18 квітня 1918 р. ухвалою про розв'язання ЦВК Рад України і Народного Секретаріату закінчила своє існування перша «самостійна Советська Українська Республіка».

Стаття IV-та Берестейського договору з Росією, з 3-го березня 1918 р., постановляла:

«Росія зобов'язується негайно скласти мир з Українською Народною Республікою і визнати мировий договір між цією державою та державами Почвірного союзу. Територія України негайно очищується від російського війська та російської червоної гвардії.

Росія припиняє всяку агітацію і пропаганду проти правительства та урядових установ Української Народної Республіки».

Згідно з цією постановою, Рада Міністрів Української Народної Республіки 30 березня 1918 р. запропонувала Раді Народних Комісарів розпочати мирові переговори в справі складення мирового договору між обома державами. Рада Народних Комісарів у Москві погодилася, запропонувавши відбувати переговори в Смоленську. З українського боку запропоновано місто Курськ. Під час цієї переписки в Україні

відбувся державний переворот. Московсько-більшевицька делегація, не ждавши на остаточне узгодження, 10 травня 1918 р. із своїми «дорадниками і експертами» прибула до Києва, де й розпочато 23 травня мирові переговори.

Правним документом із тих переговорів був прелімінарний договір, укладений і підписаний 12 червня 1918 р. на час ведення мирових переговорів. Згаданим договором советська Росія безпосередньо визнала Україну, як незалежну державу. Про це говорить уже вступ до договору:

»Договір, зроблений між Російською Соціалістичною Федеративною Республікою і Українською Державою дня 12 червня 1918 року в городі Києві.

Уповноважені представники правительства Російської Соціалістичної Федеративної Советської Республіки Християн Юрієвич Раковський і Дмитро Захарієвич Мануїльський з одного боку і Української Держави голова української мирової делегації генеральний суддя Сергій Павлович Шелухин, заступник голови делегації державний секретар Ігор Олександрович Кістяковський, члени делегації Христофор Антонович Барановський, Платон Константинович Линниченко, інженер Платон Олександрович Свіцин, полковник Олександр Володимирович Сливинський і професор Оттон Оттонович Ейхельман — з другого боку, зібравшись у городі Києві для зроблення між названими двома незалежними державами договору про мир 12 червня 1918 р. на час ведення мирових переговорів, установили між собою й прийняли оці тимчасові, але необов'язуючі для договору про мир умови.

Далі йдуть постанови: про припинення воєнних дій на фронтах; обов'язна евакуація громадян — москалів до Росії, а українців на Україну, та перевіз їх особистого майна; обмін консульськими представництвами — Україна заснувала два генеральні консульства в Москві й Петрограді та 19 консульств у Курську, Тулі, Воронежі, Пезі, Рибинську, Казані, Саратові, Самарі, Царицині, Астрахані, Баку, Архангельську, Томську, Омську, Тобольську, Владивостоці, Миколаєві на Амурі, Харбіні і Ташкенті; встановлення пасажирського руху та поштово-телеграфічного зв'язку; опрацювання комісією постанов про товарообмін.

(Текст договору поданий в «Історії України» Д. Дорошенка, том II, стор. 165-168)

Договір виготовлено в двох оригінальних текстах українською та російською мовами. Переговори також відбулися двома мовами. Большевики грали на проволоку і, остаточно, 7 жовтня Раковський виїхав до Москви по інструкції. 3-го листопада Д. Мануїльський дістав наказ виїхати з усім персоналом до Москви, що було фактичним зірванням взаємин між Україною і советською Росією. Поїзд Мануїльського затримано на кордоні, аж доки не приїхав спеціальний поїзд із персоналом усіх українських консульств у Росії.

Визнання Української держави, задокументоване згаданим вище договором, можна окреслити як визнання де факто. Визнання де юре могло прийти щойно з підписанням мирового договору, що не сталося.

Кожне визнання — невідкличне, його не можна скасувати, натомість можна зірвати дипломатичні зв'язки або військовою силою зліквідувати вже визнану державу. Так вчинили московські большевики. Зірвали переговори з Україною 3 листопада 1918 р., два дні по капітуляції Німеччини. 13-го листопада 1918 р. ВЦК РСФСР видав «Постанову про анулювання Бресть-Литовського договору», в якій говорилось:

»Всеросійський ВЦК цим урочисто заявляє, що умови миру з Німеччиною, підписані в Бресті 3 березня 1918 р., втратили чинність і значення. Брест-Литовський договір (як і додаткова угода, підписана в Берліні 27 серпня 1918 і ратифікована ВЦК 6-го вересня 1918 р.) в цілому і в усіх пунктах оголошується знищеним.

Всі включені до Брест-Литовського договору зобов'язання щодо виплати контрибуції або уступки території та областей оголошуються недійсними«.

(Витяг з постанови «Українська РСР на міжнародній арені», стор. 48-49)

В «Известиях Всероссийского Центрального Исполн. Комитета» з 24 грудня 1918 р. надруковано такий документ (в перекладі на українську мову):

»Всім установам РСФСР Республіки. Циркулярно. Постанова Народного Комісаріату в закордонних справах.

Тому, що після анулювання Берестейського мирового договору советське правительство Російської Республіки не визнає України за самостійну державу, Народний Комісаріат Закордонних Справ пропонує усім установам РСФСР Республіки строчно покасувати всі постанови, що стосуються до колишніх українських громадян і вважати всі документи, видані українською владою, недійсними.

З днем оголошення цієї постанови, всім особам і установам, що заступають інтереси колишньої Української держави в межах РСФСР Республіки, пропонується негайно припинити свою діяльність і зняти з помешкань, які вони займають, вивіски та оголошення, що свідчили про їхню діяльність, як установ і урядових осіб колишньої Української держави.

Заступник Народного Комісара Закордонних Справ

Л. Кархан«.

(П. Христюк: «Українська Революція», т. IV, стор. 32)

Ця постанова не тільки підтверджувала зірвання дипломатичних зв'язків між обидвома державами, а й була документацією, що Рада Народних Комісарів РСФСР стала на шлях цілковитої ліквідації української державності збройною силою.

Виявилось також, що переговори, що їх вела Директорія УНР з большевиками на початку 1919 р., були недоцільні й жодної користі українській справі не принесли.

(Далі буде)

Микола МЕЛЬНИК

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА 1917-1920 РОКІВ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

(4)

УКРАЇНА І ПОЛЬЩА

Так зване Конгресове Королівство Польське не було державою в понятті політичного і міжнародного права. Як наслідок успішних дій німецької армії на східньому фронті, всі польські землі (т. зв. Конгресове Королівство) опинились під німецькою і, частинно, австрійською окупацією. Щоб здобути собі прихильність польської людности, а головно зреалізувати побір рекрутів, цісарі (німецький і австро-угорський) маніфестами з 5 листопада 1916 р. проклямували Польське Королівство — «вільну й щасливу польську державу», як підкреслено в маніфестах*.

З тим маніфестом губернатор у Варшаві Беселер передав частину адміністрації (внутрішні справи, фінанси, прохарчування, освіта і т. п.) Раді Регенційній. Маніфестом не визначено території Польського Королівства, а на домагання поляків, щоб залучити до нього всі польські землі, німецький канцлер Бетманн-Гольвег заявив, що ця справа буде полагоджена аж по війні**.

Ще перед маніфестацією, яка з цього приводу відбулася у Варшаві 1 грудня 1916 р., змінено назву з «Okkupationsgebiet» на «Verwaltungsgebiet Polen».

На реалізацію маніфесту з 5 листопада 1916 р. треба було чекати майже рік і щойно на основі цісарських рескриптів із 12 вересня 1917 р. постала Регенційна Рада (кн. Здзіслав Любомірські, архиєп. Александер Каковські і гр. Юзеф Островські), заприсяжена 15 жовтня 1917 року.

*) "Nowe Królestwo znajdzie w łączności z oubu sprzymierzonymi mocarstwami rękomię, potrzebną do swobodnego sił swych rozwoju — we własnej armii nadal żyć będą pełne sławy tradycje wojska polskiego dawniejszych czasów i pamięć walecznych polskich towarzyszy broni w wielkiej wojnie obecnej.

Wielkie, od zachodu z Królestwem Polskim sąsiadujące, mocarstwa z radością ujrzą u swych granic wschodnich wskrzeszenie i rozkwit wolnego, szczęśliwego, z własnym narodowym życiem cieszącego się państwa".

(W. Pobóg-Malinowski: »Najnowsza polityczna historia Polski«, t. II, st. 80)

**) "Bethmann-Hollweg stwierdzał tylko, że "dopóki wre walka, ogarniająca wszystkie dziedziny życia, ani granice państwa nie mogą być określone, ani samo państwo ostatecznie ukonstytuowane"; dopiero w czasie pokoju może być to dzieło w pełni ukończone..."

(Там же, стор. 80)

Тоді ж утворено уряд Кухаржевського, затвердження якого належало до окупаційної влади. Рада Регенційна не мала права укласти міжнародних угод і вислати за кордон своїх дипломатичних представників. В уряді Кухаржевського навіть не було міністерства закордонних справ. Щойно в другому уряді, Стечковського, який прийшов на зміну після складення Україною Берестейського договору (квітень 1918), встановлено політичний департамент із Я. Радзівіллом на чолі, до якого належали справи представництва Ради Регенційної у Берліні та Відні. В останньому уряді Ради Регенційної вже було міністерство закордонних справ, очолюване проф. Станіславом Гломбінським (від 23 жовтня 1918 р.).

Цього твору самі польські правники та знавці міжнародного права не вважають за польську державу тому, що:

- 1) це був твір окупантів, а не польського народу;
- 2) так зв. королівство не мало означеної території, ані навіть кордонів із боку Австро-Угорщини чи Німеччини;
- 3) Рада Регенційна не мала суверенної влади, бо вся влада належала до німецького губернатора Беселера і всі постанови польського уряду вимагали затвердження.

Варто звернути увагу на визначення західньої границі України в Берестейським договорі з 9 лютого 1918 року.

Ст. II. Між Українською Народною Республікою з одної і Австро-Угорщиною з другої сторони, оскільки ті дві держави граничитимуть із собою, будуть ті границі, які існували між Австро-Угорською монархією і Росією перед вибухом війни.

2) Далі на північ ітиме границя Української Народної Республіки, починаючи від Тарногороду, загально по лінії Білгорай—Щебрешин—Красностав—Пугачів—Радзин—Межиріччя—Сарнаки—Мельник—Високо-Литовське—Кам'янець—Литовський—Пружани—Вигонівське Озеро.

Якщо б Польське ^АКоролівство було визнане за державу, то ця постанова повинна звучати подібно до першого уступу, а саме: Далі границя між УНР і Королівством польським буде . . .

Під час мирових переговорів у Бересті Литовському Троцький домагався залучити до них і польську делегацію, німецький міністер закордонних справ Ришард фон Кюльман відповів, що учасниками переговорів можуть бути тільки делегації держав, Польське королівство не є державою, бо не має короля (себто суверена), ані королівства (себто визначеної території).

Законом з 19 жовтня 1918 р. гетьманський уряд України заснував дипломатичне представництво в Польщі (правильно повинно бути в Королівстві Польським)¹. Цей закон прихильно прийняла Рада Регенційна Польського королівства і вже 26 жовтня вислала свого диплома-

¹) »Державний Вісник«, 1918, ч. 62; в »Історії України« Д. Дорошенка, т. II, стор. 150.

тичного представника Станіслава Ваньковича як надзвичайного посла і міністра-повновласника з такою акредитивною грамотою:

Rada Regencyjna Królestwa Polskiego.

Jaśnie Wielmożnemu Panu Hetmanowi Wszech Ukrainy.

Jaśnie Wielmożny Panie Hetmanie, Dostojny Przyjacielu. W dążeniu, ażeby conajrychlej stosunki Państwa Polskiego z Wielką Dzierżawą Ukraińską nawiązane być mogły, a w nadziei, iż dwa wielkie narody — pracy dla dobra ludności oddane — w pokoju i przyjaźni żyć będą, uznaliśmy za dobre uwierzytelnić Pana Stanisława Wańkowicza, jako посла nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego przy Waszej Jaśnie Wielmożności. Doświadczenie i zalety, które посла Naszego nadzwyczajnego wyróżniają, uprawnia nadzieję, iż Wasza Jaśnie Wielmożność obdarzyć go raczy zaufaniem zupełnym.

Prosimy Waszą Jaśnie Wielmożność, iżby wiarę zupełną dać raczyłeś wszystkim oświadczeniom, które, w imieniu Naszem, Pan Stanisław Wańkowicz czynić będzie, a w szczególności gdy o niezmiennych uczuciach szacunku Naszego i niezmiennej przyjaźni łącząc błagamy Boga, ażeby myśl Waszą Jaśnie Wielmożność, miał w swej świętej a wszechmocnej opiece.

Dano na zamku Królewskim w Warszawie, dnia 26 października 1918.

*Alexander Kakowski, Józef Ostrowski, Zdzisław Lubomirski,
Minister Spraw Zagranicznych — Janusz Radziwiłł²*

Як ми вже подали вище, 23 жовтня 1918 р. зформувався новий уряд Ради Регенційної з прем'єром Юзефом Свєржинським на чолі. Міністром закордонних справ став проф. Станіслав Гломбінський.

Акредитивну грамоту, датовану 26 жовтнем 1918 р., підписав міністер політичних справ (закордонних справ) Януш Радзівілл із попереднього уряду. Можна думати, що новий міністер ще не перебрав урядування.

Український уряд головою місії до Варшави призначив радника міністерства Олександра Карпінського, але через розвиток подій в Україні він не вийшов до Варшави. О. Карпінський мав бути дипломатичним представником другого ступеня (розряду), себто — міністром-резидентом або повіреним у справах.

Згідно із законом з 14 червня 1918 р., дипломатичних представників розподіляли на: послів 1-го розряду (посланник і уповноважений міністер), яких вислано тільки до чотирьох держав Згоди, та на висланників 2-го розряду (міністер-резидент або по-

² Текст акредитивної грамоти Регенційної Ради був поміщений у «Літописі української революції» О. Доценка; в ньому виправлено такі помилки, як — наприклад — те, що Януш Радзівілл був міністром закордонних справ, а не внутрішніх. Див. «Історія України» Д. Дорошенка, т. II, стор. 145.

вірених у справах), яких вислано до Румунії, Швейцарії, Фінляндії, а вкінці рішено вислати до Варшави.

Сама форма акредитивної грамоти й названня п. С. Ваньковича послом надзвичайним та міністром уповноваженим (себто послом 1-го розряду) спричинила те, що деякі українські публіцисти добачають у тій події вже визнання де факто, а навіть визнання де юре.

В. Трембіцький у статті «До 40-ліття дипломатичних зносин української держави 1918-1921» добачує в тому обміні представниками визнання де юре.

(«Вісник», 1958 р., ч. 4 і 5)

В. Галайчук і М. Маркусь у статті «Міжнародно-правний статус України» цей обмін послами між Радою Регенційною КП і Україною уважають за обопільне визнання де факто.

(«Енциклопедія Українознавства», словникова частина, т. 4, стор. 1571-1573)

Обидва погляди помилкові. Всяке визнання можливе тільки між державами, які існують правно. В даному випадку тільки Україна існувала правно, як держава і повноправний підмет міжнародного права. З цієї причини Україна не могла визнати державою в міжнародно-правному значенні Королівство Польське, себто твір, який державою не був. Також неіснуючий підмет міжнародного права не міг визнавати існуючої держави.

Польську державу проголошено 11-го листопада 1918 р. («Dzień Niepodległości»), щойно тоді її визнали Альянти та інші.

Наприклад, Франція визнала незалежність Польщі 15 січня 1919 р., Німеччина — вже в листопаді 1918 р., виславши до Варшави посла Кесслера.

Де юре самостійність Польщі була підтверджена щойно підписанням мирового трактату у Версалі 29 червня 1919 р.

Тут треба вяснити, яку мету мав український уряд, нав'язуючи т. зв. дипломатичні зносини з Регенційною Радою, бож вистачало вислати до Варшави дипломатичного агента, як неофіційного представника. Таке передчасне вислання дипломатичного представника було, мабуть, виявом прихильності і бажання українського уряду, щоб постала польська держава. Отже, рішення уряду України можна назвати певною формою політичної інтервенції у користь польської держави. Проф. Д. Дорошенко, тодішній міністер гетьманського уряду, дає таку характеристику Польського королівства:

«Спеціально щодо тих територій, до яких мала претенсії Польща, себто до Холмщини й Галичини, то про них доводилось пертракувати, покищо, не безпосередньо з Польщею, а з Австро-Угорщиною: сама Польща в 1918 році була ще в такому стані, що грала лиш пасивну роллю. Вона, одначе, зав'язала зносини з Україною, вислала до Києва свого дипломатичного представника й мала дістати навзаєм представника України, але свої претенсії

мусіла обстоювати не безпосередньо, а через австро-угорське правительство».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 144-145)

З боку поляків не було виявів приязні до Української держави. Рада Регенційна перша почала акцію проти Берестейського миру, проти його реалізації. Прикриваючись нейтральністю, вона повела акцію в австро-угорському уряді проти поділу Галичини й утворення із східньої Галичини й Буковини окремого коронного краю, проти західніх границь Української держави та проти ратифікації Берестейського договору Австрією. На польських теренах організувала сили, спрямовані проти України; до тих сил треба зарахувати постання Польської Військової Організації та «Стражи Кресової». Для поляків Україна, як самостійна держава, не була бажана, бо Україна зі сходу — говори́ли поляки — створила б «німецький мішок», у якому відроджена Польща мала задущитися. В час висилки посла Ваньковича до Києва, було вже відомо, що Німеччина війну програла. Вище названі польські організації були в повному поготівлі, щоб у найвідповідніший момент насамперед окупувати «спірні терени» — Холмщину й Підляшшя. Це й сталося у перших двох тижнях протигетьманського повстання.

До правних актів між Україною (Директорією Української Народної Республіки) та Польщею, які мали б міжнародне значення, треба зарахувати «Угоду між урядом Річпосполитої Польської та урядом С. Петлюри» з 21 квітня 1920 р., а яку в історичній публіцистиці називають «Політичною конвенцією» або «Варшавським договором».

Інтегральною частиною тієї «угоди» була також «Військова конвенція між представниками міністерства військових справ та урядом С. Петлюри у справі офензиви проти Советської України» з 24 квітня 1920 року. Була ще передбачена «Тимчасова умова господарська між польським урядом і урядом С. Петлюри», вже готова, але не підписана з причини несподіваного відступу польської армії з України (наступ Тухачевського).

«Варшавська угода» — наслідок різних місій Директорії УНР, переговорів у справі демаркаційної лінії між українською та польською арміями, перемир'я із тимчасовою границею на річці Збруч; врешті укладення нібито союзу за ціну відречення від східньої Галичини, себто ЗУНР, з якою Директорія мала договір про злуку обидвох українських республік.

(Вступний договір про злуку у Хвастові 1 грудня 1918 р., ухвала Української Національної Ради в Станиславові із 3 січня 1919 р. та ухвала Директорії УНР 19 січня 1919 р., якими затверджено вступний договір у Хвастові.

Урочисте проголошення Акту Злуки обидвох держав у Києві 22 січня 1919 р. та затвердження тієї злуки Трудовим Конгресом 28 січня 1919 р.).

В січні 1919 року Директорія УНР вислала до Варшави місію під проводом Олександра Карпинського та В. Прокоповича, а з

ними і поляка Закржевського (Клима Павлюка), але місія навіть не добилася зустрічі з Ю. Пілсудським.

У березні 1919 р. Директорія вислала до Варшави Бориса Кудриновського, який — мавши «якісь повновласті» — підписав 16 травня відречення від земель східньої Галичини.

В той самий час Ю. Пілсудський вислав до С. Петлюри свого довіреного агента Заглобу-Мазуркевича і тоді усталено демаркаційну лінію на річці Збруч, яку підтверджено перемир'ям із 1 вересня 1919 р.

2-го грудня 1919 р. у Варшаві відбулася нарада політичних діячів, скликана дипломатичною місією УНР (А. Лівичким), яка — не зважаючи на протест галичан — схвалила постанову зректися східньої Галичини на користь поляків.

9-го грудня 1919 р. відбулася зустріч С. Петлюри з Ю. Пілсудським. Поляки прийняли постанови українців до простудіювання і 8 березня 1920 р. відновили переговори, що закінчилися підписанням угоди 21 квітня 1920 року.

Серед поляків зродилася амбіція «відбудувати» Польщу в кордонах з-перед 1772 р., а переговори з українцями мали бути тільки середниками до досягнення мети.

Варшавський договір підписали міністри закордонних справ обидвох держав, від УНР — Андрій Лівичкий, а від РПП — Ян Домбський, 21 квітня 1920 р. (точно о год. 1,40 хвилин, 22. IV. 1920 р.). Сама форма того договору, чи «конвенція», понижує Україну, про що свідчать такі постанови:

Ст. I. «Визнаючи право України на незалежне державне існування на території у межах на північ, схід і південь, які ці межі будуть визначені договорами Української Народної Республіки з її пограничними з тих сторін сусідами, Річпосполита Польська визнає Директорію Незалежної Української Народної Республіки, на чолі з Головним отаманом п. Симоном Петлюрою, за верховну владу Української Народної Республіки».

На початку цієї I-ої статті повинно бути: «Визнаючи Україну незалежною і самостійною державою», як це бачимо в інших договорах, наприклад в «Умовах перемир'я, запропонованих Польщі в Мінську 17 серпня 1920 р.»:

«I. РСФСР і УРСР беззастережно визнають незалежність і самостійність Польської республіки і урочисто підтверджують безумовне право польського народу влаштувати своє життя і встановлювати форму влади за своїм розсудом».

(«Українська РСР на міжнародній арені», стор. 181, док. 125)

Коли Україна була правно визнана на міжнародній арені Берестейським договором 9 лютого 1918 р., то Польща щойно 11 листопада 1918 р. проклямувала свою незалежність. Часи існування

Польського королівства і Ради Регенційної поляки не визнають за існування польської держави, тільки за німецьку окупацію.

В ст. 1-ій сказано: «Річпосполита Польська визнає Директорію Незалежної Української Народної Республіки, на чолі з Головним отаманом С. Петлюрою, за верховну владу УНР». Такої стилізації не бачимо ніде в міжнародних договорах, щоб фізичні особи визнавати за верховну владу.

Держави виступають як особи правні, а їхні уряди та голови можуть мінятися. Навіть зміни устрою держави (напр., з монархії на республіку) не мають жодного значення, хіба куртуазійного характеру.

Якщо до умови вставлено ім'я Головного отамана Симона Петлюри, то це могло мати такі причини:

- а) Пов'язати умову з особою С. Петлюри, щоб зробити її не дійсною, коли ця особа перестане існувати (помре або буде знищена).

Проф. Роман Дибовскі в книзі «Poland» називає цю умову «конвенцією, складеною з отаманом військ українських п. Симоном Петлюрою». Пілсудський намагався відгородити Польщу від Росії рядом буфорних державок, а одною з них мала стати УНР.

- б) Прагнення Симона Петлюри залегалізувати себе як голову держави, а не тільки як члена Директорії.

Ст. 2-га визначала кордони між РПП і УНР, які йшли річкою Збруч на північ, вздовж між Австро-Угорщиною і Росією до Вишгороду, далі через Кремінецькі узгір'я по лінії на схід від Здолбунова і адміністративним кордоном колишньої Мінської губернії до ріки Прип'яті й т. д.

Ця стаття протилежна до ст. 2-ої Берестейського договору, яка визначала державні кордони між Польщею і Україною на етнографічних засадах.

В ноті лорда Керзона (Lord Curzon) з 11 липня 1920 р. визначено східні границі Польщі згідно, приблизно, з постановами Берестейського договору.

В «Умовах перемир'я у Мінську» з 17 серпня 1920 р. в ст. 3-ій визначено таку східню границю Польщі:

«Остаточний кордон Польської республіки в основному збігається з лінією, наміченою в ноті лорда Керзона від 11 липня, з відхиленням на користь Польської Республіки на схід у районі Белостока і Холма».

(«УРСР на міжнародній арені», стор. 181, док. 125)

У ст. 3-ій: «Уряд польський признає Україні територію на схід від кордону, зазначеного в арт. 2-ім цієї умови, до кордонів Польщі 1772 р. («передрозборових»), які Польща вже посідає або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним».

Згідно з цією постановою, територія УНР мала охоплювати простір на схід від Збруча до східніх кордонів із 1772 р., до

Дніпра, за виїмком околиць Києва, які — згідно з Андрусівським мировим договором 1667 р. — належали до Росії.

Тому в травні 1920 р. поляки, здобувши Київ, скидали українські прапори, заступаючи їх польськими.

Під час переговорів заступник міністра закордонних справ Залеський заявив:

«І сьогодні ми поставили справу так, що за певні поступки з боку України, Польща віддає Україні свої землі до границь 1772 р. Однак від Росії ми не зобов'язані жадати границь 1772 р., що робимо лише в інтересі українським».

(О. Доценко: «Літопис Української Революції», т. II, кн. 5, стор. 249)

У ст. 5-ій: «Права національно-культурні, які уряд УНР забезпечить громадянам польської національності на території УНР, будуть неменшою мірою забезпечені громадянам національності української в межах РПП, і навідворот».

У польським тексті, який у випадку сумніву мав бути законотвірним, ця стаття звучала так:

“Prawa narodowo-kulturalne, jakie Rząd Polski zabezpieczy obywatelom narodowości ukraińskiej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, będą nie w mniejszym stopniu zabezpieczone obywatelom narodowości polskiej w granicach Ukraińskiej Republiki Ludowej i odwrotnie”.

(Dokumenty i materiały . . . , t. II, st. 745-747)

Так права біля 150 тисяч поляків, розсіяних на Правобережній Україні, мали бути такі самі, як права понад 9 мільйонів українців, що заселявали суцільну українську етнографічну територію (162,000 кв. км) у межах Польської держави.

Український уряд не подбав і про якусь автономію для західно-українських земель, хоч про автономію згадує навіть Рада Амбасадорів, признавши Східню Галичину Польщі 15 березня 1923 р.

Згідно з «Військовою конвенцією» з 24 квітня 1920 р., Річпосполита Польська зобов'язалася допомогти українській армії здобути від Росії територію, визнану в ст. 3-ій, та озброїти 3 дивізії українського війська.

Зате армію УНР підпорядковано польському командуванню. Уряд УНР мав забезпечити польській армії постачання та проводити реквізицію харчів за двомовним поквитуванням. Шляхи сполучення в Україні залишалися під начальною командою польського війська, як і персональна обсада залізниць. Час евакуації польських військ з України відкладено до пізнішого вирішення. Военна здобич, за виїмком панцерних поїздів, мала стати власністю української держави.

Обидві умови мали зберігатися в таємниці.

Згідно з проектом «Економічної конвенції», уряд УНР дозволяв рух польських поїздів на залізничних лініях України. Вони мали мати власні склади палива, смарів, складових частин та польську обслугову. Деякі лінії уряд УНР видержавлював на 99 літ та давав концесії на побудову лінії з Криворізького басейну до Чорного

моря, видержавлював копальні залізної руди та віддавав експлуатацію фосфоритів на Поділлі. Польща мала одержати в пристанях Херсону і Миколаєва вільні транзитові зони для польського експорту й імпорту. З тою метою обидва уряди мали почати будову водного шляху Висла—Дніпро.

Варшавська угода, або «Політична конвенція», з 21 квітня 1920 р. має характер міжнародної умови, бо її підписали міністри закордонних справ обидвох держав, а від них не вимагається спеціальних уповноважень. Вона не була мировим трактатом, для мирових трактатів у засаді нема клявзулі *таємниці*. Мирові трактати передбачають нав'язання дипломатичних відносин і вимагають ратифікації. У згаданій конвенції бракувало урочистої форми та обопільного визнання між обома державами.

Все ж, не залежно від того, що Головний отаман С. Петлюра укладав конвенцію всупереч постановам Конституції УНР із 28 січня 1919 р. і без відома інших членів Директорії УНР, вона (ця конвенція) не втратила міжнародно-правного значення. «Військову конвенцію» з 24 квітня 1920 р. можна назвати тільки ресортовою умовою (з військовими фахівцями) і такою самою ресортовою умовою мала бути й «Економічна конвенція».

Наслідком Варшавської угоди було те, що Польща визнала формально Українську Народну Республіку, але це визнання мало характер тимчасовий, себто — *визнання де факто*, яке діє так довго, як дані уряди виконують суверенну владу хоч би на частині своєї державної території.

Варшавським договором (конвенцією) Польща зискала:

- а) легалізацію урядом УНР приналежності до Польщі західно-українських земель;
- б) союзника (армію УНР) у війні з большевиками;
- в) роздвоєння між урядами ЗУНР і УНР;
- г) військові й економічні впливи аж до Дніпра;
- ґ) використання польсько-українського кордону із ст. 2-ої у майбутніх переговорах із большевиками.

Тоді діяв ще уряд ЗУНР, який навіть переговорював з представниками Антанти, тому беззастережне відступлення Польщі західних українських земель було ножем у спину оборонцям самостійності ЗУНР.

Коли порівняємо переговори в Бересті, то й Центральна Рада була в невідрадній ситуації, все ж українська делегація використала тоді всі політичні можливості, себто — стояла на висоті свого завдання.

Незрозумілим залишається факт, чому українська делегація не добилася від Польщі бодай автономії для західно-українських земель, коли три місяці пізніше, під час конференції в Спа, міністер закордонних справ Ст. Грабські сам зрікся претенсій до

східної Галичини. Він особисто заявив тоді українському представникові у Варшаві Ст. Витвицькому, що польський уряд схвалив постанову про визнання галицької державности, із застереженням федерації з Польщею.

Берестейський договір висунув Україну як суверенну державу на міжнародному форумі та встановив кордони між колишньою Польщею і Україною на етнографічному принципі. Варшавський договір (конвенція) творив обкросну державку (півсуверенного характеру) та визначував нові імперіялістичні східні кордони Польщі на лінії Збруча.

З того часу маємо діло з «двома кордонами» між Україною і Польщею в найновішій історії:

- а) Берестейський договір визначав етнографічні кордони, як державні;
- б) на тій самій точці зору була нота міністра закордонних справ Англії лорда Керзона з 17 липня 1920 р., яка визначала східні кордони Польщі на т. зв. лінії Керзона;
- в) приблизно такий самий кордон запроєктували большевики під час переговорів у Мінську, з певним відхиленням на схід на Холмщині і Підляшші;
- г) 23-го серпня 1939 р. подібна лінія визначена в пакті Рібентроп—Молотов і була кордоном впливів між Німеччиною та ССРСР;
- г) договором із 28 вересня 1939 р. між Німеччиною і ССРСР згадана лінія стала кордоном державних інтересів.

Кордон визначений у ст. 2-ій «Політичної конвенції» Варшавського договору з 21 квітня 1920 р. — був визнаний за державний кордон між Польщею та УРСР трактатом у Ризі 18 березня 1921 р., який називаємо другим Андрусівським миром.

Часто чуємо завваження, що Варшавський договір не був жодною стороною скасований і тим самим дає полякам можливість покликатися на визначений ним кордон між Польщею і Україною, на що погодився тодішній український уряд.

Згідно з постановами міжнародного права, договір між двома державами стає недійсним, коли:

- а) одна договірна сторона перестає існувати як держава;
- б) одна сторона визнає на тій самій державній території другої сторони іншу державну владу. Таким чином вона денонсує договір.

Українська національна держава перестала існувати. Міровим договором між Росією та Україною з одного боку та Польщею з другого — 18 березня 1921 р. в Ризі Польща визнала *de jure* УРСР, яка була цілком іншим політичним твором і цілком новим підметом міжнародного права у відношенні до УНР.

УКРАЇНА І ДЕРЖАВИ АНТАНТИ — ВЕЛИКОБРИТАНІЯ
ТА ФРАНЦІЯ

Докладнішого в'яснення вимагає справа призначення Францією та Великобританією представників при українському уряді на початку січня 1918 р., коли Українська Народна Республіка була конституційно оформлена на основі Третього універсалу з 20 листопада 1917 р., як складова республіка російської федерації. Очевидно, перебіг російської революції та розвиток політичних подій у східній Європі не могли не викликати заінтересування держав Антанти.

Влітку 1917 року Україну відвідав журналіст Пілісьє, який у своїх звітах дораджував французькому урядові встановити тісніші зв'язки з Центральною Радою. Наприкінці серпня 1917 р. він представив новому французькому амбасадорові в Петербурзі Новленові (Noulens) секретаря міжнаціональних справ Олександра Шульгина. В розмові з амбасадором, Шульгин підкреслив, що коли б Росія не прийняла федеративної конституції для цілої держави, Україна могла б відірватися від неї, а це спричинило б повну анархію.

У вересні секретаря військових справ С. Петлюру відвідували французький генерал Табуї і полковник Перльє. Їх інтересувала справа організації Центральною Радою української армії, яку можна б ужити і на фронті, і проти большевиків.

22-го листопада 1917 р. під час урочистого проголошення на Софійській площі Третього універсалу була прийнята французька військова місія (разом з італійською, бельгійською та румунською).

Серед французьких науковців у той час появилися голоси про українську проблему. На засіданні французького наукового комітету проф. Оман читав доповідь на тему «Українська проблема», в якій докладно визначував етнографічні межі українського народу, залучивши до української території східню Галичину і західню Волинь.

20-го листопада 1917 р. «Le Temps» писав, що Центральна Рада є авторитетною, провідною, протибольшевицькою силою на півдні російської республіки, яку треба підтримати для рятування Росії. Ця стаття закінчується запитом: «Що ми зробили, щоб використати цю могутню силу?».

27-го грудня 1917 р. міністер закордонних справ Франції С. Пішон, виступивши на Національних зборах підкреслював своє заінтересування Україною і говорив: «Ми повинні бути в Росії всюди, де є сліди поваги і авторитету». А кілька днів пізніше в кабінеті британського посла в Парижі говорили про те, що «Київ може знову стати столицею Росії».

(О. Ю. Карпенко: «Імперіялістична інтервенція на Україні 1918-1920», стор. 61)

Все ж Франція вагалася між Росією і творенням із незайнятих большевиками територій «Федеративного союзу країв». Згідно з кому-

нікатом Українського Бюро в Швейцарії з 13 грудня 1917 р., говорилося про федерацію чорноморських держав (Україна, Румунія, Басарабія, Грузія, Кубань, Крим та Донська Область), а столицею федерації мала стати Одеса.

Ген. Табуї наприкінці листопада 1917 р. відвідав секретаря міжнаціональних справ Олександра Шульгина, заявивши йому, що Франція і Великобританія з прихильністю ставляться до культурного і політичного відродження України й готові дати їй потрібну поміч. Це було викладене у формі вербальної ноти. Шульгин заявив, що Франція й інші держави насамперед повинні визнати Українську Народну Республіку, або щонайменше встановити з Україною дипломатичні зносини.

На маргінесі можна зазначити, що ген. Табуї був учасником Третього Всеукраїнського Військового З'їзду і став прихильником українських змагань. У його кімнаті була велика мапа України. У своїх споминах ген. Табуї каже, що в той час він ще остаточно не рішився, однак вже мав нахил вірити в Україну.

18-го грудня ген. Табуї відвідав голову Генерального Секретаріату В. Винниченка та передав йому ноту, яку друкуємо внизу в українському перекладі:

Київ 5/18 грудня 1917 р.

Військова Французька Місія
в Росії П. С. Фронту.

«Союзні Держави ще не прийняли офіційного рішення щодо України, але мені було доручено передати п. Шульгину симпатію союзників до зусиль, які робить українське правительтво з метою установити порядок, відновити силу оборони і залишитись вірним союзником.

Я вважав за свій обов'язок не дожидатись офіційного мандату і прохати побачення з Вами, щоб не губити дорогоцінного часу, щоб не бути захопленими несподівано, коли б настав час діяти, і значить приготувати матеріал для евентуальної розмови про фінансову і технічну допомогу, яку б союзники могли дати Україні, щоб допомогти їй у її велетенській організаційній праці. Я щасливий виявити цю ініціативу, бо вчора увечері дістав наказ запросити вас з огляду на фінансову й технічну допомогу, яку б Франція могла дати Україні, зазначити точно й передати до французького посольства якнайскоріше програму, яку український уряд думає реалізувати, та відповідні потреби.

З цього мого заходу, який я роблю перший, Ви можете здати собі справу, що симпатії до Вас з боку Франції є реальними й дійсними».

Табуї

Наприкінці грудня 1917 р. ген. Бертельо (Barthelot) повідомив ген. Табуї, що він перейшов з-під юрисдикції французького амбасадора Новлена (Noulens) в Петрограді під юрисдикцію французького посла в Ясах, Сент-Олера (St. Aulaire), який 29 грудня 1917 р. виготовив для ген. Табуї письмо такого змісту (в перекладі на англійську мову):

French Legation in Rumania

République Francaise,
Jass, December 29, 1917.

From the French Minister
in Rumania,
to General Tabuis,
French Commissioner in Ukraine.

Sir,

I have the honour to inform you that the French Government has appointed you French Commissioner in Ukraine.

You will be good enough to inform the Secretary General of the Department of Foreign Affairs of the Ukrainian Government of your appointment as Commissioner, and to hand him this letter, which accredits you in that capacity.

(Signed) *St. Aulaire*

(*Rev. I. Nahayewsky. »History of the Modern Ukrainian State», p. 251*)

В слід за цим призначенням, ген. Табуї нотою із 3-го січня 1918 р. звернувся до секретаря закордонних справ Української Народної Республіки з проханням визначити йому день і годину, коли він міг би скласти офіційну візиту й бути прийнятим головою українського уряду.

Office
of the French Commissioner

République Francaise
December 21, 1917.
Kiew, January 3, 1918.

From General Tabuis, French Commissioner
accredited to the Ukrainian Government,
to the Secretary General of Foreign
Affairs of the Ukrainian Republic.

Sir,

I have the honour to request that you will inform the Ukrainian Government that the French Government has appointed me Commissioner of the French Republic to the Government of the Ukrainian Republic.

I, therefore, request that you will be good enough to inform me on what day and at what hour I may have the honour of being officially received by the Head of the Government.

I remain, Sir,
Your obedient Servant

(Signed) *Tabouis*

(*Rev. Nahayewsky I.: »History of the Modern Ukrainian State», Doc. No. 2, p. 251-252*)

Наступного дня, себто 4 січня 1918 р., ген. Табуї прибув у товаристві віцеконсула у Києві Арке та військових аташе полковника Ваню і полковника Денса. Їх прийняв голова Генерального Секретаріату В. Винниченко в приязності генерального секретаря міжнародних справ О. Шульгина та інших членів Генерального Секретаріату. Подавши до відома призначення його представником Французької Республіки в Києві, ген. Табуї закінчив свою промову такими словами:

»Я приношу вам запевнення, що Франція, яка перша робить цей урочистий жест, підтримає усіма своїми силами, моральними і матеріальними, всі зусилля, які робитиме Українська Республіка, щоб іти тим шляхом, який намітили собі союзники, і по якому вони й далі непохитно йтимуть у повній свідомості свого права і свого обов'язку перед демократіями всього світу й людськістю«.

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 237*)

В. Винниченко вітав ген. Табуї як »першого офіційного представника закордонної держави на території Української Республіки — на вільній землі вільного українського народу«. Вважаючи цю подію за визнання Української Республіки та її уряду Францією, генеральний секретар міжнародних справ О. Шульгин заявив, що це »дає Україні необхідну моральну піддержку, яка допоможе їй одстояти свої національні інтереси на мирних конференціях«.

(Там же, стор. 238)

29-го січня 1918 р., в розгарі мирових переговорів у Бересті Литовським, ген. Табуї вислав ще одну ноту до Генерального Секретаріату міжнародних справ:

Office
of the French Commissioner

Republique Francaise
Kiev, 11/29 January, 1918.

From General Tabouis, French Commissioner,
to the Government of the Ukrainian Republic.
To the Secretary General of the Department
of Foreign Affairs of the Ukrainian Republic.

Sir,

On December 5/18 at an interview which was attended by V. Vinnichenko, President of the (Ministers) Council and by the Secretaries of State for Foreign Affairs, Finance, Food, Transport and Justice, I had the honour to present the following request: (here follows verbal note No. 1).

Since that date France has entered into official relations with Ukraine.

In view of the rapid march of events and to avoid any loss of time, I have the honour to request that you will communicate this reply to me as soon as possible.

(Signed) Tabouis

(Rev. I. Nahayewsky: «History of the Modern Ukrainian State», p. 252)

*) Докладний опис цієї зустрічі поданий на стор. 236-239 цит. історії.

На початку січня 1918 р. до В. Винниченка зголосився колишній консул в Одесі Піктон Бадже з нотою, в якій повідомляв, що британський уряд призначив його представником Великої Британії при уряді Української Народної Республіки:

Office
of the British Representative

January 1918.

To His Excellency, the President of the Council
of Ministers of the National Ukrainian Republic.

Your Excellency,

I have the honour to inform you that His Britanic Majesty's Government has appointed me by cable as the sole representative at present of Great Britain in Ukraine.

I am directed by my Government to assure you of its good will. It will support the Ukrainian Government to the utmost of its ability, in the task which it has undertaken of establishing good government, maintaining order, and resisting the Central Powers, who are the enemies of Democracy and Humanity.

As far as I, personally, am concerned, I have the honour to assure Your Excellency of my whole-hearted support in the realization of our common ideal.

(Signed) *Picton Bagge*
British Representative in Ukraine.

(*Rev. I. Nahayewsky: »History of the Modern Ukrainian States«, p. 252-253*)

В той час, коли ген. Табуї та Піктон Бадже призначено представниками Франції і Великобританії при уряді Української Народної Республіки, державність України була оформлена конституційно Третім універсалом, як республіка в складі російської федерації (держава з поділеною суверенністю). Тому, що уряд Української Республіки не визнавав Ради Народних Комісарів у Петрограді за центральний уряд Росії, а більшовицький уряд ще не був зорганізований — Генеральний Секретаріат Центральної Ради тимчасово був на території України повною самостійною державною владою. Але конституційно щойно Четвертий універсал оформив повну самостійність і незалежність України.

Тільки самостійні і повністю суверенні держави можуть бути визнаними де юре та мати право висилати і приймати дипломатичних представників (чинне й пасивне право легатії). Півсуверенні або ще не визнані держави обмінюються лише неофіційними представниками — дипломатичними агентами, комісарами або представниками, які з куртуазії можуть користуватися дипломатичними привілеями, але це залежить від уряду даної держави. Висилка таких представників, чи навіть обмін такими представниками, ще не означає визнання держави.

Вияснити характер вище названих представників допомагає нам практика Великої Британії і Франції. Їхні послы, особливо на Близькому Сході та Азії, висилали до протекторатів, несuverенних територій і нових ще невизнаних політичних творів своїх політичних агентів, яким давали назву представників або комісарів (комісіонерів), або т. зв. політичних агентів. Назву комісарів давали тоді, коли такий агент мав виконати якусь фахову місію, напр., справи пошти, телеграфу, митні і т. п. Завданням ген. Табуї було зорганізувати в Україні кілька корпусів війська проти Німеччини, до яких мали увійти також польські, чехо-словацькі і сербські військові формації.

Український уряд у висилці агентів добачав уже певну форму визнання Української держави, як про це висловився генеральний секретар міжнародних справ О. Шульгин у розмові з ген. Табуї. Таке ж саме переконання мала й українська делегація на мирових переговорах у Бересті Литовським. На засіданні з усіма делегаціями держав Почв'рного Союзу 6 січня 1918 р. вона одержала цілий ряд запитань від державного секретаря Німеччини фон Кюльмана відносно міжнародного становища Української Народної Республіки. Ось головніші з тих питань:

а) Чи Українська Республіка зробила заходи в справі її визнання та чи має самостійні дипломатичні представництва?

О. Севрюк відповів, що французький уряд визнав Українську Республіку і призначив своїм послом у Києві ген. Табуї.

б) Чи український уряд із свого боку вислав дипломатичних представників до інших держав?

Відповідь — негативна.

в) Чи український уряд, одержавши відповідь на свою ноту (нота з 24 грудня 1917 р. «До всіх воюючих і нейтральних держав»), має намір призначити своїх дипломатичних представників та прийняти таких при своєму уряді?

О. Севрюк відповів: Якщо устabilізується існуючий стан у Росії і якщо намагання українського уряду створити федеративний уряд Росії не увінчається успіхом, відповідь буде позитивна.

г) Чи українська делегація є уповноважена скласти мировий договір в імені України, чи спільно з петроградською делегацією?

Відповідь О. Севрюка: Заступлені дві держави і це питання мусить бути вирішене на пленарному засіданні.

(Протокол із засідання 6 січня 1918 р.)

Подані вище питання вказують на те, що делегації Союзних держав уважали, що в той час самостійність Української Республіки ще остаточно не вирішена і не визнана жодною іншою державою.

Як ми вже вияснили в загальній частині «Міжнародне право про визнання», заінтересовані держави обмінювалися з несuverен-

ними країнами тільки політичними агентами, неофіційними представниками або генеральними консулами. Наприклад, Китай, ССР і США з Індією та Бурмою ще перед одержанням незалежності Індії і Бурми, західноєвропейські держави з Румунією в 1878 році.

Коли мова про приїзд до Києва ген. Табуї та Піктона Бадже, то тут не було навіть обміну офіційними представниками між Францією і Великою Британією та Україною; це була одностороння висилка політичних агентів без виявлення згоди прийняти в себе таких самих від України.

Яку обережність застосував французький уряд свідчить факт, що акредитивний лист для ген. Табуї видав посол в Румунії Сент-Олер на його ж адресу, бо ген. Табуї підлягав його юрисдикції, а не на адресу українського уряду. А згадані політичні агенти — комісар ген. Табуї та представник Бадже — самі написали для себе акредитивні письма до українського уряду.

У їхніх нотах, як бачимо, нема навіть найменшої згадки про визнання Української Республіки, є тільки вияви симпатії і прихильності до українського уряду та виявлена готовість допомогти йому вдержати порядок і поборювати Центральні Держави, ворогів демократії і людськості.

Ген. Табуї у своїй ноті 29 січня 1918 р. підкреслив, що з днем 18 грудня 1917 р. (перша нота ген. Табуї) Франція вступила в офіційні відносини з Україною. А саме в тій ноті з 18 грудня 1917 р. було написано: «Союзні Держави ще не прийняли офіційального рішення щодо України».

Сам ген. Табуї прихильно ставився до української проблеми. Він так характеризував французьку політику супроти України:

“...perhaps in the future the Ukraine will be considered an error... it may become an undesirable child, but there is the fact; the child is born; in the general disarray, the total desintegration, the Ukraine seems bound to become a point of crystalization, and therefore let us help her”.

(O. S. Pidhainy: «The Formation of the Ukrainian Republic», p. 302)

Заінтересування Франції Україною та її висилку військової місії до Києва Люї Вішер характеризує так:

“Forein Minister Pichon dreamed big dreams. “It is indeed the creation of a new Russia to oppose Germany”, he wrote to the French ambassador in Rome on January 17, 1918, “which is the aim of our action in South Russia”. The nucleus of the “new Russia” would be the Rada government of the Ukraine. At the Anglo-French Conference on December 23, 1917, both delegations had agreed that it was too early to recognize the ramshackle Rada regime.

But on January 10, 1918, Clemenceau telegraphed the chief of the French Mission in Petrograd: “The independence of the Ukraine having been

recognized by the French government, General Tabouis is for practical purposes the chief of the French Military Mission in that country. His position is therefore regular from the point of view of international law".

An "independent" Ukraine under French hegemony — that is how Premier Clemenceau understood the December 23, 1917, Convention between England and France".

(Louis Fisher: »Russia's Road from Peace to War«, p. 18)

Проф. Б. Галайчук у статті «Організація української дипломатичної служби» заперечує погляди тих істориків, які у висилці політичних агентів Францією і Великою Британією добачують уже визнання самостійности України:

»Згідно з правом народів, власні закордонні представництва може мати — за малими винятками — лише зовсім незалежна держава, що її визнали інші держави. Тому, як довго Центральна Рада не поставила точки над «і» й не проголосила незалежности, взаємини України могли бути хіба справді «міжнародні» — а не міждержавні.

У Генеральному Секретаріаті був лише ген. секретар міжнародних справ, що підтримував зв'язки з іншими поневоленими Росією народами. Зрештою, Україна увійшла у контакт з чужими державами, ще заки проголосила незалежність — під кінець 1917 року. Загроженої розвалом російського фронту держави Антанти намагались втягнути Україну у війну проти Центральних Держав і тому вислали до Києва своїх представників; вони мали характер тимчасових дипломатичних агентів, а не шефів нормальних дипломатичних представництв (послів). Український уряд ніяких власних представників за кордоном тоді ще не мав«.

(Календар «Червоної Калини», 1939, стор. 35)

Залишається питання, чому ж проф. Богдан Галайчук у статті «Міжнародно-правний статус України», надрукованій в «Енциклопедії Українознавства» (словникова частина, том 4, стор. 1571-1573), робить протилежні висновки? У висилці Францією і Великою Британією згаданих політичних агентів до Києва він уже бачить визнання ними Української Народної Республіки, хоч і зазначає, що це визнання важко визначити між де факто і де юре.

Згідно з постановами міжнародного права, кожне визнання, яке не є визнанням де юре, є визнанням де факто. Якась посередня форма визнання між де юре і де факто неіснує.

Натомість погляд проф. І. Решетаря, що дипломатичними представниками можуть бути тільки висланники з акредитивними грамотами від голови держави або міністра закордонних справ, згідний із міжнародним правом. Висилка до нових держав політичних агентів, ще не означає визнання:

“In claiming recognition the Ukrainian spokesmen ignored the fact that in diplomatic practice the sending of special representative to a newly established state does not necessarily imply even de facto recognition. Such an emissary must send a letter to the chief of the new state or to its foreign minister in order to establish the contact and carry on oral negotiations.

Such a note is not a letter of credence and is not signed by the chief of state or foreign minister of the nation which is sending the special representative.

Neither Tabouis nor Bagge had such letters of credence since the British and French, as a result of their pre-World War I policy of rapprochement with Russia, found it difficult during the revolutionary period to conceive of a dismembered Russian state”.

(John S. Reshetar: »The Ukrainian Revolution, 1917-1920«, page 100)

З укладенням і підписанням мирового договору з Центральними Державами 9 лютого 1918 р., перервалися фактичні зв'язки України з Великою Британією та Францією.

Проф. Д. Дорошенко ці зносини оцінює з чисто історичного погляду, додаючи в них формальне визнання незалежності України, що, очевидно, не мусить бути згідне з вимогами міжнародного права.

»Зносини з Францією та Англією, які нав'язалися були з їх власної ініціативи ще восени 1917 р. і повели до формального визнання України обома цими державами, урвалися з початком 1918 р., коли Україна приступила до мирових переговорів у Бересті. З того часу Франція й Англія зайняли неприхильне становище до України, хоч Україна не мала супроти них ніякого ворожого почуття і трималася на строго неутральному ґрунті«.

(Д. Дорошенко: »Історія України«, т. II, стор. 147)

Українському урядові за гетьмана було дуже важко нав'язати зносини з державами Антанти, бо Німеччина й Австро-Угорщина ставили спротив. Коли ж перемога Антанти вже була очевидна, український уряд зформував дві дипломатичні місії, а саме: до Франції з Миколою Михайловичем Могилянським та до Великої Британії з Іваном Яковлевичем Коростовцем на чолі.

В жовтні принц Еміль Фюрстенберг заявив гетьманові П. Скоропадському, що німецький уряд не має нічого проти того, щоб український уряд шукав зв'язку з Антантою. Це саме заявив німецький міністер закордонних справ Зольф міністрові Д. Дорошкові під час його візиту наприкінці жовтня 1918 р. в Німеччині. На початку листопада 1918 р. обидві місії виїхали з Києва, але протигетьманське повстання в Україні перешкодило їм прибути до місць призначення.

Іван Коростовець виїхав 3-го листопада через Румунію, де тоді була можливість нав'язати перші контакти з представниками держав Антанти.

7-го листопада 1918 р. його прийняв французький посол Сент-Олер та англійський сер Г. Барклей. Вони погодилися говорити з Коростовцем тільки як з приватною особою, бо їхні уряди України не визнали.

За їх твердженням, Україна — частина Росії, яку вони вважають за свого союзника, не зважаючи на підписання нею Берестейського договору 3 березня 1918 р.; Україна, не будучи самостійною державою, вступила в союз з Центральними Державами і тим самим, як частина Росії, зірвала свій союз з державами Антанти.

Вкінці вони погодилися, щоб Коростовець передав вербальну ноту їхнім урядам через французького морського представника маркіза Де-Беллоа, що й було виконане.

Тоді до Яс прибули біло-російські делегації від «Совета Государственного Объединения», «Національного Центру» та «Союза Возрождения России», які повели успішну кампанію проти відокремлення України від Росії.

Український Національний Союз вислав до Яс своєю делегацію, яка давала інформації ворожі гетьманському урядові й це ще більше затемнювало представникам Антанти політичну ситуацію в Україні.

Директорія УНР вже в 1919 році вислала дві дипломатичні місії до Англії та Франції, але вони не добилися визнання України.

До Англії була вислана дипломатична місія у складі: М. Стаховський, А. Марголін та Я. Олесницький.

На мирову конференцію у Парижі вислано українську місію, яку очолив Гр. Сидоренко, а від серпня 1919 р. гр. М. Тишкевич. Ця місія в 1921 р. перетворилась на дипломатичну місію у Франції.

(Закінчення буде)

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК
ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І ВЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН
ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ
ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДА-
ВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ
ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Микола МЕЛЬНИК

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА 1917-1920 РОКІВ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

(Закінчення, 5)

УКРАЇНА І РУМУНІЯ

У нав'язанні добросусідських взаємин між Україною і Румунією перешкоджало питання Басарабії, яку румуни окупували 14 січня 1918 р., не зважаючи на те, що перед першою світовою війною Басарабія не належала до Румунії.

15-го грудня 1917 р. басарабський парламент Сфатул-Церій проголосив незалежність Молдавської Народної Республіки.

Договором із 9 березня 1918 р. з більшовиками румунський уряд зобов'язався вивести з Басарабії свої війська впродовж двох місяців, чого, очевидно, не виконав.

15-го березня 1918 р. голова Центральної Ради М. Грушевський, промовляючи на засіданні ЦРади, сказав:

»З української сторони ніхто не має претенсії на ті частини Басарабії, у яких більшість становить молдаванська людність... Мова може бути тільки про ті території, в яких молдаванська людність не має абсолютної більшості. Це мова про північну частину Басарабії і південну«.

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 200)

Це могло дати румунам підставу до твердження, нібито Україна зреклася своїх прав до Басарабії. Коли ж анексія Басарабії стала фактом, прем'єр і міністер закордонних справ Всеволод Голубович вислали протестні ноти до німецького і румунського урядів, а Центральна Рада 12 квітня схвалила протестну резолюцію, яку — у формі декларації — передано румунському урядові.

На цю декларацію 20 квітня 1918 р. румунський уряд дав таку відповідь:

- а) Басарабія добровільно приєдналася до Румунії;
- б) румунський уряд не знає жодної частини Басарабії, населення якої вважає себе за українців;
- в) у Берестейському договорі Україна не виявляла жодних своїх прав до Басарабії;
- г) згідно із заявою українського уряду генералові Коанді в Києві 15 квітня 1918 р., Україна не має нічого проти прилучення Басарабії до Румунії.

Не зважаючи на таку відповідь, уряд Центральної Ради вирішив на-в'язати дипломатичні зносини з Румунією і вислав свого тимчасового представника Миколу Галагана. Після гетьманського перевороту, посол М. Галаган вернувся до Києва. Тоді гетьманський уряд вирішив не відновляти дипломатичних зносин з Румунією, залишивши там тільки свого консула для охорони величезного військового майна, яке зберігалося після розпаду російського «румунського» фронту.

Розпорядком із 11-го травня 1918 р. запроваджено заборону вивозу товарів до Румунії і Басарабії:

»Зважаючи на те, що Басарабія анектована Румунією і що умови політично-господарських відносин між Румунією й Україною до цього часу ще не встановлені, вивіз за кордон всяких товарів у Румунію та Басарабію безумовно забороняється.

(Там же, стор. 202)

Румунія була в дуже тяжкій економічній ситуації, тому така заборона завдала їй болючого удару.

Румунський уряд звернувся до урядів Німеччини і Австро-Угорщини, щоб вони вплинули на український уряд в справі на-в'язання дипломатичних зв'язків із Румунією.

У своїх нотах уряд Румунії покликався на те, що вже за Центральної Ради офіційними представниками в Києві були ген. Коанда, а в Румунії — п. Галаган, що існують румунське консульство в Одесі під керівництвом ген. Граціяна, а українське в Молдавії (для охорони російського військового майна).

Німецький і австро-угорський уряди доручили румунські ноти прем'єрові Лизогубові, а румунам відповіли, що їхнє прохання передано українському урядові, отже — ця справа повинна бути вирішена заінтересованими державами.

На румунську ноту з 20 квітня 1918 р. уряд Української держави відповів обширною нотою 5 червня 1918 р., викладаючи свій погляд на українсько-румунські відносини. В тій ноті писалося:

»Але цілком зрозуміло, що з життєвого і для всієї України стратегічного й економічного мотивів правительство Української держави повинно настоювати на приналежності політично автономної Басарабії до Української держави, до чого вона, Україна, має всі права і чого бажає величезна більшість населення Басарабії».

(Цілий текст ноти поданий в «Історії України» Д. Дорошенко, т. II, стор. 203-205)

19-го червня 1918 р. прийшла обширна (12 сторін) відповідь, у якій румунський уряд обґрунтовував історичну й економічну приналежність Басарабії до Молдавії, а потім до Румунії.

В другій половині 1918 р. політична ситуація змінилася в некористь Центральних держав, тому уряд України вважав за доцільне нав'язати

дипломатичні відносини з Румунією і погодився прийняти румунську делегацію в Києві, яка й прибула 26 вересня 1918 року на чолі із заступником міністра закордонних справ п. Концеску. Анексії Басарабії Україна не визнавала. Все ж 26 жовтня 1918 р. укладено й підписано тимчасовий торговельний договір з Румунією. Концеску прийняв гет. П. Скоропадський і влаштував для нього офіційний обід. До Букарешту вислано надзвичайну дипломатичну місію на чолі з ген. В. Дашкевичем-Горбацьким, якого румунський король відразу прийняв на урочистій авдієнції.

Українську Народну Республіку Румунія визнала в березні 1918 р., коли між обидвома державами відбувся обмін дипломатичними представниками (М. Галан у Букарешті і ген. Коанда в Києві). Це визнання мало характер тимчасовості і його можна окреслити як *визнання де факто*.

Постановою Центральної Ради було вирішено утворити п'ять тимчасових представництв (чотири в Центральних державах та одне в Румунії). Дипломатичними представниками були тільки повірені в справах, з акредитивними листами до міністерств закордонних справ.

Такий самий акредитивний лист мав до Відня А. Яковлів, як повірений у справах (chargés d'affaires).

Дипломатичні представники за гетьманського уряду були обопільно прийняті на авдієнціях голов держав (п. Концеску в Києві гетьманом Павлом Скоропадським і ~~М. Галан румунським королем Карлом II-м у Букарешті~~). Такі форми прийняття призначені для сталих дипломатичних представників (амбасадорів і послів).

Д. Дорошенко у своїй історії подає, що законом з 14 червня 1918 року дипломатичні представництва розподілено на два розряди:

- а) дипломатичні представництва I-го розряду — амбасадори і послі;

- б) дипломатичні представництва II-го розряду — міністри-резиденти і повірені в справах.

Тому, що бракує тексту закону з 14 червня 1918 р. — не можна визначити, де мали бути акредитовані представники II-го розряду, в якому злучено два роди представників:

- 1) міністрів-резидентів (посередня форма між I-ою та II-ою категорією, однак акредитованих при головах держав), та
- 2) повірених у справах (chargé d'affaires), акредитованих при міністрах закордонних справ.

У новоповсталих державах дуже часто на це не звертається уваги і голова держави приймає на авдієнції і дипломатичних представників тимчасового характеру, щоб підкреслити своє прихильне ставлення до них.

Проф. Д. Дорошенко пише так:

має бути: "ген. В. Дашкевич-Горбацький румунським королем Карлом II в Яссах"

»До Румунії, з огляду на дипломатичний конфлікт через Басарабію, не призначувано постійного дипломатичного представництва і лиш наприкінці жовтня виряджено надзвичайну місію, на чолі якої поставлено генерала В. Дашкевича-Горбацького, кол. начальника штабу гетьмана«.

(«Історія України», т. II, стор. 154)

Принц фон Фюрстенберг у телеграмі до гр. Буріяна, міністра закордонних справ, 7 жовтня 1918 р. повідомляв, що український уряд призначив ген. Дашкевича-Горбацького *chargé d'affaires* у Ясах.

Зв'язки між Українською державою і Румунією можна зарахувати до фактичних, тому твердження, що Румунія визнала Україну *de jure* — не обґрунтоване приписами і навіть практикою міжнародного права.

Про те, що це були тільки фактичні взаємини вказують такі факти: брак остаточного визначення кордону між обома державами, не розв'язана справа приналежності Басарабії, укладення і підписання тільки *тимчасового* економічного договору 26 жовтня 1918 року.

Були передбачені українсько-румунські конвенції про пасажирський і торговельний рух на залізницях, поштово-телеграфічно-телефонічні зв'язки та про обмін паровозами, вагонними і торговельними суднами.

Але передбачених умов не складено, також не здійснено торговельного договору, бо в Україні вибухло протигетьманське повстання.

Директорія УНР, вівши війну з більшовиками, не мала змоги інтересуватися ані справою Басарабії, ані встановленням нормальної співпраці з Румунією. В «Енциклопедії Українознавства» є тільки згадка, що на місце В. Дашкевича-Горбацького був висланий дипломатичний представник К. Мацієвич.

Голова української дипломатичної місії на Мирову конференцію у Парижі вислав протестну ноту проти прилучення Басарабії до Румунії.

БІЛОРУСІЯ І УКРАЇНА

Згідно з українськими джерелами, Україна перша визнала незалежність Білоруської Народної Республіки. Деякі джерела подають дату 8 червня 1918 р., як день визнання білоруської держави *де факто*.

В «Енциклопедії Українознавства» (словникова частина, том 1. стор. 132-134) читаємо таке:

»Револуція 1917 р. принесла створення в Менську Білоруської Національної Ради, яка висунула вимогу автономії, а в грудні сформувала перший уряд. Проте спочатку більшовики, а потім німці, що окупували Б., не допустили до влади вибраний на з'їзді білор. уряд. В березні 1918 в Менську Білор. Нац. Рада проголосила вільну і незалежну Білор. Нац. Республіку. Укр. уряд перший визнав Б. як незалежну державу«.

Проф. Д. Дорошенко в статті «Дещо про закордонну політику Української держави» згадує, що український уряд визнав Білоруську Народну Республіку.

(Див. «Хліборобська Україна», кн. II, стор. 51)

Проте у своїй «Історії України» (т. II) проф. Дорошенко з'ясовує це питання інакше. В розділі «Про утворення Поліського староства» та прилучення до нього Гомеля з повітом, замешкалого білоруською людиною, він подає наступне:

»В дійсності Білоруська Народна Республіка, проголошена в березні 1918 року на зборах Білоруської Національної Ради в Мінську, не була визнана самими німцями, які в той час окупували своїм військом Мінщину. Німці не допустили вибране Національну Радою білоруське правительство до урядування і трактували його як звичайну національно-громадську організацію. Білоруси шукали піддержки в українців, але Україна, на жаль, не була в стані дати їм реальної піддержки.

В квітні 1918 р. до Києва прибула делегація білоруського уряду під проводом п. Ліхнякевича. 20-го квітня почалися наради цієї делегації з комісією українського міністерства закордонних справ у справі границі між Україною і Білорусією. На засіданні виявилася різниця поглядів на критерій до встановлення етнографічного розмежування.

Наради були перервані наслідком зміни українського правительства з проханням допустити офіційально білоруських представників до українсько-російських переговорів. Рада міністрів одхилила це прохання з огляду на те, що — покищо — нема офіційного білоруського правительства, але постановила поставитись прихильно до білоруських інтересів і, чим можна, допомогти білорусам у будованні їх власної держави.

Білоруські представники й консули були допущені на Україну, хоч і без офіційального визнання, визнавалися і білоруські дипломатичні пашпорти і т. д.«.

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 208-209)

У половині червня 1918 р. до Києва прибув голова уряду БНР п. Роман Скірмунт на переговори з міністром закордонних справ України. Під час переговорів виявилось, що білоруський уряд не має жодної влади, що німці його офіційально не визнають, що майбутнє і форма білоруської державності ще остаточно не устійнені в поглядах самого білоруського уряду. Крім самостійницької течії, в Білорусії були також течії федеративні: одна за федерацію з Литвою, друга за федерацію з Україною. Якби хтось хотів бачити в Білоруській Народній Республіці певного роду державу, то БНР була державою «без території і без суверенної влади», без яких не може існувати жодна держава. Тому Рада Міністрів відхилила прохання білоруської делегації допустити білоруських представників до українсько-російських переговорів.

Під час українсько-російських переговорів українська делегація подала такий проект кордону із большевицькою Росією: Вігонівське озеро—Круговичі—Локтиші—Чепелі—Погост—Уріччя—Пасіка—Слуцьк—Борова—Нова—Степ і т. д., а це повинна бути границя з Білоруською республікою.

Уклавши тимчасовий договір та визнавши державу Всевеликого Війська Дону, українська делегація 15 серпня 1918 р. повідомила російських представників про визнання Донської держави, тому скоротила для переговорів українсько-російську границю від Вігонівського озера тільки до району Новохоперська. Якщо б Україна визнала і Білоруську Народну Республіку, хоч би тільки де факто, українська делегація була б вилучила і питання білорусько-української границі (Вігонівське озеро—Новохоперськ) з російсько-українських переговорів. Так не сталося, отже виходить, що не було жодного визнання Україною Білоруської республіки.

Взаємини Української держави з білоруськими діячами, як ось переговори з білоруською делегацією під проводом п. Ліхнякевича, поїздка голови білоруського консула п. Цвікевича та визнання їх дипломатичних папшортів — створюють для деяких істориків прецеденс для твердження, що Україна була визнала Білоруську Народну Республіку.

Насправді, це питання виглядає інакше. В міжнародному праві існує практика приймати надзвичайні місії, вислані ще невизнаними державами чи урядами, що в жодному випадку не можна вважати за визнання. Це тільки добра воля правно-існуючих держав давати можливість новим політичним творам старатися про визнання. Такі «дипломатичні» місії одержують в'їздові візи на папшорти, видані ще невизнаними урядами, а вже зовсім інша річ, чи таку місію прийме голова держави і чи її заходи будуть прихильно полагоджені.

Уряд УНР (за Директорії) вислав цілий ряд дипломатичних місій (між ін., до Франції, Великої Британії і США), які мали не тільки добитися визнання Української Народної Республіки, а й досягнути військової і матеріальної допомоги проти большевиків. Захід тоді ще не розумів большевицької небезпеки і українські місії офіційного визнання не одержали, тим більше — військової і матеріальної допомоги.

Висилка чи приймання консулятів означає визнання тільки тоді, коли з тим є злучене видавання та уділювання дозволу голови держави, т. зв. *exequatur*.

В міжнародній практиці є випадки, що місії приймає і голова держави, але це не означає визнання.

26-го липня 1921 р. президент США прийняв місію Афганістану, якій заявив, що визнання та обмін дипломатичними представниками мусять бути відкладені на пізніший час.

Ф. Д. Рузвельт прийняв на авдієнції комісара закордонних справ Літвінова, однак визнання Америкою ССРСР ще довго протягалось.

В найновішій історії Папа приймав на авдієнції висланників ССРСР Аджубея, Подгорного, Косигіна та різних делегатів від російської православної церкви, однак дотепер між Ватиканом і ССРСР ще нема визнання та обміну дипломатичними представниками.

У березні 1918 р. уряд Центральної Ради прийняв представника уряду Ідель-Уралу, що 24-го січня 1918 р. проголосив незалежність, однак у висліді большевицької інвазії та окупації країни не міг виконувати суверенної влади. З цієї причини перебування представника Ідель-Уралу при українському уряді може мати тільки приватний характер і не означає жодного визнання.

УКРАЇНА І ВСЕВЕЛИКЕ ВІЙСЬКО ДОНСЬКЕ

3-го травня 1918 р. «Круг Спасенія Дона» ухвалив «Основні закони Всевеликого Війська Донського», які мали зобов'язувати аж до скликання «Великого Військового Круга» з представників усіх округ. Отаманом обрано генерал-майора П. Н. Краснова. Він одержав великі уповноваження: затверджувати всі закони, призначувати голову ради управління і керівників відділами (міністрів). Основні закони визначували донський прапор, герб і народний гімн, як також засадничі постанови відносно судівництва та іншої державної адміністрації.

Зараз по виборі, отаман Краснов вислав листа до цесаря Вільгельма II, в якому просив визнати Дон самостійною державою, «аж до (часу) визволення Росії од большевиків».

В «Основних Законах Всевеликого Війська Донського» було написано:

§ 1. «Військо Донське творить самостійну Демократичну республіку тільки до часу зформування в тому чи іншому вигляді Росії».

§ 6. «Донське військо пропонує всім державам визнати його права на самостійне існування, знову таки лиш до часу постановя в тій чи іншій формі єдиної Росії».

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 189-191)

В листі до гетьмана П. Скоропадського, от. Краснов закликав його «до спільної праці для відбудови єдиної, неділимої, великої Росії».

Отже, все це вказує на тимчасовість «самостійности Дону», тільки на переходовий час («вплоть до образования Великой России»), що вже суперечить поняттю держави.

11-го травня 1918 р. до Києва прибув представник от. Краснова в справі визнання Дону самостійною державою, постачання зброї і наві'язання добросусідських відносин. Але згадана «тимчасовість» саме й перешкоджала Україні визнати Донську державу. Тому український уряд нотою з 8 липня 1918 р. відмовився визнати Дон за самостійну державу, взявши до уваги постанови 1-ої і 6-ої статті «Основних Законів».

20-го липня 1918 р. прем'єр і міністер закордонних справ Дону А. Богасвський просив не брати до уваги статей 1-ої і 6-ої «Основних За-

конів Всевеликого Війська Донського», бо Росія не може тепер відбудуватися без України й Дону, великих і економічно сильних держав. Якщо б у майбутньому Росія постала, то Всевелике Військо Донське задержить дружбу і союз з Україною.

»Правительство Всевеликаго Войска Донского, полагая, что образование единой России безъ Дона и Украины, етихъ мощныхъ и самостоятельныхъ государствъ съ большими территориями и природными богатствами, не мыслимо, — считаетъ, что 1 и 6 декларации правительства Всевеликаго Войска Донского отнюдь не могутъ служить препятствіемъ къ тесному сближению и неразрывной дружбы Украины и Всевеликаго Войска Донского, какъ соседнихъ, самостоятельныхъ и суверенныхъ государствъ, идущихъ совместно по пути взаимной поддержки, независимо отъ того, какъ бы ни развернулись события въ будущемъ«.

(Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 191)

Таке остаточне в'яснення управління Дону, а також загроза большевизму й необхідність мати союзника, вплинули на те, що український уряд погодився визнати самостійність Дону та обмінятися з ним дипломатичними представниками.

8-го серпня укладено вступний договір між Українською державою і Доном, у якому загально визначено кордон між двома державами (Україна зрелася спірної Таганриської округи, більшість населення якої, мабуть, українське), забезпечено на засаді взаємности права українського населення в Донській області (українське населення мало мати такі права, як і козацький стан) і запроєктовано укласти чергові угоди в справах вільного транзиту, товарообміну, митних та фінансових взаємин, залізничої і поштово-телеграфної конвенції.

Мабуть укладені такі угоди:

Тимчасова угода про перевіз у простому сполученні пасажирів та грузів між залізницями Всевеликого Війська Донського і Українською державою з 2-5 вересня 1918 р.

Тимчасова угода про передання рухомого складу між залізницями Всевеликого Війська Донського й Української держави з 7 вересня 1918 р.

Договір про спільне регулювання питань, що стосуються до Донецького басейну з 18 вересня 1918 року.

Український уряд пішов на територіяльні поступки і погодився визнати незалежність Дону, бо сподівався, що в майбутньому прийде до федерації Дону й Кубані з Україною. Під час переговорів підкреслювано можливість федерації, на чому настоювали приватні представники Кубані. Передбачувано спільність монети, шляхів та поштових зв'язків.

30-го серпня 1918 р. гет. П. Скоропадський прийняв на урочистій авдієнції постійного представника Донської республіки ген. Черячукіна,

а на Дон вислано спочатку радника міністерства М. Славинського, а пізніше генерала К. Середина.

Встановлення постійних дипломатичних представництв, акредитованих при головах держав, могло б вказувати на те, що Україна визнала Всевелике Військо Донське (Донську Республіку) самостійною державою вже де юре. Але треба взяти до уваги, що статтей 1-ої і 6-ої «Основних Законів Всевеликого Війська Донського» з 3-го травня 1918 року не міг змінити ані от. Краснов, ані його уряд. Така заява про самостійність Дону от. Красновим була подиктована тільки політичними обставинами, щоб добитися визнання від України та одержати від неї економічну допомогу, а постанова про тимчасовість у статтях 1-ій і 6-ій залишилась далі.

Коли гетьман П. Скоропадський 3 листопада 1918 р. зустрівся з от. Красновим на станції Скороходово, то Краснов сказав «дуже поетичну, але не дуже тактовну з політичного погляду промову, натякаючи на те, що українсько-донський союз це «початок того великого діла, яке гетьман має довершити», себто — об'єднання бувшої російської держави в одне ціле».

(Д. Дорошенко: «Історія України», том II, стор. 412)

Німеччина відмовилась визнати Дон самостійною державою, бо в її плані було створити Південно-Східне Об'єднання, до якого мали входити Дон, Кубань і Терек.

Проф. Дорошенко зазначає, що Українська держава в 1918 р. мала тільки 4 посольства до Центральних держав (I-го розряду), а решта II-го розряду (міністри-резиденти і повірені у справах). Другого розряду було й дипломатичне представництво до Всевеликого Війська Донського і воно мало тимчасовий характер. Треба зазначити, що ресортові угоди, передбачені вступним договором, були також тимчасовими, що й зазначене у заголовках згаданих угод.

Коли правно-існуюча держава (Українська держава) визнала політичний твір, суверенність влади якого мала тільки тимчасовий характер, і той твір (Всевелике Військо Донське) не був повністю державою, то в історії міждержавних відносин це називається *політичною інтервенцією*.

Український уряд шукав проти большевизму тільки військового союзника, яким могло бути 60-тисячне Всевелике Військо Донське, тому Україна і визнала самостійність Дону. В таких випадках визнання може залишитися тільки фактичним. У майбутньому це визнання могло стати остаточне, якщо б Всевелике Військо Донське зберегло свою державність і оформило її конституційно.

УКРАЇНА І КУБАНЬ

Взаємини Української держави з Кубанню в 1918 р. з'ясовані в «Історії України» Д. Дорошенка (стор. 195-200). Політичні обставини були такі, що Законодавча Рада 28 січня 1918 р. проголосила Кубанську Народну Республіку, яка у майбутньому мала належати до Російської

федерації. 16-го лютого 1918 р. Законодавча Рада ухвалила самостійність Кубанської Республіки. Залишаючи Катеринодар, вона ухвалила федеруватися з Україною. 15-го травня 1918 р. делегація під проводом голови кубанських рад М. Рябовола на авдієнції у гет. П. Скоропадського саме й обговорювала можливість злуки Кубані з Україною.

Коли російська добровольча армія восени зайняла Кубань, почався сильний натиск ген. Денікіна, щоб відбудувати «єдино-неділиму Росію». Крім цього, були також заходи створити Союз Дону, Кубані і Тереку, який мав би стати базою для відбудови російської держави.

Не зважаючи на окупацію Кубані російською добровольчою армією, у жовтні до Києва прибула надзвичайна місія від Кубанського Крайового Правительства із Вячеславом М. Ткачовим на чолі, яку прийняв гетьман П. Скоропадський на врочистій авдієнції 21 жовтня 1918 р. Тоді обговорювано справу співпраці та мілітарного союзу, як початок заходів для державного об'єднання Кубані з Україною.

Укладено три угоди співпраці між Україною та Кубанню:

13 листопада 1918 р.: «Нарада в справі запровадження взаємних операцій, як банкових так і щадничих кас між Україною і Кубанню»;

1 (14) листопада 1918 р.: «Угода між правительствами Української держави та Кубанщини відносно поштово-телеграфних зносин»;

3 (16) листопада 1918 р.: «Угода між Українською державою і Кубанським краєм».

Того ж самого дня складено договір про торговельні, консулярні та мореплавні зносини між Українською державою і Кубанським краєм.

Як наслідок, український уряд вислав до Катеринодaru надзвичайну дипломатичну місію під проводом полк. Ф. Боржинського. Консулем в Катеринодарі призначено п. Прокопа Понятенка.

Взаємини між Україною і Кубанню мали тимчасовий характер, бо існування самостійної Кубані, окупованої російською добровольчою армією, було сумнівне.

Не зважаючи на те, що Кубанська Крайова Рада на своїй сесії 28 жовтня—8 листопада 1918 р. ухвалила другу конституцію, на основі якої Кубань ставала незалежною республікою з демократично-парламентарним устроєм, у спеціальній деклярації вирішено, що в майбутній Російській Федерації Кубанська республіка стане її членом. В той час, як на Кубані ширилася русофільська течія, з військовим отаманом Філімоновим та прем'єром уряду Сушковим на чолі, щоб створити Донсько-Кавказький Союз (Дон, Кубань, Терек, Астрахань), який мав стати базою для відбудови російської держави, гетьман П. Скоропадський мав плян створити «Південно-Східню Федерацію», на чолі з Українською державою. До цієї федерації мали належати Дон, Кубань, Терек, Астрахань, Крим і Басарабія.

Такі політичні пляни спричинилися до того, що Україна визнала Кубанську республіку.

УКРАЇНА ТА ІНШІ ДЕРЖАВИ

Влітку 1918 року уряд гет. П. Скоропадського почав спроби нав'язати дипломатичні зносини з невідношуваними державами.

До таких держав належала *Швейцарія*, яка дуже цікавилася Україною, причиною чого були головні економічні перспективи. Австро-угорський посол в Берні барон Александер Мусулін 1-го березня 1918 р. повідомляв, що президент Швейцарії п. Калондер виявив готовість визнати Українську Народну Республіку, якщо український уряд звернеться в тій справі до швейцарського уряду.

В липні 1918 р. до Берна вислано радника міністерства закордонних справ Е. Лукасевича, щоб перевірити ґрунт. На початку вересня він вернувся із листом секретаря закордонних справ п. Лярді до українського міністра, в якому швейцарський уряд погоджувався прийняти українських дипломатичних представників і консулів. Рівночасно в листі було зазначено, що Швейцарія опинилася по середині між двома ворожими коаліціями і з цієї причини не може, покищо, проголосити визнання Української держави, себто визнати її формально.

До Швейцарії український уряд вислав дипломатичну місію у такому складі:

Голова дипломатичної місії д-р Є. К. Лукасевич, секретар — Григорій Біланкін, а військово-морський агент — ген. Дроздовський.

Консулами призначено: до Цюріху — інж. Євгена Соковича, а до Женеви — інж. Ол. Вілінського.

До Києва прибув швейцарський консул п. Енні.

Такі взаємини вказують на те, що Швейцарія визнала Українську державу де факто.

Між Українською державою і *Фінляндією* також нав'язались дуже приязні взаємини. Був це наслідок факту, що обидві держави раніше поневолювала Росія. Крім цього, голови обидвох держав — президент Фінляндії барон Маннергайм і гетьман України П. Скоропадський — були давніми приятелями, як колишні царські генерали.

Між Україною і Фінляндією відбувся обмін дипломатичними представниками. У Києві були: голова фінляндської дипломатичної місії д-р Герман Гумерус та консул п. Рудольф Вальден, а в Одесі — консул Гост Серлахіус.

Український уряд вислав до Фінляндії місію під проводом Костя Володимировича Лоського, а її секретарем був д-р Михайло Галуцїнський. Також у Гельсінфорсі був український консул п. Петро Сливенко. Українську місію прийняв голова фінляндського уряду Свінхувуд, а голову місії п. Лоського — президент держави Маннергайм.

Згадані дипломатичні представники мали характер тимчасових — повірених у справах, яких, звичайно, акредитується при міністерствах

закордонних справ, проте їх прийняли голови держав, як постійних дипломатичних представників, що можна вважати за доказ дуже прихильних відносин.

Як повідомляв принц фон Фюрстенберг австро-угорське міністерство 13 вересня 1918 р., п. К. Лоський був висланий українським урядом як тимчасовий представник (*chargé d'affaires*) до Фінляндії.

Отже, ця тимчасовість каже про те, що й визнання ще не було остаточне (*de jure*), а тільки тимчасове.

Коли мова про Швецію, то — як подає депеша австро-угорського посла в Штокгольмі з 22 жовтня 1918 р., — шведський уряд був готовий нав'язати зносини з Українською державою, але формальне її визнання відкладав до мирового конгресу.

Мавши згоду Швеції нав'язати фактичні взаємини з Україною, український уряд вислав спеціальну дипломатичну місію, з ген. Б. Баженовим на чолі, до трьох скандинавських держав — Швеції, Норвегії та Данії.

Данія ще в липні 1918 р. прислала до Києва свого консула п. Карльсена і запропонувала фактичні взаємини з Україною.

Швеція прислала до Києва свого консула Мерера, а Норвегія — Георга Розенберга.

Персія утворила в Києві свій генеральний консулят, призначивши ген. консулом Віттенберга, а також консулят в Одесі, запропонувавши Українській державі фактичні взаємини.

Не зважаючи на те, що деякі держави відмовилися формально визнати Українську державу (чекали на вислід війни), вже самі заяви про готовність нав'язати фактичні зв'язки з Україною, а далі й висилка консулів із спеціальними вірчими листами — вказують, що це було фактичне визнання.

Самий обмін консульськими представництвами (себто висилка і приймання вірчих листів та уділювання *exequatur*) створює припущення, що між даними державами заіснувало фактичне визнання.

В Києві мали свої консуляти ще з царських часів такі держави: *Еспанія* — в Києві консул Васіліяді, а в Одесі віцеконсул; *Греція* — консул Гріпарі; *Італія* — консул Фішман.

Тому, що згадані консулі були ще з царських часів, не відомо, чи дотичні уряди вислали їм нові уповноваження, отже не можна із самого факту їхнього перебування в Україні робити будь-який висновок, що Еспанія, Греція і Італія були визнали Українську державу.

АПОСТОЛЬСЬКА СТОЛИЦЯ. УКРАЇНА І ~~ВАТИКАН~~

У міжнародних відносинах спеціальне значення має Ватикан. Тому важливою подією було те, що папа Бенедикт XV 25-го травня 1919 р. прийняв на аудієнції посла УНР гр. Михайла Тишкевича, який передав державному секретареві, кардиналові де Гаспері, свою вірчу грамоту. Із виїздом гр. Тишкевича до Парижу, українську місію у Ватикані очолив о. Ксаверій Бонні, а її секретарем був П. Карманський.

16-го лютого 1920 р. папа Бенедикт XV призначив о. Івана Дженоккі апостольським візитатором України. В квітні 1920 р. о. І. Дженоккі виїхав до Відня, щоб звідти дістатися в Україну, але польський уряд не дав йому дозволу, а тим часом большевики зайняли Київ. З тих причин о. І. Дженоккі не міг дістатися в Україну.

Це був другий випадок в історії взаємин України з Ватиканом, що його делегат не міг дістатися в Україну через ворожу окупацію. У 1245 р. ризький єпископ Адальберт II, призначений нунцієм на дворі кн. Данила в Галичі, не міг прибути через татарську інвазію.

Наші історики згадану подію з 25 травня 1919 р. вважають за визнання України Ватиканом і зараховують його (визнання) до визнання де факто (de facto). В «Енциклопедії Українознавства» це визнання подано, як остаточне — де юре (de jure).

Насамперед треба відповісти на питання: чи Ватикан держава, а чи тільки міжнародна організація (або «організація міжнародного характеру», «міжнародна церковна організація»? Існують такі твердження, що «Ватикан був окупований Італією 1870 р. і щойно в 1929 році, на основі Латеранського договору, відзискав свою державність»*.

Якщо прийняти твердження д-ра В. Лисого за правильне, то не було б жодного визнання України Ватиканом у 1919 році.

Ватикан, як завершення Католицької церкви та її організація, є підметом міжнародного права. До 1870 р. цієї проблеми не було, бо папа був і головою Католицької церкви, і сувереном Папської держави. Проте ця держава була така слаба і підрядна, що значення Ватикану (Апостольської Столиці) спиралось на одноцілій організації Католицької церкви. Коли 20 вересня 1870 р. Папська держава перестала існувати, Рим став столицею італійського королівства і осідком папи. Королівський декрет з 9 жовтня 1870 р. стверджував, що Рим і римська провінція є інтегральною частиною Королівства Італії (Art. 1. Roma e le provincie romane fanno parte integrante del Regno d' Italia). Одночасно той же декрет (ст. 2-га) визнавав папі всі гідності й прерогативи суверена (Il Sommo Pontifice conserva la dignita, la inviolabilita, a tutte le prerogative personale di Sovrano).

*) Див. д-р В. Лисий: «Міжнародно-правний статус УССР», «Вільна Україна», 1966 р., збірник 51, стор. 66-78.

13-го травня 1871 р. вийшов конституційний закон (гарантійний закон), який забезпечував папі всі суверенні права, непорушність і екстериторіяльність не тільки папи, а й усіх конгрегацій, трибуналів і урядів, через які папа полагав справу цілої Католицької церкви. Папі гарантовано також чинне й пасивне право легації.

Не зважаючи на це, появилися голоси, що з упадком Папської держави Ватикан утратив міжнародну підметність. Проти цього заперечували не тільки католицькі держави, а й протестантські, не погоджуючись із поглядом, щоб папа, юрисдикції якого підлягає около півмільярда людей, став підданим італійського короля. Остаточно це питання вирішила енцикліка папи Льва XIII з 1-го листопада 1885 р. »Importale Dei«, в якій стверджено, що Католицька церква незалежна від державної влади і, як така, є свого роду державою (*untraque potestas est in suo genere maxima*).

Ватикан уклав із католицькими державами спеціальні договори («конкордати»), які — як міжнародні договори — були реєстровані у Лізі Націй. Вислав до держав своїх нунціїв, які в католицьких державах були з уряду деканами дипломатичного корпусу, а також приймав у себе представників інших держав.

Визнання України Ватиканом 25 травня 1919 р., отже вже тоді, коли Київ і більшість української території опинились під большевицькою окупацією, — треба вважати за великий успіх української дипломатії. Саме ж визнання мало тимчасовий характер (визнання де факто).

Визнання де юре приходить із укладенням між Ватиканом і даною державою міжнародного трактату, т. зв. *конкордату*. Коли ця держава некатолицька або нехристиянська, тоді для визнання де юре ще необхідний спеціальний договір про обмін дипломатичними представниками першої категорії. Крім цього, в договорі мусить бути зазначено, що договірні держави визнають одна одну де юре.

Наприклад, з проголошенням Польської держави 11 листопада 1918 р. Ватикан вислав до Варшави свого нунція, що уважалось за тимчасове (де факто) визнання незалежності Польщі. Щойно 10 лютого 1925 р. підписано конкордат і цю дату треба вважати за визнання Польщі Ватиканом де юре.

Латеранські договори з 11 лютого 1929 р. не змінили засадничого становища Ватикану в міжнародних взаєминах чи у світлі міжнародного права. Вони тільки закінчили т. зв. римську квестію або італійсько-ватиканський спір. До того часу Рим був осідком двох суверенів — італійського короля і папи. Цю аномалію правно зліквідовано, утворивши з дільниці, яка була під зарядом папи і його урядів і користувалася правом екстериторіяльності — нову державку під назвою »Stato della città del Vaticano«.

З погляду міжнародного права Ватикан можна вважати за державу, зв'язану реальною унією з Апостольською столицею, що тепер має подвійну владу — церковну, як найвища влада Католицької церкви, і світську, як суверен Ватиканської держави.

Підкреслене слово "Ватикан" читати "Апостольська Столиця".

УКРАЇНА І ЛІГА НАЦІЙ

Відносини України з Лігою Націй розпочалися в 1920 році, про що й пише член делегації УНР до Ліги Націй Олександр Шульгин:

»Наці відносини з Лігою Націй розпочинаються ще в 1920 році. В Англії тодішній наш посол Арнольд Марголін, разом із покійним радником Місії д-ром Ярославом Олесницьким, подали у згоді з нашим міністерством закордонних справ жадання в імені УНР стати членом Ліги Націй. Тоді уряд наш був ще на своїй землі, регулярна армія наша захищала ще край від навали. Поставлення такого жадання було можливим. На осінь 1920 р., коли в Женеві мала зібратися Перша Асамблея Ліги Націй, генеральний секретар Ліги Сер Ерік Дрюмонд видав цінну збірку документів ч. 88. Генеральний Секретар додав свій мемуар в цій справі й цілу низку документів (визнання України різними державами та Універсали Центральної Ради). Уряд призначив делегацію для оборони української кандидатури (голова О. Шульгин, секретар Ол. Коваленко, як юрисконсульт над'їздив Арнольд Марголін і технічним радником був Микола Ге, француз по-національності, наш великий приятель). Відкрилася коротка доба дуже активної нашої дипломатичної праці. Українська кандидатура обмірковувалася поруч з кандидатурами інших нових держав (Балтійські та Кавказькі республіки) в усіх комісіях і на пленумі Асамблеї. Відповідь, як відомо, для всіх цих республік була негативною, себто — прийняття їх *одкладалося* з огляду на несталість їх внутрішньої ситуації. За рік Балтійські республіки були прийняті, на 1921 р. Україна і Грузія були вже окуповані і поновити своє подання були не в стані.

Але треба сказати, що оскільки Ліга Націй може *визнавати* якусь державу, як це робить окремих уряд, *вона нас визнала*. Голову Української делегації було трактовано цілком офіційно. Кілька доповнюючих документів і заяв, поданих ним голові Асамблеї, були кожний раз друковані генеральним секретарем Ліги Націй як дипломатичні документи асамблеї і роздавались усім її делегатам. До комісії, якій доручено було розглянути справу цих нових держав (під головуванням норвезького делегата Фрітйора Нансена, що вже тоді виявляв ворожість до України), покликано було українську делегацію і голова її та п. Марголін давали вичерпуючі відповіді на всі запитання, які ставили члени комісії, делегати десятка європейських держав.

Треба сказати, що на початку Асамблеї у перших числах листопада були певні вигляди на успіх. В той час всі негативно ставилися до большевиків. Наша завзята боротьба викликала чималі симпатії, особливо, коли підписала перемир'я в Ризі Польща і припинив боротьбу Врангель. Ми найшли в той час поважних про-

текторів серед різних видатних делегатів часу. Але все змінилось на кінець місяця, коли треба було рішати справу: *ми залишили свою територію...* Рішення Ліги Націй не тяжко було передбачити...»

(Олександр Шульгин: «Без території», стор. 79-80)

У «Праві народів» Л. Оппенгайма є згадка, що заяви про прийняття в члени Ліги Націй Вірменії, Азербайджану, Грузії, Ліхтенштайну і України були відкинені в 1920 році. Там також подано, що спеціальна комісія Ліги Націй перевірявала ці заяви, а саме, чи:

- а) уряд, який вніс заяву на прийняття його в члени, є визнаний де факто і де юре, і якими державами;
- б) аплікант є нацією із постійним урядом та ustalеними границями;
- в) уряд є повністю суверенний і т. п.*

Ліга Націй, як організація суверенних держав, не могла визнати ні де факто, ні де юре інших держав. Таке право прислуговує тільки правно-існуючим і визнаним міжнародним правом державам. Лігу Націй створили держави тільки для кращої організації міжнародної співпраці, всі її рішення, навіть односторонні схвалені, були обов'язковими для держави-члена тоді, коли вона давала свою згоду (незалежно від згоди її представника в Лізі). Ухвалені конвенції могли бути запроваджені в життя тоді, коли їх приймала певна кількість держав, а в кожній окремій державі із хвилиною ратифікації нею даної конвенції.

Не зважаючи на те, що Ліга Націй (тепер Організація Об'єднаних Націй) мала окрему міжнародно-правну особовість, подібно як цілий ряд допоміжних міжнародних організацій (Міжнародна Організація Праці, Міжнародна Конференція Охорони Здоров'я, Міжнародний Червоний Хрест, Світовий Поштовий Союз, Організація Об'єднаних Націй у питаннях освіти, науки і культури, Міжнародне Бюро Громадської Гігієни і т. п.) — вона не мала права визнавати інших держав, бо не мала суверенної влади, яка належить тільки державам.

“Liga Narodów, jakkolwiek traktowana w niektórych klauzulach traktatu wersalskiego jako posiadająca odrębną osobowość międzynarodową, jest w rzeczywistości stowarzyszeniem państw, które, zatrzymując własną suwerenność i status, zgodziły się między sobą stosować w sprawach międzynarodowych pewną linię zachowania się, ustaloną w pakcie, i współdziałać w pewnych sprawach o znaczeniu ogólnym.

Liga funkcjonuje przez Zgromadzenie, Radę i stały Sekretariat, ale żadne z nich nie ma żadnej władzy przymusowej nad poszczególnymi państwami... Nie jest państwem, nie ma terytorium, nie rządzi i nie jest wyposażona w atrybut suwerenności”.

(Ludwik Ehrlich: «Prawo Narodów», st. 490)

*) L. Oppenheim: “International Law”, p. 283.

Деякі наші публіцисти вислів Олександра Шульгина, що «оскільки Ліга Націй може визнавати якусь державу, як це робить окремий уряд, вона нас визнала» — підтягають під якусь форму визнання Української держави, тим більше, що на Першій Асамблеї Ліги Націй була приявна українська делегація і давала на пленарній сесії і в комісіях потрібні висношення. Насправді, цей факт може мати тільки історичне значення, що справа України була предметом нарад Ліги Націй, а тим самим міжнародного заінтересування.

Були голоси, щоб прийняття певної держави в члени Ліги Націй, (чи тепер Організації Об'єднаних Націй) уважати за колективне (збірне) визнання цієї держави всіма членами організації. Але тому, що Ліга Націй (тепер ООН) не мала примусової влади над державами, саме членство в Лізі (чи ООН) ще не означає, що дану державу визнають усі інші держави, себто кожна зокрема.

Згідно з постановою ст. 3-ої Статуту ООН, членами ООН можуть бути тільки держави. Все ж між членами-засновниками ООН в 1945 р. були й півсуверенні тоді державні твори, як ось Індія, Філіппіни, Ліван і Сирія, які пізніше одержали повну незалежність. Між членами-засновниками ООН є і дві «советські республіки», а саме Українська РСР та Білоруська РСР. Наші публіцисти цей факт дуже часто підкреслюють як «доказ», що Українська держава, хоч і під московським чоботом, визнана правно на міжнародній арені. Також московсько-большевицька «наукова» пропаганда вживає крилатих висловів, що тільки завдяки жовтневій революції український народ здобув собі державу:

»Народжена понад 40 років тому у вогні соціалістичної революції Українська Радянська Соціалістична Республіка є незалежною, суверенною соціалістичною державою трудящих. Вперше в історії український народ зайняв гідне місце серед народів світу.

Нині Радянська Україна — могутня індустріально-колгоспна держава, одна з найбільших в Європі і щодо території, і щодо населення, і щодо економічного потенціалу».

(«Українська РСР у міжнародних відносинах», стор. 6-7)

Для кращого висвітлення «державности УРСР» можна додати, що «могутня і велика держава» УРСР не має ні одного посольства, ані навіть консуляту в будь-якій державі, хоч би й комуністичного бльоку. Загально т. зв. УРСР уважають за державу декоративного і пропагандивного характеру. Серед політичних кіл західного світу були навіть голоси, щоб УРСР і БССР усунути з членів Об'єднаних Націй. Це питання вяснив компетентно Міжнародний Суд у 1948 році:

“Although several of its members, at time of their admission, could hardly answer the description of the word “State”, the text of the Charter leaves no doubt that in future no entities other than States may be admitted”.

(This prerequisite of statehood was emphasised by the International Court of Justice in its Advisory Opinion on “Conditions

of Admission of a State to Membership in the United Nations", 1948)

(I. C. J. Reports, 1948, p. 57 at p. 62)

За колективне визнання держави можна уважати мирові трактати по першій світовій війні, якими визнано незалежність Польщі, Чехо-Словаччини, Югославії, а також рішення Ради Амбасадорів, яка в 1921 р. визнала незалежність Албанії, або рішення Найвищої Ради Антанти, яка в тому ж році визнала незалежність Латвії та Естонії.

Прикладом збірного визнання може бути підписання Берестейського миру 9 лютого 1918 р., яким Центральні держави (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина) визнали де юре Українську Народну Республіку.

КІНЦЕВЕ СЛОВО

Тема про відновлення Української держави і її існування у 1917-1920 роках дотепер ще не опрацьована належно з погляду міжнародного права. Нам довелось опрацьовувати її на основі різних історичних чи публіцистичних статей, дуже цінної «Історії України» Д. Дорошенка (2 томи), 4-томового збірника документів німецькою мовою «Ereignisse in der Ukraine 1914-1922», 4-томових т. зв. радянських збірників «Українська РСР на міжнародній арені» та інших матеріалів, зазначених далі. Всебічне опрацювання цієї теми вимагає відповідних документів, тому наша праця є тільки спробою систематизації різних поглядів, які не завжди відповідали практиці в міждержавних взаєминах та приписам міжнародного права.

Одночасно можна завважити, що в багатьох монографіях Українську національну державу обговорюється разом із советським політичним утвором т. зв. УРСР, який у двох періодах (1919-1923 рр., а потім від 1944 чи 1945 року) зарепрезентував себе, як підмет міжнародного права. Крім цього, більше уваги присвячується творові УРСР, ніж Українській національній державі.

Характеризуючи фактичний стан т. зв. УРСР, це твориво можна порівняти до Польського Королівства, званого також Конгресовим, створеного на Віденському конгресі 1815 року, що був закінченням наполеонівської війни. Тоді московський цар одержав титул польського короля. Поляки у своєму «королівстві» мали подібні права, як українці в теперішній УРСР; були призначені на московщення та вивози у Сибір, очевидно значно меншою мірою, ніж тепер українці у своїй «суверенній державі». В т. зв. УРСР московщення майже рівняється «указові» Валуєва, а депортування «на Восток» охоплює мільйони людей. Крім цього, ще тюрми, концентраційні табори, фізичний і духовий терор і жакливі життєві умови. Не зважаючи на своє зовнішнє політичне оформлення, як «союзної республіки», т. зв. УРСР можна також порівняти до утвореного під час другої світової війни Генерального Губернаторства чи Протекторату Чехії і Моравії, з тою різницею, що це були тимчасові явища.

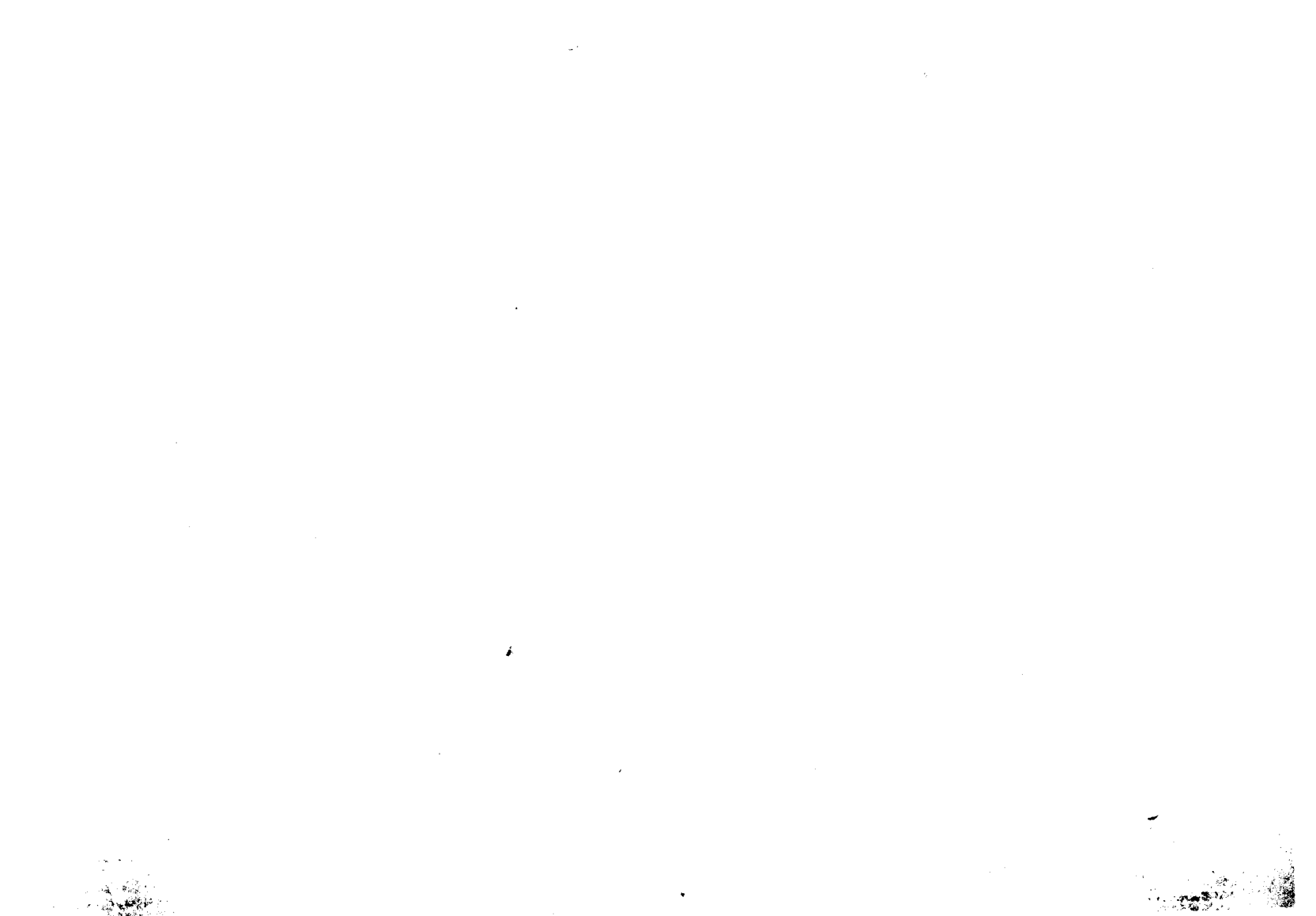
Політичний твір УРСР, змайстрований московськими більшовиками в рамках московської імперії, зарепрезентований тепер 4-томовим збірником документів. В ньому тенденційно вміщено такі «документи», які підкреслюють боротьбу українського «трудящого народу» за «братній союз» з москалями, а Україну визначають як невід'ємну частину єдиної Росії під назвою ССРСР.

Тому українська наука у вільному світі має за завдання опрацювати тему Українська національна держава у світлі міжнародного права (Українська Народна Республіка з Центральною Радою на чолі, Українська Держава з гетьманом на чолі та Українська Народна Республіка з Директорією) цілком окремо від т. зв. УРСР, що є окупаційним московським твором.

Тему «Українська держава в світлі міжнародного права» необхідно опрацювати як збірну працю колективу українських науковців. Доступ до державних і бібліотечних архівів у вільному світі дає можливість опрацювати її документально (як збірник документів), у противагу до таких видань в УРСР.

ВАЖЛИВІША ЛІТЕРАТУРА

- Дорошенко Дмитро: «Історія України», т. I, Доба Центральної Ради.
 Дорошенко Дмитро: «Історія України», т. II, Доба Гетьманської держави.
 Доценко Володимир: «Літопис Української Революції», т. II, кн. 5.
 Карпенко О. Ю.: «Імперіялістична інтервенція на Україні 1918-1920 рр.», вид. Львівського Університету, 1961 р.
 Млиновецький Р.: «Нариси з історії українських Визвольних Змагань (Про що історія мовчить)». На правах рукопису, в двох томах.
 Христюк Павло: «Українська Революція», т. I-IV. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.
 Сосновський Михайло: «Україна на міжнародній арені 1945-1965 рр.». В-во Дослідного Інституту «Студіум», Торонто, 1966 р.
 Шульгин Олександр: «Без території». Видавництво «Меч», Париж, 1934 р.
 Шелухин Сергій, проф.: «Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року». «Нова Україна», Прага, 1926 р.
 Лихолат А. В.: «Здійснення ленінської національної політики на Україні», 1917-1920 рр. АН УРСР, Київ, 1967 р.
 «Енциклопедія Українознавства». Видання «Молоде Життя».
 «Календар «Червоної Калини», Львів, 1939 р.
 «Українська Радянська Енциклопедія», т. XVII, АН УРСР, Київ, 1965 р.
 «Історія Української РСР», т. II, АН УРСР, Київ, 1961 р.
 «Історія держави і права Української РСР», АН УРСР, Київ, 1961 р.
 «Українська РСР на міжнародній арені 1917-1923», збірник документів. Вид. «Наукова Думка», Київ, 1966 р.
 «В. І. Ленін про Україну», Держвидав політичної літератури, Київ, 1957 р.
 «Комуністична Партія — натхненник і організатор об'єднаної руху українського народу за утворення СРСР», Збірник документів і матеріалів, Держвидав, Київ, 1963 р.
 Білаш Ю. Я.: «Утворення СРСР». Видання Київського Університету, 1960 р.
 «Історія дипломатії», том III, Издательство политической литературы, Москва, 1945 р.
 «Большая Советская Энциклопедия», т. 50. Государственное Научное Издательство, Москва, 1957.
 «Международное право», Издательство «Международное отношение», Москва, 1964.

- Dr. *Alphons Rivier*: "Lehrbuch des Völkerrechte", Stuttgart, 1889.
- Dr. *Quaritsch*: "Compendium des Europäischen Völkerrechts". Berlin, 1901.
- Ludwik Ehrlich*: "Prawo narodów". Kraków, Wydanie trzecie.
- T. C. *Chen*: "The international Law of Recognition". The London Institute of World Affairs, 1951.
- L. *Oppenheim*: "International Law", Vol. I (Peace). London, 1955 — 8th Ed.
- Dr. *Alfred Verdross*: "Völkerrecht", Wien, Springer Verlag, 1959.
- Hornykewicz Theophil*: "Ereignisse in der Ukraine 1914-1922". Deren Bedeutung und historische Hintergründe, Philadelphia.
- "Materiały archiwalne do stosunków polsko-radzieckich", tom I. Polska Akademia Nauk. Książka i Wiedza, Warszawa, 1957.
- "Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich", t. I-II. Polska Akademia Nauk, Warszawa, 1962. Wyd. "Książka i Wiedza".
- Wasilewski Leon*: "Kwestja Ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe". Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego, Warszawa, 1934.
- W. *Pobóg-Malinowski*: "Najnowsza polityczna historia Polski", t. II.
- Rev. Isidor Nahayewsky*: "History of the Modern Ukrainian State", 1917-1923, Munich, 1966.
- Oleh Semenowycz Pidhajnyj*: "The Formation of the Ukrainian Republic", Toronto—New York, 1966.
- Louis Fischer*: "Russia's Road from Peace to War". Soviet Foreign Relations 1917-1941, New York—London, 1969.
- Frederick C. Barghorn*: "Soviet Russian Nationalism". Oxford University Press, New York, 1956.
- Robert S. Sullivant*: "Soviet Politics and the Ukraine 1917-1957". Columbia University Press, New York—London, 1962.
- John S. Reshetar, Jr.*: "The Ukrainian Revolution". Princeton University Press, 1952.
- "Russian Oppression in Ukraine". Reports and documents. Ukrainian Publishers Ltd., London, 1962.

Використані статті

- Бойко І. Д.*: »До питання про державність українського народу«. »Український Історичний Журнал«, ч. 8, 1968, стор. 27-38.
- Дорошенко Дмитро*: »Замітки до історії 1918 р. на Україні«. »Хліборобська Україна«, кн. 3.
- Ковалевський Микола*: »Як проголошено IV Універсал«. »Вільна Україна«, 1966, збірник 52.
- Трембіцький В.*: »До 40-ліття дипломатичних зносин Української Держави 1918-1921«. »Вісник«, 1958, чч. 4 і 5.
- Шелухин Сергій*: »Доба Центральної Ради«. »Вільна Україна«, 1966, збірник 52.
- Галайчук Богдан*: »Організація української дипломатичної служби«. Календар »Червоної Калини«, 1939 р.
- Стахів Матвій*: »Чи проголошення суверенності УНР було спізнене?« »Народна Воля«, березень-квітень, 1967 р.
- Стахів Матвій*: »Відновлена українська держава та советська Росія«. Збірник матеріалів »В обороні української культури і народу«. Торонто, 1966 р.
- Oreletzky Vasyul*: "Ukraine's International Treaties and conventions". "The Ukrainian Review", v. II, 1956, London.
- Woropay Valentyna*: "The Struggle for Ukrainian Independence in 1917-1918". "The Ukrainian Review", v. III, 1967, London.